

LAIŠKAS REDAKTORIUI

Žodis apie žodį

EUGENIJA ULČINAITĖ

Rugsėjo pirmoji yra *Pradžios diena*. Biblinė tradicija liudija, jog Pradžioje buvo Žodis, kuris tapo kūnu ir gyveno tarp mūsų (plg. *Jn* 1, 1–14). Mums, filologams, „žodžio mylėtojams“, tai yra labai svarbus paliudijimas. Tačiau ką reiškia Žodžio tapimas kūnu? Dievas ištarė žodį ir sutvėrė dangų ir žemę. Dievas tarė: Tepasidaro šviesa! Ir pasidarė šviesa. Tardamas žodžius, Dievas sukūrė pasaulį, jo gyvūniją ir augmeniją, vandenį ir sausumą, dieną ir naktį, šviesą ir tamsą. Pagaliau pagal savo pavelslį jis sutvėrė žmogų ir leido jam viešpatauti žemėje. Taip rašoma Senojo Testamento Pradžios knygoje (*Pr* 1, 1–31), toks buvo Dievo Žodžio įsikūnijimo aktas, naujai įprasmintas Naujajame Testamente, krikščionių bažnyčioje įgavęs liturgines aukos ir atnašavimo formas. Tačiau žodžio tapimas kūnu nėra vien religijos, vien sakralinės mistikos dalis. Kiekvienas žodis turi tapti kūnu, kad gyventų. Neišgirsti, nesuprasti, „neįkūnyti“ žodžiai yra tarsi vaiduokliai, pasmerkti mirti. Išstartas žodis reikalauja atsako, atgarsio, papildymo, tąsos. Tai – jo būties ir gyvybingumo laidas. Todėl *dialogas* yra esminė žmogiškojo bendravimo forma, seniausias, dar senovės Graikijoje gimęs literatūros žanras. Dialogas siejasi su „pokalbiu“, „pašnekesiu“, „svarstymu“, „apmąstymu“. Šio žodžio etimologija graikų kalboje (*dia* – „tarp“, „per“ + *logos* – „žodis“) aiškiai rodo, jog dialogas remiasi dviejų žodžių, dviejų požiūrių, dviejų nuomonių sugretinimu, t. y. jų „pokalbiu“.

Dialogo forma parašyta dauguma Platono kūrinijų, taip rašė romėnų autoriai: Lukianas, Seneka, Ciceronas, žymiausias krikščioniškosios Antikos atstovas – šv. Augustinas, daugelis Naujųjų laikų rašytojų bei publicistų. Antikoje buvo skiriamas „dialogas“ – pokalbis su realiais žmonėmis (būtent tokie Platono, Cicerono dialogai), „diatribė“ – pokalbis su įsivaizduojamais pašnekovais (tai – Senekos pasirinktas žanras), „monologas“ – pokalbis su savimi, kuriame taip pat galėjo egzistuoti realūs asmenys, tačiau pokalbis vyko tik kūrėjo sąmonėje, o ne realybėje. Tokiu principu parašytas Marko Aurelijaus veikalas *Ad se ipsum* („Sau pačiam“), šv. Augustino *Soliloquia* („Pokalbiai su savimi“). Apie šį veikalą Augustinas rašė: „Klausinėjau savęs ir sau atsakinėjau apie dalykus, kuriuos labiausiai troškau pažinti, tartum dviese būtume – *Protas ir aš*, nors buvau vienas; todėl šį veikalą pavadinau „Pokalbiais su savimi“. Laiške savo draugui Nebridijui Augustinas savo mintis papildė: „Perskaičiau tavo laišką lempai šviečiant, jau po vakarienės. Arti buvo laikas gultis, bet užmigti – negalėjau. Ilgai svarsčiau su savimi gulėdamas lovoje ir šitaip kalbėjaisi pats – Augustinas su Augustinu“.

Ribos tarp dialogo atmainų yra labai neryškios, neesminės. Iš tikro dialogas visada yra pasikeitimas nuomonėmis ir patirtimi, išsikalbėjimas, papasakojimas, pamokymas, apmąstymas, reali ar tariama diskusija su oponentu, jis turi išpažinties ir provokacijos elementų.

Dialogo atsiradimui niekada nekliaudžia amžius, lyties, išsilavinimo, tautybės, rasės skirtumas, jeigu yra du dalykai: noras susikalbėti ir tolerancija. Dialogas reikalauja susikaupimo, atidos, geranoriškumo. Būtina girdėti tą, su kuriuo kalbi, būtina norėti jį suprasti. Dialogas nutrūksta tuoj pat, kai tik vienas iš pašnekovų ima įrodinėti savo pranašumą ir teisumą, o partnerio menkumą ir klaidingumą, kai užuot mokėsis, ima mokyti, užuot bandęs suprasti, ima įrodinėti, kad suprasti reikia tik jį patį.

Šiandieną išgyvename ypatingą dialogo krizę, jo deficitą. Kaimynas nužudomas dėl to, kad jis yra ne tos pačios tikybos ar rasės, su politiniu oponentu susidorojama dėl to, kad jis kalba ne tai, ką nori girdėti jo pašnekovas; kažkoks maniakas išžudo pusę kaimo, o teisme teisėjas suranda vienintelį šį poelgį paaikškinantį argumentą: „Jo niekas nesuprato“. Tokia mūsų realybė!

Tačiau visa tai nepaneigia žodžio reikšmės ir dialogo galimybių. Greičiau atvirkščiai – skatina skirti žodžiui daugiau dėmesio ir prisiimti už jį daugiau atsakomybės. Filologo vaidmuo čia yra galbūt didesnis negu politiko. Net ir tuo atveju, kai filologas tampa politiku.

Žodžiai, kaip ir žmonės, gimsta, gyvena, miršta, jie turi savo pakilumo ir nuosmukio valandas, jie kuria tekstus ir potekstes. Daugelis žodžių yra daugiaprasmiai, jų reikšmė ir prasmė priklauso nuo konteksto, nuo to, kur ir kada yra pasakyti, kam adresuoti.

Martyno Mažvydo „Katekizmo“ pirmieji žodžiai: „Broliai, seserys, imkit mane ir skaitykit, ir skaitydami permanykit“ – nėra vien buitinė frazė, familiarus kreipinys. Po juo slypi pirmosios lietuviškos knygos autoriaus suvokimas, jog lietuviškai, kaip ir bet kuria kita Europos kalba, galima perteikti Šventojo Rašto prasmes, rašyti poterius, maldas, giesmes, mokyti žmones, mąstyti ir kurti.

Renesanso epochoje susiformavęs išsilavinusio žmogaus apibūdinimas – *homo trium linguarum* (t. y. žmogus, mokantis tris kalbas – lotynų, graikų, hebrajų) – Reformacijos poveikyje buvo papildytas dar vienu komponentu: gerai mokantis gimtąją kalbą. Tik paviršutiniškai žiūrint gali atrodyti, kad tai nereikšmingas papildymas: kam mokytis to, ką mokame nuo lopšio, ką vartojame kasdien. Ir vis dėlto taip nėra. Martynas Mažvydas, Mikalojus Daukša, Konstantinas Sirvydas, Pilypas Ruigys, Jonas Jablonskis, Juozas Balčikonis, Juozas Pikčilingis ir kiti savo darbuose akivaizdžiai įrodė, jog gimtosios kalbos žodžius reikia ne tik išmokyti, bet ir suprasti, ne tik išsaugoti, bet ir kurti naujus. Štai Mikalojus Daukša dar nežinojo daiktavardžio „mintis“, bet vartojo veiksmažodį „mąstyti“, tuo tarpu Konstantinas Sirvydas jau vartojo žodžius „mąstymas“, „mąstis“, kaip atitikmenis lenkų kalbos žodžiams *wymysł*, *pojęcie* ir lotyniškiems *conceptio animi*, *notio*, *species*, *cogitatio*.

Įdomu tai, kad kiekviena tauta turi skirtingus žodžius tiems patiems daiktams ir veiksams pavadinti. Filosofas Antanas Maceina pateikė įdomių samprotavimų apie tai, kodėl lietuviai drabužius gaminantį žmogų vadina „siuvėju“, o vokiečiai – „kirpėju“ (*Schneider*). Anot Maceinos, kaltas „regėjimo kampas“. Vokietis parodo, jog svarbiausias momentas drabužių gamyboje yra audeklo padalijimas į dalis, jo sukirpimas. Tuo tarpu lietuvis akcentuoja tų audeklo dalių susiuvimą, surinkimą į visumą, nors abu puikiai supranta, jog drabužio atsiradimui vienodai reikalingos abi proceso dalys.

Galima daug mąstyti ir samprotauti, kodėl lotynų kalboje yra veiksmažodis „būti“ (*esse*), tačiau nėra daiktavardžių „būtis“, „buvimas“. Sąvokos *ens*, *entia*, *essentia* atsirado tik viduramžiais. Tuo tarpu graikų kalboje veiksmažodis *εἶμι*, *εἶναι* turi keliolika vedinių, nusakančių įvairias „buvimo“, „būties“ formas.

Arba kodėl tiek daug žodžių lotynų kalboje skirta apibūdinti „šventyklai“ – net septyni, o gal ir daugiau. Norėčiau atkreipti dėmesį į žodį *fanum* (vienos šaknies su *feriae*, *festus*) – reiškia: „šventė“, „šventas“, „šventa vieta“. Ir greta *pro-fanus* – tai „tas, kuris neturi šventumo“, kuris tarsi stovi priešais šventyklą, nėra į ją įleidžiamas, yra „nepašvęstasis“, „niekam tikęs“. Kodėl žodis *sacer* lotynų kalboje reiškia ir „šventasis“, ir „prakeiktasis“? Ar šventasis todėl, kad prakeiktasis? Ar prakeiktasis todėl, kad šventasis? Žodį „liberalas“ lietuviškasis tarptautinių žodžių žodynas apibūdina taip: 1. liberalizmo šalininkas, liberalų partijos narys; 2. laisvų, tolerantiškų pažiūrų žmogus; 3. nuolaidžiautojas, žmogus be principų. Senovės Romoje lotynų kalbos žodis *liberalis* (ir *liberalitas*) visų pirma reiškė „dosnus“. Jis kildinamas iš žodžio *liber* – „laisvas“. Tik laisvasis žmogus (ne vergas!) gali būti dosnus žmogus.

Taigi matome, kokia išpūdinga žodžio prasmės evoliucija: nuo laisvo ir dosnaus žmogaus iki žmogaus be principų.

Retorikos pradininkas, graikų retorius Gorgijas dar V a. pr. Kr. rašė: „Žodis – didžiausias valdovas. Iš pažiūros menkas ir nepastebimas, o daro stebuklingus darbus: gali baimę išvyti, liūdesį numaldyti, sukelti džiaugsmą, padidinti skausmą“.

Nuo tų laikų prasidėjo ir filologijos mokslas. Žodis yra filologo darbo instrumentas, tyrinėjimo objektas, kūrybos priemonė. Suprasti žodžio etimologines reikšmes, jį tiksliai vartoti, jį puoselėti ir ugdyti – toks turėtų būti filologo priesakas ir priedermė.

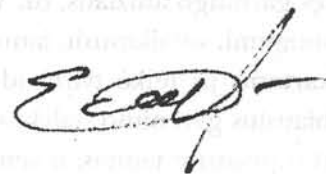
„Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“ apima 60 tūkstančių žodžių, tuo tarpu Didžiojo lietuvių kalbos žodyno rengėjai yra sukaupę apie 4 000 000 lietuviškų žodžių, tarmybių, sinonimų. Ar įmanoma juos visus išmokti? Manau, kad ne. Gal ir nebūtina. Galima susikalbėti gestais ir mimika, jaustukais ir išiktukais, galima kalbėjimą pakeisti „bliabėjimu“, galima pragyventi gyvenimą, mokant ne kalbą, o puskalbę. Tačiau temokant puskalbę neįmanoma kurti. Šalia gausybės žmogaus apibrėžimų (*homo est animal sociale, homo est animal ridens, homo est animal cogitans*): „žmogus yra visuomeninė būtybė“, „žmogus yra besijuokianti būtybė“, „žmogus yra maštanti būtybė“ – verta nepamiršti ir Aristotelio apibrėžimo, kad „žmogus yra būtybė, turinti žodį“ (ζῷον λόγον ἔχον). Tai reiškia, kad žmogus vienintelis kalba ir per kalbą suvokia ir įprasmina pasaulį. Kaip sako Heideggeris: „Būtis atvyksta pas mus žodžiu“, „Kalba yra būties namai“. Žmogus įvardija daiktus, prakalbina ir sugyvena visatą, taigi jis yra kūrėjas, Dievo antrininkas žemėje. Šią dar Platono suformuluotą tezę savo poetikoje bandė pagrįsti Motiejus Kazimieras Sarbievijus – Vilniaus universiteto profesorius, žymiausias XVII a. poetas ir filologas. Pavadinti daiktą, – rašo Sarbievijus, – tai reiškia sukurti jį. Tuo būdu dar kartą patvirtinama biblinė kuriančiąją žodžio galią aukštinanti tradicija.

Taigi ir baigti norėčiau Henriko Nagio eilėraščiu „Žodis“:

Gyvenau
tikrai tau.
Nieko kito netroškau,
tikrai,
kad išmokčiau
tave kaip motinos
vardą, vaikystėj kartotą;
kad kvėpuočiau
tavimi kaip oru;
kad tekėtum ir šniokštum
kaip kovo upokšniai atokaitoj,
po sniego danga; kad noktum
kupėdamas kaip javai; kad tu
mane užplūstumei kaip lietus,
kaip nenumaldomas potvynis.

Taigi palinkėkime mūsų žodžiui gražaus žydėjimo ir ilgo gyvenimo, o patys būkime filologai tikraja to žodžio prasme: žodį mylintys, žodžiu tikintys, žodį kuriantys ir už jį atsakantys.

Vilnius, 1998 09 01

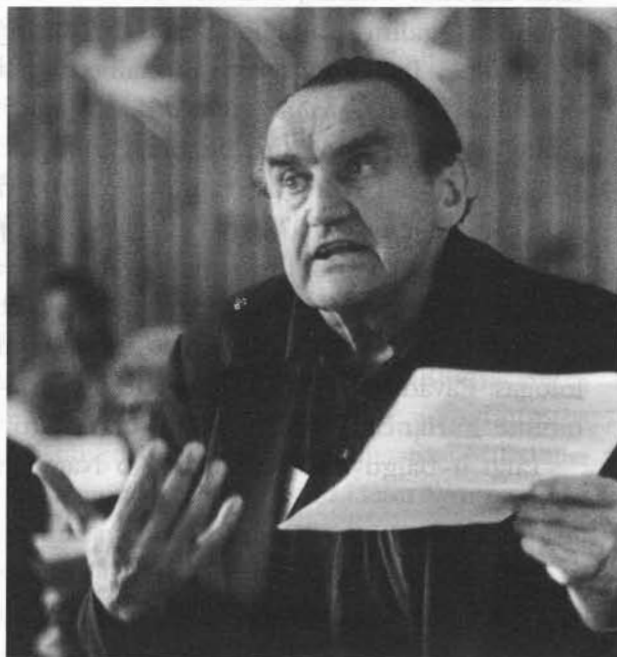
IN MEMORIAM DR. VYTAUTUI VYGANTUI

Mus aplankė liūdesys. Spalio 13 d. Dalase (JAV) po ilgos ir sunkios ligos mirė iškilus lietuvių katalikų veikėjas, Ateitininkų federacijos Garbės pirmininkas, „Naujojo Židinio-Aidų“ žurnalo bičiulis ir rėmėjas dr. Vytautas Vygantas. Vis dėlto šiame liūdesyje galime rasti giedrumo ir paguodos. Dr. Vytauto Vyganto mirtis – mums visiems netektis, tačiau sykiu vilties ir tikėjimo ženklas. Vilties, kad idealai gali būti stipresni už visas lemties negandas. Dr. Vytautas Vygantas savo būtimi paliudijo, kad idealas gali tapti gyvenimo realybe ir kasdienybės pagrindu. Žvelgdami į jo gyvenimą, semiamės stiprybės tikėjimui savo idealais.

Gimęs 1930 m. vasario 17 d. Klaipėdoje, baigęs gimnaziją 1948 m. Vokietijoje ir kitais metais persikėlęs gyventi į JAV, Vytautas Vygantas 1951 m. gavo psichologijos bakalauro laipsnį Bruklino kolegijoje, dvejais metais vėliau – magistro laipsnį Fordhamo universitete ir 1956 m. – daktaro laipsnį Iliojaus universitete. Pradėjęs dirbti vienoje didžiausių pasaulyje aviakompanijų *American airlines*, jis sukūrė iki šiol sėkmingai tebetaikomą darbuotojų atrankos programą ir ilgainiui tapo šios kompanijos viceprezidentu.

Kaip vienas iš Lietuvių studentų sąjungos steigėjų (1951), Vytautas Vygantas tapo jos anglų kalba leidžiamo žurnalo „Lituanus“ iniciatoriumi bei pirmu vyriausiuoju redaktoriumi (1954–1961). Taip pat jis dalyvavo Amerikos lietuvių Romos katalikų federacijos veikloje ir buvo jos Centro valdybos narys.

Sulaukęs garbingo amžiaus, dr. Vytautas Vygantas tapo žmogumi, sutaikinusiu jaunatvę ir senatvę. Kelioms kartoms jis teikė tvirtą idėjinį pagrindą. Apie svarbiausius gyvenimo dalykus mokėjo kalbėti taip, kad suprastų ir jaunas, ir senas. Jis sugebėjo

Vytautas Vygantas. 1997. Algirdo Kairio nuotrauka

parodyti, kad idėjos yra ne sausa teorija, bet gyvenimą formuojanti jėga. O tai įmanoma tik tam, kuris turi jaunatvišką širdį. Jo gyvenimas geriausiai atskleidžia tai, apie ką prof. Stasys Šalkauskis svajėjo rašydamas „Jaunuomenę ir Gyvają Dvasią“.

Dr. Vytautas Vygantas turėjo karštą širdį, išvalgų protą ir aštrų liežuvį. Jo lūpose tiesa dažnai nuskambėdavo aštriai, tačiau niekada – be meilės artimui. Jis mokėjo skaityti laiko ženklus ir mokė tai daryti kitus. Kas klausėsi jo, tas girdėjo nuolatinį rūpinimąsi ateitimi. Jis be paliovos ragino ateitininkiją būti „tame kovos lauke“, kuriame lemiamą visų mūsų ateitis. Jis buvo tas, kuris dabartyje išvėlgė ateitį, jis buvo ateities žmogus – ateitininkas tikrąja šio žodžio prasme.

Pastaraisiais metais dr. Vytautas Vygantas daug nuveikė kaip ištikimas „Naujojo Židinio-Aidų“ bi-

čiulis, daugelį raginantis jį skaityti ir jam rašyti, dosniai remiantis pats ir skatinantis tai daryti kitus.

Pasaulis jį vertino ir nešykštėjo jam pagarbos. Didžiausia pasaulio katalikų intelektualų organizacija *Pax Romana* 1958 m. jam patikėjo Centro valdybos nario pareigas, o 1960 m. sausį išrinko ir vėliau net keturis kartus perrinko pirmininku. Gal tai ir atrodo paradoksalu, bet buvęs Ateitininkų federacijos Tarybos narys (1957–1967) ir generalinis sekretorius (1963–1967) tik prieš metus užėmė išskilia vietą ateitininkijoje, kai Palangos nepaprastojoje konferencijoje buvo išrinktas Garbės pirmininku, ne tiek gaudamas garbės sau, kiek pagerbdamas mus visus. Tačiau tai ne taip ir paradoksalu, žinant, jog jo gyvenimo šūkis buvo vadovauti tar-

naujant. Jis darė tai nuolat ir dažnai, nepastebimai ir nepaisydamas sunkios ligos. Galime tik nujausti, kaip tai paveikė visą ateitininkiją. Dr. Vytauto Vyganto palikimas didesnis, negu mes šiuo metu galėtume apčiuopti ar apskaičiuoti. Tačiau vienu dalyku galime būti tikri – esame gyvas sąjūdis tokių mūsų narių kaip dr. Vytautas Vygantas dėka.

Dr. Vytauto Vyganto žmoną, dukteris ir artimuosius atjaučia gilaus, bet giedro liūdesio apimti ateitininkai ir „Naujojo Židinio-Aidų“ bičiuliai.

Vygantas Malinauskas
Ateitininkų federacijos pirmininkas

Kaunas, 1998 m. spalio 15 d.

„SIETYNO“ ŽINGSNIAI

VYTAUTAS KUBILIUS

1988 m. pavasarį būrelis Vilniaus universiteto literatų, 1985 m. baigusią studijas, išleido pirmąjį mėnraščio „Sietynas“ numerį, išspausdintą rotoprintu ant gelsvo laikraštinio popieriaus. Tai buvo pirmasis leidinys, išėjęs be CK leidimo, viešai (ir nemokamai) platintas be Glavlito išpausto grifo. Ligi 1991 m. pavasario „Sietyno“ rengėjų grupelė – Virginijus Gasiliūnas, Liudvikas Jakimavičius, Darius Kuolys, Gediminas Mikelaitis, Valdas Papievis, – išleido 10 mėnraščio numerių ir išsiskirstė kas sau – ministeriauti, redaktoriauti, krimsti „laisvo menininko“ plutos Paryžiuje...

Dešimt „Sietyno“ žingsnių gana vaizdžiai atspindi istorinį Lietuvos virsmą, svaiginantį nepriklausomybės pumpuro skleidimąsi, laisvo intelektualinio mąstymo moralinius imperatyvus, naujas sąvokas, temperamentingą, šiek tiek barokišką sakinio ritmiką. Jaunųjų intelektualų mėnraštis ir buvo to virsmo dalis, kaip ir pirmieji Sąjūdžio mitingai, trispalvė Gedimino bokšte, bado akcijos Katedros aikštėje. „Sietynas“ labai lengvai išsoko iš sovietinės ideologijos ir lozunginės stilistikos provėžų, kuriose tebetrypčiojo oficialioji spauda, bet nebusileido į pagrindį, jausdamas jo leidinių („Perspektyvos“, „Alma Mater“, „Ethos“) uždegančią tiesos sakymo galią. Atėjo metas tiesą garsiai pasakyti, nesišlapstant ir nieko nepaisant – tokia buvo ir tą pavasarį gimusio Sąjūdžio taktika, apsiginklavusi Gorbačiovo pagarsintais „viešumo ir pertvarkos“ šūkiiais. „Sietynas“ nepuolė komentuoti dienos įvykių ir programuoti politinių procesų – jam rūpėjo istorijos virsmui nubrėžti dvasinius-kultūrinius pamatus. Jo adresatas – ne mitinguojanti minia, o laisvos Lietuvos vizija gyvenantys kultūros žmonės, akademinis jaunimas, jau nusipurtes sovietmečio dulkes.

„Sietyno“ tikslas – suformuluoti moralinius principus, pagal kuriuos reikėtų gyventi ir veikti pervertos situacijoje. „Dabartinė padėtis verčia apsispręsti: tyla bei pasyvumas nūnai sergsti ir stiprina totalitarizmu grįstos visuomenės sistemos pagrindus“, – rašoma pirmojo numerio pratarinėje. Turime išrauti iš savęs servilizmo daigus. Turime peržengti netikėjimo, nihilizmo, skeptiškos ironijos slenkstį. „Kad kiekvieno nujaučiama tiesa taptų visų tiesa, ji turi būti pasakyta, kad pasakyta tiesa taptų gyvenimu, būtina teigti ją kiekvienu savo poelgiu“, – su jaunystės įkarščiu teigiama trečiojo numerio pratarinėje. Žodis, nepaverstas kūnu, yra bejėgis, fariziejiškai tuščias. Saviapgaulė dėtis laisvu kūrybos žmogumi okupuotoje šalyje, nedaužant galvos į ledinę sieną.

Šiandien turime lemtingai apsispręsti: laisvas žmogus – laisvoje visuomenėje. Beprasmiška ieškoti socializmui naujos atspirties – niekur pasaulyje ši santvarka neįgijo žmogiško veido. Apsisprendimas laisvei – tai apsisprendimas tautai, kurios gyvastis kybo ant plauko. „Tautiškumas mums – tai savosios tapatybės atstatymas... Sukūrusi valstybę tauta tampa savimi, ir valstybės netekimas jai visuomet bus ir savosios individualybės praradimas“, – tvirtinama penktojo numerio vedamajame. Ar inteligentija, kurią tebegrauzia baimė kaip sieros rūgštis, yra pasiruošusi šiai užduočiai? Ar ji nėra praradusi tautinės savimonės ir išdrįs žvelgti į rytdieną visų „baltų – merdinčių, ištautusių, išžudytų – akimis“? Ar ji pajėgs būti Vakarų kultūros forpostu ir jausti atsakomybę už demokratijos likimą azijatinėje Rusijoje?

Reikia įveikti savyje „protą be idealizmo“, ieškoti ontologinių laisvės pamatų, išvelgti „gyvasties

amžinumo“ premisas – tada atgausim tvirtybę ir viltį. Įsiūbuotus politinius konfliktus mokykimės ištirpinti „savo metafizinėje dvasioje“, kur nebelieka ribų tarp to, kas individualu, ir to, kas visuotina. „Gal vis dėlto esama to harmonizuojančio centro, kuriame priešybės tarsi atsveria viena kitą ir net pranyksta viena kitoje. Kuriame atsidūrus tautišku- mas virsta atvirumu pasauliui, iš mano laisvės kylas apsisprendimas nebėra kliūtis taip pat laisvai apsi- spręsti kitam ir kitiems“, – rašoma aštuntojo nu- merio pratarinėje. Sietyniečiai troško peržengti de- terminizmo sukaustytą „vienamatę, baigtinę būties plokštumą“ ir pajusti dieviškumo realybę („Vien tikėjimas tegali būti mūsų paguoda“). Nepaliesi ilgamečio ateistinio auklėjimo, jie jautėsi šatrijiečių įpėdiniais, jų ištikimybės Vakarų krikščioniškajai kultūrai tęsėjais.

„Sietynas“ skelbė, kad sovietmečio lietuvių kul- tūra atitrūko nuo ontologinių versmių: menas tapo „poteksčių publicistika“, metaforose buvo užšifruo- jama kasdienė tikrovė, o ne būties gelmenys. Tai numeliuruota kultūra, praradusi ryšį su ankstyves- niais amžiais. Mėnraštis stengėsi atkurti tą ryšį, pub- likuodamas senosios Vilniaus poezijos vertimus ir bažnytines giesmes, Alberto Vijūko-Kojelavičiaus veikalą ir Jurgio Zauerveino poemą, Vinco Kudir- kos, Stasio Šalkauskio, Petro Juodelio tekstus, Jo- nušo Radvilos laiškus ir Silvestro Gimžausko eiles, atsiminimus apie Bronių Krivicką, Mamertą Indri- liūną ir rezistencijos dainas. O greta eina Henriko Nagio, Alfonso Nykos-Niliūno, Kazio Bradūno, To- mo Venclovos, Sigito Gedos, Vytauto Bložės, Jono Juškaičio, Kornelijaus Platelio eilėraščiai, Antano Škėmos ir Petro Dirgėlos proza, Jurgos Ivanauskai- tės reportažai, Algirdo Juliaus Greimo ir Vytauto Kavolio, Donato Saukos ir Vandos Zaborskaitės, Juozo Tumelio ir Juozo Girdzijausko straipsniai, andainyškiai ir šiandieniniai atsakymai į „Naujo- sios Romuvos“ anketą apie lietuvių charakterį. Sie- tyniečių supratimu, kultūra – tai dialogas su praeiti- mi, grindžiamas pagarba ir kritiškumu, tai „laisvos asmeninių pasaulių raiškos“ polilogas, tai save ku- rianti ir perkurianti, besiginčijanti pati su savimi tautos kalba, tai dvasingumo spindulys, kuris tarsi

iš vidaus peršviečia visą žmogiškos veiklos lauką. Įsiklausydami į skirtingų epochų balsus, mes gal- būt pajusime suskaldytos, nutildytos, į specifondus nugrūstos lietuvių kultūros visumą ir jos impera- tyvą dabarčiai – *pakilti*.

Esame „kelio klausiantys“, bandantys susivokti, „susigrąžinti pamatines sveiko proto kategorijas“. Taip kalbėjo sietyniečiai kolektyvinėse mėnraščio pratarinėse, nepretenduodami į visažinystę ir ne- užsikirdami kelio keistus audringuose laiko verpe- tuose. Išspausdinę pirmajame mėnraščio numery- je Arvydo Juozaičio studijėlę „Politinė kultūra ir Lietuva“, pasigarsinę, kad „tai jos užuovėjoje „Sie- tynas“ ir esti išaugęs“, netrukus išgąstingai atšlijo nuo jo paskelbtos „istorinės klaidos“, o 1991 m. sausio 13 d. žinojo: „Šiandien turi iki galo būti už Landsbergį, iki galo ginti Lietuvos „avantiūrą“. Evo- lucionavo ir pažiūra į tautiškumą. Pradžioje „dorinė

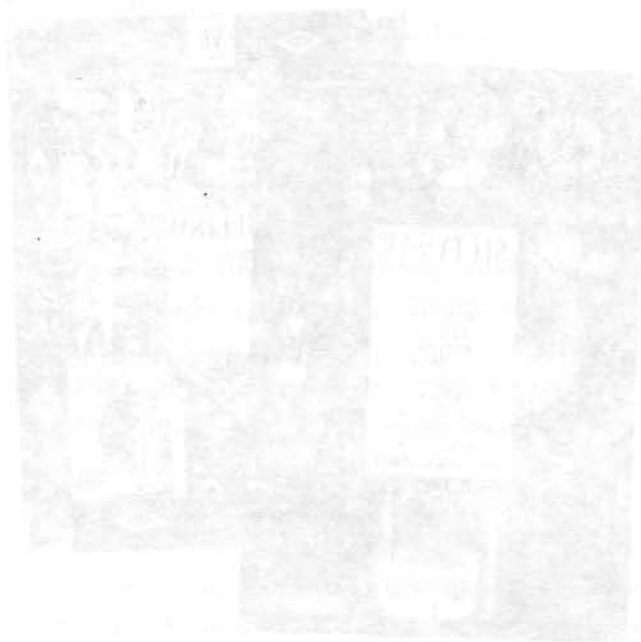
Šarūnas Leonavičius. Mėnraščio „Sietynas“ viršeliai

atsakomybė“ buvo ir „etninė priedermė“, o vėliau įsižiūrėta, kad tautinių šūkių retorika dangstosi rėks- niai ir „neišmanėliai“, o tautiškumas virsta „teisian- čia doktrina“. Būtina vaduotis iš „tautinio egocen- rizmo“, pažvelgti „į save ne kaip į svarbiausią, bet kaip vieną iš daugio“. Kultūra, virtusi tik tautos

tarnaite, netektų savo esmės – universalumo. Ji turi stotis „dieviško pasaulio pusėje“, t. y. išlikti „su bambagysle – su religija susijusi“, kad jos nepasiglemžtų „tautinis kičas“ ir atriedanti laikraštinė „sensacijų kultūra“. Keitėsi ir sietyniečių laikysena. Pradžioje jaunatviškai kategoriška savo tėvų kartos atžvilgiu („jeigu jie ir atsitiesia, tai nuo jų vis tiek krinta nuodėmės šešėlis“), greitai atlyžta prasidėjus Lietuvoje politinėms konfrontacijoms, nusilenkia tolerancijos principams: būkime pakantūs kitaip manančiam, nežiūrėkime į jį kaip į priešą, atpraskime nuo vienaprasmių sprendimų, absoliutaus „taip“ ir absoliutaus „ne“ imperatyvų. Dėl to sietyniečiai negalėjo imtis sovietmečio kultūros pervertinimo užduočių, kurioms, regis, buvo pašaukti, o pasinešė į akademines-istorines publikacijas. Dėl to ir Lietuvos mokykla vėliau buvo nukreipta į ramųjį depoliti-

zacijos užtekį, o ne pasukta konfliktišku morali-
nio ir idėjinio apsisvalymo keliu.

„Sietynas“ atsinešė iš sovietmečio sutemų idealistinį tikėjimą didžiosiomis vertybėmis ir nenorėjo jo palenkti pragmatiniam politiniam mąstymui. Istorinį vyksmą jie troško matuoti metafizinėmis kategorijomis. Bundančioje Lietuvoje jie pajuto „žmogišką artumą ir šilumą“, „bendruomenės dinamizmą“. Jie mokėjo jungti, telkti, būti kartu, o nenorėjo skaidytis. Kai nepriklausomos Lietuvos visuomenė ėmė skirstytis į besigrumiančias politines partijas, o spaudoje išsisiūbavo pragmatinis politinis mąstymas, vienaprasmiš ir gerklingas, „Sietynui“ nebebuvo kas veikti. Jis nutilo, nesukūręs tradicinių vertybių pagrindu ilgalaikio dvasinio-kultūrinio judėjimo – alternatyvos liberaliam „Santaros-Šviesos“ sambūriui.

AUKSINĖS PLOKŠTELĖS

VASARIS ORŽEKAUSKAS

Kas yra svarbiausia žmoguje? Tradicinis atsakymas būdavo – siela. Šiandien krikščionybė spaudžiama atsisakyti sielos sampratos – neva taip skaldomas žmogaus ir žmogiškojo pasaulio vieningumas. Galbūt šiuolaikinės diskusijos apie sielą kontekste verta atsigręžti į mąstymo istorijos priešaušrį?

TRUMPAS ĮVADAS Į AUKSINIŲ PLOKŠTELIŲ TEKSTĄ

Orfėjas buvo legendinis senovės Graikijos herojus, apdovanotas antžmogiškais maginiais ir muzikiniais sugebėjimais. Jis tapo naujo religinio judėjimo, besiremiančio jam priskirtais šventais raštais¹, pradininku. Manoma, kad ši religija atsirado senovės Graikijoje, tačiau aiškus jos vaizdas iš istorinių šaltinių negali būti atkurtas. Daugelis mokslininkų sutinka su tuo, kad V a. pr. Kr. jau egzistavo orfikų sąjūdis, turintis keliaujančius dvasininkus, kurie mokė savo tiesų ir atlikinėjo išventinimo apeigas, paremtas mitais ir doktrinomis.

Šių apeigų ritualizmą išjuokė Platonas: „Elgetaujantys žyniai atėję beldžiasi į turtingųjų duris ir įtikinėja, esą jiems dievai yra suteikę galią aukomis ir kerais panaikinti kokį nors jų pačių ar jų protėvių padarytą nusikaltimą – ir tai būsią padaryta linksmintis ir puotaujant. [...] jie turi šūsnis knygų, parašytų, anot jų, Musėjo ir Orfėjo. [...] pagal šias knygas jie atlieka savo apeigas ir ne tik paskirus žmones, bet ir ištisas tautas įtikinėja, esą aukomis ir linksmomis pramogomis galima panaikinti ir nuplauti ne tik gyvųjų, bet ir mirusiųjų nedorybes.

¹ Šventi raštai iki mūsų dienų neišliko, dėl to didžioji dalis šaltinių yra įvairūs filosofiniai ir literatūriniai kūriniai. Auksinės plokštelės yra vienas iš išlikusių orfikų paminklų.

² Platonas. *Valstybė* / Vertė J. Dumčius. – V., 1981. – 364b–365a.

³ Pvz.: Platonas. *Valstybė*. 363d; *Faidonas*. 69c; *Gorgijas*. 493a.

Tas apeigas jie vadina išventinimais (τελεταί). Jos mus išvaduoja nuo pomirtinių kentėjimų, o kurie jų neatlieka, tą po mirties laukia baisūs dalykai². Palaimos ir bausmių įvaizdžiai Hade (gerųjų puota ir bendrumas su dievais iš vienos pusės, pamurkdymas purve ir beprasmiš vandens nešiojimas – iš kitos), kurie pateikiami senovės graikų autorių³, greičiausiai yra paimti iš tokių knygų⁴.

Centrinis mitas, kuriuo orfikai grindė tam tikrą gyvenimo būdą ir aiškino žemiškąją egzistenciją, kalba apie žmonių atsiradimą iš mirusio dievo palaikų. Anot šio mito, Hera pasiuntusi Titanus nužudyti požemio deivę Persefonę ir Dzeuso sūnų Dionisą. Titanai vaiką užmušė, suplėšė į gabalus, išvirė, iškepė ir suvalgė. Užsirūstinęs Dzeusas sudegino Titanus žaibais. Iš pelenų atsirado žmonės – maištininkai prieš dievus, bet, kita vertus, – turintys dieviškąją dalį⁵.

Pasak mito, žmogaus prigimtis yra dvilypė. Orfikai tikėjo, kad žmoguje slypi dieviškoji esybė – jo siela, tačiau ji yra supančiota kūne; žmogaus uždutis – išlaisvinti sielą iš kūno ir tapti (kas potencialiai slypi žmoguje) dievu vietoje mirtingojo. To galima pasiekti laikantis orfiškojo gyvenimo nuostatų, kurios visų pirma lietė maistą: orfikai nevalgė

⁴ Žr. Burkert W. *Greek Religion. Archaic and Classical* / Translated by J. Raffan. – Harvard, 1985. – P. 297; Guthrie W. K. C. *Orpheus and Greek Religion*. – London, 1933. – P. 161–165.

⁵ Žr. Burkert W. *Op. cit.* – P. 297; Harrison J. E. *Prolegomena to the Study of Greek Religion*. – Cambridge, 1908. – P. 488.

mėsos, kiaušinių, pupų, negėrė vyno, buvo apribotas jų lytinis gyvenimas⁶.

Orfikai tikėjo, kad kūne, jo poreikiuose bei aistrose slypi blogio šaltinis⁷ ir žemiškasis gyvenimas yra bausmė sielai. Dėl to sielos buvimas kūne galėjo

Auksinė plokštelė. Petelija. Londonas, Britų muziejus

būti lyginamas su įkalnimu arba su palaidojimu kape, apie kurį kalba Platonas „Kratile“ (400c): „Mat kai kurie sako, kad [kūnas] yra sielos „antkapinis ženklas“ (σημα), po kuriuo ji dabartinėje esamybėje palaidota. Negana to, kadangi juo siela „duoda ženklą“ (σημαίνει) apie tai, apie ką nori duoti ženklą, jis teisingai dar vadinamas σημα („ženklą“). Man regis, šį vardą (σημα) veikiausiai bus suteikę Orfėjo šalininkai, manydami sielą atliekant bausmę už tai, už ką jai dera tą bausmę atlikti“⁸.

Greičiausiai orfikai turėjo ir sielų persikūnijimo doktriną⁹. Walteris Burkertas teigia, kad Bakcho, orfikų ir pitagoriečių religijos yra apskritimai su savo centrais, kurie turi bendrų sąlyčio taškų: orfikai ir Bakcho religijos išpažinėjai turėjo vienodą sampratą apie laidojimą ir pomirtinį gyvenimą, tuo tar-

pu pitagoriečių ir orfikų doktrinos sutapo dėl sielų persikūnijimo idėjos ir asketiško gyvenimo būdo¹⁰.

Reikia pažymėti, kad orfikai įvykdė tikrą mirties revoliuciją ψυχή (siela) sampratoje: ψυχή yra toli gražu ne bejėgė, nesąmoninga šmėkla, egzistuojanti niūriame Hade, kurią vaizduoja homerinis epas. Orfiškoji ψυχή yra nepaveikiama mirties: siela yra nemirtinga, ἀθάνατος¹¹. Šį epitetą Homeras vartojo apibūdinti dievams, pabrėždamas jų pagrindinį skirtumą nuo žmonių¹², o orfikų religijoje šis epitetas tapo pagrindiniu žmogaus požymiu.

Homeras didžiai žmonių daugumai pranašavo vienodą gyvenimo pabaigą – virsti bejėgiu šešėliu liūdname Hade, tuo tarpu orfikų tikėjimas buvo daugiau individualistinis – viskas priklauso nuo paties žmogaus pasirinkimo: jis gali pasirinkti orfišką gyvenimo būdą, gyventi tyrą gyvenimą ir tuo užsitarnauti pomirtinę palaimą¹³. Kaip tik tokio žmogaus sielai ir skirti auksinių plokštelių tekstai.

APEIGINIŲ TEKSTŲ VERTIMAS¹⁴

Plokštelės rastos Pietų Italijoje ir Kretoje, skirtingų laikotarpių kapuose. Plokštelės gulėjo prie skeleto; vienos prie rankos, kitos, sulankstytos, gulėjo prie kaukolės. Viena plokštelė (iš Petelijos) buvo suvyniota ir pritaisyta prie grandinėlės, kad ją galima būtų nešioti kaip amuletą. Plokštelių paskirtis išaiškėja iš jų turinio: mirusiam žmogui įdėtos ištraukos iš šventų raštų, kuriais jis, matyt, tikėjo.

Pl. Nr. 1. Petelija, Pietų Italija. IV–III a. pr. Kr.

Kairėje nuo Hado namų tu rasi šaltinį

Ir prie jo stovintį baltą kiparisą.

¹⁴ Kai kurios vietos sukelia sunkumų dėl to, kad plokštelės yra pažeistos, kartais neatstatomai, tekste yra naudojami frazių sutrumpinimai: žodis arba du kartais atstoja visą sakinį, kuris plokštelių parašymo laikais buvo gerai žinoma formulė. Tekstas parašytas hegzametru, į kurį kartais įsiterpia keletas formulių („Tu būsi dievas vietoje mirtingojo“ arba sakinytis apie ožiuką ir pieną) proza. Versdamas remiausi W. K. C. Guthrie (*Op. cit.* – P. 172–175) vertimu ir J. E. Harrison originalaus teksto transkripcija su konjunktūromis (Harrison J. E. *Op. cit.* – P. 659–673).

⁶ Žr. Burkert W. *Op. cit.* – P. 300.

⁷ Guthrie W. K. C. *Op. cit.* – P. 156.

⁸ Platonas. *Kratilas* / Vertė M. Adomėnas, etimologijas parašė N. Kardelis. – V.: Aidai, 1996.

⁹ Guthrie W. K. C. *Op. cit.* – P. 164–171.

¹⁰ Burkert W. *Op. cit.* – P. 300.

¹¹ *Ibid.*

¹² Griffin J. *Homer on Life and Death.* – Oxford, 1983. – P. 81–103.

¹³ Guthrie W. K. C. *Op. cit.* – P. 158.

Prie šio šaltinio arti nesiartink.
 Bet rasi ir kitą iš Mnėmosinės ežero
 Tekantį šaltą vandenį, o prieš jį – sargybiniai.
 Sakyk: „Esu Žemės ir žvaigždėto Dangaus
 vaikas,
 Bet mano padermė dangiška, šitai jūs ir patys
 žinot.
 Bet esu išdžiūvusi nuo troškulio ir žūstu. Tai
 duokit greičiau
 Šalto vandens, tekančio iš Mnėmosinės ežero.
 Ir jie tau duos gerti iš švento šaltinio,
 Ir po to tu tarp kitų herojų karaliausi.

Pl. Nr. 2. Eleuterna, Kretos sala. III–II a. pr. Kr.

Aš išdžiūvęs nuo troškulio ir žūstu. – Tai gerk
 iš manęs*,
 Iš amžinai tekančio šaltinio dešinėje, kur yra
 kiparisas.
 Kas tu esi?
 Iš kur tu esi? Esu Žemės ir žvaigždėto
 Dangaus sūnus.

Pl. Nr. 3. Turijai, Pietų Italija. IV–III a. pr. Kr.

Bet kai tik siela paliks saulės šviesą,
 Eik į dešinę
 saugodamasis kruopščiai visko.
 Džiaukis, patyręs tokį dalyką, kurio niekada dar
 anksčiau nesi patyręs.
 Tu tapai dievu iš žmogaus.
 Ožiukas esi, įkritęs į pieną.

Aukštinė plokštelė. Cecilia Secundina. Londonas, Britų muziejus

Džiaukis, džiaukis, keliaudamas į dešinę
 Per šventas pievas ir Persefonės giraites.

Pl. Nr. 4. a. Turijai. IV–III a. pr. Kr.¹⁵

Aš ateinu iš tyrujų, tyroji Karaliene, tu, kas
 žemiau,
 Ir Euklėjau, ir Eubulėjau, ir kiti dievai, ir kiti
 nemirtingieji:
 Mat aš irgi didžiuojuos kilimu iš jūsų laimingos
 giminės.
 Ir aš atlikau bausmę už nuodėmes neteisingas,
 Bet esu pakirstas ar Moiros, ar ir kitų dievų
 nemirtingų
 ir žvaigždžiabloškio perkūno trenksmo.
 Aš ištrūkiau iš daugiakančio ir sunkaus rato.
 Aš pasiekiau greitomis kojomis trokštamą
 vainiką.
 Aš paskendau išciose
 Šeimininkės, Požemio Karalienės.
 Ir dabar aš ateinu maldaujantis pas šventą
 Persefonę,
 Kad, maloninga, mane nusiųstų į Šventųjų
 buveines.
 Laimingas ir palaimintas, tu būsi dievas vietoje
 mirtingojo.
 Ožiukas aš, įkritęs į pieną.

* Arba: *Gerti gi man duokit.*

¹⁵ Verčiamas tekstas sudarytas iš šių trijų plokštelių eilučių, nes atskirų plokštelių atskiros dalys geriau išlikusios bei viena kitą papildo.

Pl. Nr. 5. Roma. II–III a. po Kr.

Ji ateina iš tyrujų, tyroji požemio karalienė,
Euklėjau ir Eubulėjau. – Dzeuso vaike, imk čia
ginklus
Atminties, dovana, apdainuotą tarp žmonių.
Cecilija Sekundina, eik, pagal įstatymą tapusi
deive.

KELETAS PAAIŠKINIMŲ

Plokštelėje Nr. 1 siela turi sakyti: „Esu Žemės ir žvaigždėto Dangaus vaikas, / Bet mano padermė dangiška“; Nr. 2: „Esu Žemės ir žvaigždėto Dangaus sūnus“; Nr. 4: „Mat aš irgi didžiuojuos kilimu iš jūsų laimingos giminės“. Pretenzijos į dieviškumą yra paremtos dievišku kilimu ir panašumu į dievus. Žodžiai „Žemės ir Dangaus vaikas“ turėjo specifinę reikšmę orfikams, nes siejosi su mitu apie žmonijos kilmę iš Titanų, laikytų Žemės ir Dangaus sūnumis. Orfikai žinojo, kad, nors Titanai ir laikė Uraną savo tėvu, jie buvo nedora ir maištinga giminė; ir tik dėl jų nusikaltimo – jie suplėšė ir suvalgė Dionisą – žmonės turėjo kažką iš dieviškos prigimties ir galėjo pretenduoti į dieviškumą ir giminiškumą su dievais. Todėl siela tęsia: „Bet mano padermė dangiška“ – tuo ji galėjo didžiuotis tik tuo atveju, jei laikėsi orfikų gyvenimo būdo reikalavimų, buvo numalšinusi titanišką ir išpuoselėjusi dionisišką savo prigimties pradą. Pareikšusi apie savo giminystę su dievais, siela priduria (Nr. 4): „Ir aš atlikau bausmę už nuodėmes neteisingas“. Ši eilutė tikriausiai susijusi su tuo pačiu mitu: neteisingos nuodėmės yra ne tik jos asmeninės, bet ir senoji blogio dėmė, paveldėta iš protėvių Titanų.

Plokštelėje Nr. 1 sielai patariama vengti šaltinio iš kairės; Nr. 2 ji pamokoma detaliau: siela turi gerti vandenį iš šaltinio dešinėje; o Nr. 3 yra tiesiai pasakyta, kad keliauti reikia į dešinę. Šios detalės

¹⁶ Platonas. *Puola. Faidonas* / Vertė M. Račkauskas. – Klaipėda, 1935.

¹⁷ Platonas. *Valstybė*. 614c.

¹⁸ Žr. Guthrie W. K. C. *Op. cit.* – P. 177. Mokslininkas remiasi Egipto „Mirusiųjų knyga“, kur paminėtas panašus siužetas.

primena Platono vaizdavimą: „Faidone“¹⁶ (108a) Sokratas sako, kad Hadas „turi daug kryžkelių ir grįžračių“; „Valstybėje“ apreiškimo vaizdas dar aiškesnis: „Kai tik jie [teisėjai – *aut. past.*] padarydavę nuosprendį, teisingiems žmonėms liepdavę eiti keliu į dešinę ir aukštyrą dangų [...], o neteisingiems įsakydavę eiti į kairę ir žemyn [...]“¹⁷.

Laikydamosi dešinės, siela prieina šaltinį ir prašo sargybinių, stovinčių prieš ją, duoti atsigerti vandens, kurio jai būtiniausiai reikia: „Esu išdžiūvusi nuo troškulio ir žūstu“. Galima manyti, kad siela keliavo panašiu keliu, koks „Valstybėje“ veda prie Letės (621): „[...] tada jos visos [sielos] kartu per baisią, sloginančią kaitrąėjusios į Letės lygumą. Lygumoje nebuvo nei medžių, nei kitokios augmenijos“. Kelionės gale sieloms taip pat duodama atsigerti. Mirusiųjų baisus troškulys ir būtinybė atsigerti nebuvo tik orfikų įvaizdis, tai buvo plačiai paplitęs po įvairiais religijomis ir tikėjimais įvaizdis¹⁸.

Žodis ψυχρόν tikriausiai turi tą pačią šaknį kaip ir ψυχή. Todėl vandens epiteta galima versti kaip „šaltas“, „gaivinantis“ ir „gyvybę teikiantis“; jo atsigėrusi siela „atsigauna“ (ἀναψύχειν)¹⁹. Vanduo yra nepaprastas, jis iš Atminties ežero²⁰; ir tik sielai, kurios skaistumas yra patvirtintas, leidžiama jo paragauti. Tai siela, kuri ištrūko iš nelaimių ir kančių, ji yra pasiruošusi pasiekti dieviškumo būseną. Tokia siela visiškai skiriasi nuo „Valstybėje“ (620a) mini- mų sielų, kurios ruošiasi naujam įsikūnijimui ir turi išgerti tam tikrą kiekį Užmaršties vandens. Tai, be jokios abejonės, vanduo, kurio, anot plokštelių, apsivaliusi siela be išlygų turi vengti²¹.

Viena iš paslaptinčiausių eilučių plokštelėse yra εριφος ἐς γάλ' ἔπετον („ožiukas aš, įkritęs į pieną“). Tai mistinė formulė, kurios niekas ligi šiol pakankamai įtikinamai neišaiškino. Reikia pažymėti, kad ji eina iš karto po kito tvirtinimo – „tu būsi dievas vietoje mirtingojo“. Jane Harrison²², remdamasi tuo, kad Dionisas, be kitų, turėjo ir Ἐριφος epite-

¹⁹ Žr. Harrison J. E. *Op. cit.* – P. 576.

²⁰ Reikia nepamiršti, kad atmintis ir prisiminimas buvo didžiulė žodinės kultūros vertybė.

²¹ Žr. Guthrie W. K. C. *Op. cit.* – P. 177–178.

²² Harrison J. E. *Op. cit.* – P. 594–596.

ta, daro prielaidą, kad šią eilutę reikėtų traktuoti kaip išventintojo viltį susitapatinti su savo dievu. O dėl „pieno“, tai niekas negali nieko įtikinamesnio pasakyti, kaip tik tai, jog pienas, medus ir vynas buvo dovanos, liudijančios Dioniso atėjimą: „Sruvo žemė vynu, tekėjo pienu ir bičių / Nektaru“²³.

Po to, kai siela apsakė savo tyrumą, giminytę su dievais ir linksmą žinią apie išsilaisvinimą iš reinkarnacijos rato, ji pridėda: „Aš pasiekiau greitomis kojomis trokštamą vainiką“. Nėra abejonių, kad tai reiškia „Aš laimėjau apdovanojimą“, tačiau mokslininkų nuomonės išsiskiria, kai kalbama apie detalesnę šių žodžių interpretaciją. Pasak vienos versijos²⁴, žodį *στέφανος* reikėtų versti rečiau vartojama reikšme – „žiedas, apskritimas, ratas“; tada eilutė galėtų reikšti, kad siela, ištrūkusi iš apsilaimymo rato, „greitomis kojomis“ įžengia į palaiminimo, kurio siekia, žiedą arba ratą. Kiti²⁵ siūlo žodį *στέφανος* versti įprastine reikšme – „karūna“ arba „vainikas“. *Στέφανος* („vainikas“) turėjo dvi pagrindines paskirtis: žaidynių nugalėtojams apdovanoti arba puotos dalyviams apvainikuoti. Taigi tyra siela, gerai nubėgusi gyvenimo lenktynes („greitomis

kojomis“), gauna prizą. Galimas dalykas, kad ši eilutė užsimena apie mirusiųjų puotą, sukėlusią sarkastišką orfikų mokymo kritiką: „Musėjas ir jo sūnus [...] nuveda juos į Hada, suguldo į guolius, surengia šiems šventiesiems pokylį ir leidžia jiems visą laiką girtauti, užsidėjus ant galvų vainikus“²⁶.

Eilutę „Aš paskendau iščiose Šeimininkės, Požemio Karalienės“ galima traktuoti kaip religinę-poetinę metaforą, reiškiančią palaidojimą. Galima rasti ir paralelę: misterijose buvo paplitęs tikėjimas, kad išventintąjį išūnija dievybė arba kad išventinimas žmogui yra lygus naujam gimimui dievų šeimoje²⁷. Tai yra dar vienas sielos argumentas, dėl ko ji turi būti palankiai priimta Hade. Visos trys eilutės („Aš ištrūkiau iš daugiakančio ir sunkaus rato. / Aš pasiekiau greitomis kojomis trokštamą vainiką. / Aš paskendau iščiose Šeimininkės, Požemio Karalienės“) išreiškia sielos džiaugsmą dėl atliktos bausmės ir pasiekto tyrumo. Iš karto po jų eina prašymas Persefonei, patvirtinančiai sielos nemirtingumą: „Laimingas ir palaimintas, tu būsi dievas vietoje mirtingojo“.

²³ Euripidas. *Bakchantės* / Vertė S. Narbutas. – V., 1988. – P. 142.

²⁴ Plg. Harrison J. E. *Op. cit.* – P. 592.

²⁵ Guthrie W. K. C. *Op. cit.* – P. 180–181.

²⁶ Platonas. *Valstybė*. 363c.

²⁷ Žr. Harrison J. E. *Op. cit.* – P. 593.

DINOZAUURĖJANTI EUROPA

Emociopolitiniai svarstymai apie Europos ateitį

EGIDIJUS VAREIKIS

Ar Europos integracijos procesas, suplyšus geležinei uždangai ir išnykus komunizmo baimei, netampa inertiškas ir savitiksliis? Ar mes, rytiečiai, po dešimties metų išvis būsime reikalingi ir įdomūs naujajai, pragmatiškai ir skolos už „komunizmo sugriovimą“ nebejaučiančiai Vakarų Europos rinkėjų kartai? Ir galiausiai, kaip galima vieninga Europa, nesiremianti ją vienijančia Europos idėja, maitinama krikščioniškosios tradicijos syvų? Apmąstydamas tokius ir panašius klausimus, studijos autorius istoriškai-skeptišką požiūrį puikiai suderina su pamatine įsitikinusio europiečio pozicija.

IVADAS

Europa skuba prie XXI amžiaus slenksčio. Tai simbolinė data daugeliu prasmių: proga įvertinti šimtmečio ir net tūkstantmečio pasiekimus, padaryti sprendimus ir apsisprendimus, palikti naujos eros prieangyje ligšiolines klaidas, atgaivinti senas idėjas ar, kaip neretai sakoma, gerus dalykus pradėti iš naujo.

Šiais svarstymais nesiekama pretenduoti į tikslią Europos ateities prognozę ar bandyti rasti diplomatinį aukso vidurį tarp euforikų ir skeptikų pozicijų. Tai daugiau emocinis žvilgsnis tiek į jau nueitą kelią, tiek į Europos integracijos planus, mėginimas pažiūrėti į Europos ateitį, turint galvoje ir tai, kad jokia Europos struktūra nebuvo (ir tikriausiai nebus) amžina. Taigi nereikėtų šio teksto laikyti moksline studija, juolab kad ne vienas teiginys paremtas veikia vizijomis nei konkrečiais faktais.

Pabandęs kelti klausimą, kas laukia europiečių nustojus egzistuoti Europos Sąjungai, susidūriau su keletu problemų: reikia išsiaiškinti Europą vienijančius veiksnius ir kiekvieno jų svarbą, ištirti Europos integracijos patirtį ir galiausiai pastatyti išpėjamosius ženklus Europos Sąjungos ir visos likusios Europos evoliucijoje. Jie būtini, nes XXI a. tikrai nebus lauktasis „Rojus šioje Žemėje“. Išpėjamieji ženklai skirti visų pirma dideliui būriui Europos

integracijos bičiulių, su kuriais bendrauju jau ne pirmus metus bei kurių entuziazmas ir gera valia yra verti to, kad Europa gyvuotų. Išpėjamieji ženklai reikalingi ir tam, kad nerimo dėl Europos ateities anti-europiečiai nepaverstų apgailėtinomis patyčiomis. Tebūnie tai ironiška duoklė euro-entuziazmui.

EUROPOS BŪKLĖ IR JOS VIZIJOS

Artėjant 2000 metams, nemaža dalis europiečių gali džiaugtis. Europos Sąjunga ar buvusi Europos Bendrija yra darinys, kokio mūsų kontinente iki šiol nebuvo. Rodos, dar niekada Vakarų Europos šalys nebuvo tokios solidarios ir taip suinteresuotos viena kitos gerove. Tikriausiai dar niekuomet Europos vienijimas nevyko visuotinės komunikacijos sąlygomis, t. y. dar niekada nebuvo toks viešas. Vieningos Europos idėja, įveikusi nacionalizmą, totalitarizmą ir kaimyninių šalių antagonizmą, pagaliau tapo Europos Sąjunga. Vieninga Europa (ateityje gal net Jungtinės Europos Valstijos) iškilo ten, kur šiame šimtmečiuje praūžė du pasauliniai karai, beprecedentiniai savo griaujamąją galia.

Pastarąją pastraipą galima laikyti tipiška citata iš kitų tekstų. Panašiu tonu pasakojimus apie Europos Sąjungą pradeda ne vienas leidinys, pasirodantis dabartinio penkioliktuko leidyklose. Tai

triumfuojanti euro-euforija. Ji reikalinga ne vien laimėjimams propaguoti. Tai visai pelnytas didžiavimasis dabartimi. Europos vienijimasis ar vienijimas „iš viršaus“ visuomet buvo europiečių *idea fix*.

Europos Sąjunga per paskutinį dešimtmetį išgyveno kelias grandiozines buvusios Europos Bendrijos pertvarkymo idėjas, pradedant Maastrichto sutartimi, kuri ekonominę sąjungą papildė politine sąjunga ir kitais integracijos elementais, tęsiant procesą Amsterdamo sutartimi, neutralių Vakarų Europos šalių naryste, Europos Muitų unijos (EMU) planais ir galiausiai būsimosios Vidurio Europos šalių narystės planais.

Atrodytų, jog nebėra kliūčių pačioms drąsiausioms idėjoms įgyvendinti ir Europa, pagaliau supratusi savo ankstesnes klaidas bei išsigydžiusi senas ligas, negrižtamai žengia į naujos civilizacijos kokybę. Po 10–15 metų Europą turėtų sudaryti apie 25–30 „geroviškųjų“ šalių unija, šalia kurios tūnotų sutramdyti ir taikėjantys Balkanai, atviros visuomenės ir demokratijos link judanti buvusioji Sovietų Sąjunga, demokratėjanti ir islamiško fundamentalizmo atsikratanti Šiaurės Afrika, galinga sąjungininkė JAV.

Tokia politinė idilė taptų užkrečiamu pavyzdžiu kitiems kontinentams ir paskiroms šalims...

Nereikėtų viso to laikyti vien ironija. Tai siekiamas ir ne vieno europiečio vizijose – pasiekiamas idealas. Tačiau ar tikrai taip – juk nė viena taikingos Europos vizija nebuvo realizuota, nė viena integracijos idėja nebuvo įgyvendinta, niekad visas pasaulis ar net didesnė jo dalis nepriėmė ir nesuvokė Europos idėjų kaip siektino ir priimtino idealo?

Europos Sąjungos plėtros planuose numanoma, kad Europa žengs veikiau Fukuyamos istorijos pabaigos, o ne Huntingtono civilizacijų karo kryptimi. Šiandien dar sunku pasakyti, kuris iš jų – Fukuyama ar Huntingtonas – yra teisesnis, tačiau modeliuojant ateitį jau šiandien daroma prielaida, kad Europos integracijos procesas negrižtamas, istorinės Vakarų Europos tautų bendravimo problemos išspręstos, Balkanai evoliucionuoja taikos ir demokratijos link, Balkanų karų prielaidos išnykusios, Vidurio Europos demokratizacija – įvykęs faktas, Rytų

Europos demokratijos vystymasis įgavęs pakankamai patikimą pagreitį, transatlantiniai ryšiai patvarūs, neeuropinės civilizacijos ir kultūros nekelti grėsmės Europoje vykstantiems procesams, JAV ir Europos Sąjungos ekonominė konkurencija netrukdo jų bendriems gynybos interesams ir t. t.

Ne visai optimistinis žvilgsnis į Europos dabartį sako, kad įvyko būtent tai, kas pagal 1989–1990 m. planus neturėjo įvykti, t. y. pereinamasis laikotarpis virto nuolatine būseną. Tai reiškia, kad įsitvirtino Europos žemėlapis su „pilkosiomis zonomis“, dalomu saugumu, vis dar besiruošiančia tapti demokratine Rusija, Balkanų karais, geresniais ir blogesniais europiečiais. Bendravimas tarp Vakarų ir Rytų, ypač saugumo srityje, tebėra iliuzija, kai kuriais atvejais (pvz., Bosnijoje) kainuojanti brangiau nei realus vienašališkas taikos palaikymas. Kandidatės į Europos Sąjungą šiandien yra sugrupuotos į geresnes ir blogesnes, tarp jų sukelta arši konkurencija, nors buvo žadėta, kad to niekada nebus. Asociacijos sutartys, turėjusios būti logiškas ir būtinas žingsnis kelyje į ES, seniai nustumtos į antrąjį planą, Slovėnija ir Estija pakviestos deryboms sutartims net neįsigaliojus, o pagrindiniai stojimo procesai vyksta pagal vadinamąsias Stojimo partnerystės programas, kuriose partnerystės labai jau mažai, mat programos tiesiog „nuleistos“ iš Briuselio ir vertinimus atlieka tik Briuselis. Ir taip toliau. Pasakęs tokią tiradą kokiam nors Briuselio valdininkui, išgirsi labai paprastą ir visai logišką paaiškinimą, kokiais logikos, teisingumo, demokratijos ir objektyvumo principais remiamasi. Ir nėra čia ko pykti. Tikra tiesa, ir valdininkai nusipelno pagarbos už nuoširdų savo pareigų atlikimą. Tačiau jei rezultatai nepatenkina nei sąjungos, nei kandidatų, tai gal kažkas nebe taip su mūsų logikos, teisingumo ir objektyvumo suvokimu?

Jei pereinamasis laikotarpis trunka ilgiau kaip 10 metų, jis tampa permanentine būseną ir dėl to, kad pasikeičia ir politikų karta, ir rinkėjai¹. Kadangi

¹ Ištis 1998 m. vasarą teturime keletą Šaltojo karo laikų „mohikanų“, tokių kaip Kohlis ar Chiracas, tačiau jie jau palyginti silpni. Nauja politikų karta nesijaučia kiek nors saistoma Šaltojo karo pabaigos įpareigojimų, rinkėjų kontingente „pir-

realus Europos Sąjungos plėtimas atidėtas mažiausiai iki 2005 m., dabartinės realijos tik įsitvirtins. Pridurtina tai, kad globalizacija nė kiek nesumažina lokaliųjų konfliktų skaičiaus, o bandymas visus konfliktus spręsti pagal kokias nors universalias taisykles daro sprendimus griozdiškus ir neefektyvius.

Per pastaruosius 15 metų neišsipildė nė viena Europos Bendrijos ir Europos Sąjungos strateginė politinė prognozė. Ar tai nereiškia, kad visas strategiškas pasaulio raidos suvokimas yra klaidingas?

Dabartinę Europos Sąjungos padėtį emociškai vaizdžiai galima paaiškinti keliais „biologiniais“ modeliais.

Briuselio parkų modelis. Belgijos (o dabar jau ir visos Europos) sostinėje parkų medžiai stovi sujungti savotiškais skersiniais pagaliais, neabejotinai sutvirtinančiais parko konstrukciją. Skersiniai neleidžia medžiams pavojingai siūbuoti, lūžti ir nykti. Taip integruoti parko medžiai atrodo stabilesni už pavienius. Galima teigti, jog skersiniai ryšiai ir yra integracijos elementai, teikiantys parkui aiškių privalumų. Verta pastebėti, kad medžiai visiškai išsaugo savo kaip rūšies „suverenitetą“, tai yra nevirsta kitokiais, ir jų pačių labai yra sudaryta tokia konstrukcija, kurioje visi būtų kiek įmanoma vienesni (panašesni) ūgiu ir vainikų apimtimi. Joks kitas modelis taip gerai neilustruoja tokios integracijos naudą, visi nori būti lygūs ir panašūs neaukodami savo individualumo. Tačiau Briuselio parkų modelis atskleidžia ir integracijos pavojus: pernelyg daug skersinių ryšių tampa didele našta paskirų medžių šakoms ir visai konstrukcijai, pernelyg didelė integracija ima gožti individualybę – ji nenyksta, tačiau tampa nematoma ir tūlam parko lankytojui visai nebereikšminga. Tai reiškia, jog integracija naudinga tik tol, kol ji daugiau problemų išsprendžia, nei sukuria. Aiškiai suvokti ribą – svarbus parko tvarkytojų ir Europos integracija besirūpinančiųjų uždavinys.

Briuselio parkų modelis po integracinę Europos ateitį leistų matyti kaip visiškai neskausmingą

muoju smuiku“ groja visai ne dešimties metų senumo, o nūdienos aktualijos. Taigi Europa 2000 m. priimama tokia, kokia yra, o ne tokia, kokia turėtų būti pagal 1989 m. vizijas.

procesą – sutraukius horizontalius ryšius, dauguma medžių ne nunyks, o toliau augs pavieniui, nebent kuris būtų dėl ūgio (noro prilygti) paaukojęs šaknis. Čia ir šioks toks sergstelėjimas Europos Sąjungos kandidatams – pernelyg didelis entuziazmas, neturint tvirtų šaknų, gero nežada.

Žiuželinių pirmuonių kolonijos modelis. Įsivaizduoti jį nesunku. Gamtoje sutinkamas darinys *volvox*, kurį sudaro žiuželinių vienląsčių dumblių kolonija. Atskiros ląstelės gali funkcionuoti pavieniui, tačiau, sudarydamos bendrą integruotą darinį, jaučiasi daug pranašesnės, vadinasi, integracija tikrai veikia. Kolonija panaši į dabartinę Europos Sąjungą dar ir dėl to, kad kolonijos ląstelės nėra specializuotos.

Kalbant biologiniais terminais tenka konstatuoti, kad *volvox* yra veikiau tarpinė ir ne itin stabili gyvybės forma. Augant kolonijai ji dar labiau destabilizuojasi ir turi tendenciją suskilti į smulkesnes, kompaktiškesnes kolonijėles. Taigi Europos-26² bijomasi ne veltui, pernelyg didelė bendrija, veikianti mažos bendrijos principais, tikrai neefektyvi. Netgi dabartinė 15 šalių sąjunga dūsta nuo gremzdžiško ir neefektyvaus sprendimų priėmimo mechanizmo. Vadinasi, tik nesiplėtimas yra logiška saugi išeitis. Tačiau ir pasilikusi tokia, kokia yra, kolonija neapsaugota nuo išorės poveikio ta prasme, kad *volvox* tipo bendrijoje nė viena ląstelė nesijaučia ypač atsakinga už visos kolonijos likimą.

Kuo čia dėta žmonių visuomenė ir Europos Sąjunga? Vidurio europiečiai, 1997 m. viduryje gavę Europos Komisijos „Nuomones“ apie kandidatuojančių šalių būklę, gavo produktą, kuris pagamintas neva objektyviai, tačiau tuo pat metu ir visiškai neatsakingai. Suprantama, kad Komisija kitaip elgtis tiesiog negalėjo, jai reikėjo sukurti dokumentą iš dalelių – pastraipų, rašytų atskiruose skyriuose, įvairių specialistų. Dėl pernelyg išsisklaidžiusių teksto autorių išsisklaidė ir atsakomybė už galutinį produktą. Jame reikšmingas liko tik sakinyss apie pasirošimą ir nepasirošimą, už kurį galiausiai niekas neprisiima asmeninės atsakomybės. Toks Komi-

² Taip vadinkime Europos Sąjungą, kai į ją įstos dabar kandidatuojančios šalys.

sijos gyvenimo būdas atitinka Europos Sąjungos idėją ir geranoriškus jos siekius, tačiau veda į hermetiškos, švarios, tačiau tuo pat metu bedvasės sąjungos-mašinos sukūrimą.

Istorija rodo, kad didžiulės imperijos ar net didelės valstybės yra linkusios skilinėti ar skaldytis. Pažvelgę į Europos žemėlapi pamatysime, kad valstybės, didesnės už Olandiją, yra federacinės arba turi regioninių skirtumų. Europos Sąjunga šiaudien jungia šalis, kurioms iš tiesų reikia itin svarbios motyvacijos būti kartu.

Istorija byloja, kad Romai, Aleksandro Makedoniečio ar net Karolio Didžiojo valstybėms teko išieties ieškoti skaldantis. Vokietija, tapusi didele, pajuto savo jėgą, tačiau šiaudien ji jaučiasi ganėtinai kalta dėl dviejų pasaulinių karų. Prancūzijos meilė Rumunijai visas problemas tik pagilina. Europos be sienų kūrimas stimuliuoja sienų atsiradimą, vidaus rinkos plėtimas skatina lokalinį patriotizmą. Galima sakyti, kad Europos Sąjunga auga, idant suskiltų, tačiau tai ne vienintelė galimybė. Jei tikėtume darviniškąja evoliucija, tai kolonijiniai pirmuonys buvo tarpinė grandis gyvybės kelyje į daugialąsčius organizmus. Europos atveju tai tarsi reikštų būtinybę paskiroms Europos Sąjungos šalims specializuotis ekonomiškai (kultūros specializacija iš dalies jau egzistuoja), gynybiškai, gal net politiškai. Grėsmė tiek biologijoje, tiek Europos Sąjungoje yra ta, kad ląstelės (ypač gyvulinės), tapdamos specializuotomis, „pamiršta“ savo praeitį, t. y. nebemoka funkcionuoti savarankiškai. Specializacijos bandymai buvo daromi SSRS ir net vadinamoje Ekonominės Savitarpio Pagalbos Taryboje, tačiau pasekmės, kaip byloja istorija, laukto efekto nedavė.

Žvelgiant į Europos Sąjungą biologo akimis, labiausiai norisi kalbėti apie kitą – *ES-dinozaurų modelį*.

Dinozaurai pačia bendriausia prasme buvo gyvūnai, turėję gerai specializuotus organus ir koordinuotą organizmą. Koordinacijai „vadovavo“ puikiai išlavėjusios stuburo smegenys, kurios tačiau stokojo intelektinių galių. Dinozauras, gerai prisitaikęs gyventi jį socialiai maitinančioje aplinkoje, jautėsi galingas ir fiziškai nepažeidžiamas, tačiau, būdamas pernelyg integruotas, jis į mažiausią išorės dirgik-

lį turėjo reaguoti tiesiog visu savo organizmu. To efektas yra nepaprastai alinantis. Dinozauras negali klysti, nes jo inercija neatitinka resursų ir protinių galių. Jei išvaizduosime, kad tvarkingai ir dariniai dinozaurų gyvenimą koordinuojančios smegenys yra Europos Sąjungos institucijos, pamatysime, kokia grėsmė jo galų gale laukia. Didėjanti integracija skatins Europos dinozaurų disharmoniją su aplinka ir čia gali atsirasti sunkiai prognozuojamų politinių pokyčių.

Tiek žiuželinis, tiek dinozaurinis modelis nepanašauja Europos Sąjungai šviesios ateities. Idant suprastume, kas laukia pirmuonių kolonijos ar dinozaurų, reikia panagrinti Europą vienijančius faktorius ir grėsmę, kylančią iš aplinkos bei... paties vienijimosi.

KAS IŠ TIKRO VIENIJA EUROPA?

Biologinės evoliucijos ekspertai, net ir nežinodami tikrųjų dinozaurų išnykimo priežasčių, sutaria, jog gigantiškus jūros periodo Žemės šeimininkus sunaikino radikalūs gyvenimo sąlygų pokyčiai. Žmonijos istorija savo ruožtu pateikia daug argumentų, tvirtinančių, kad politinės struktūros, veikusios efektyviai vienomis istorinėmis aplinkybėmis, tapdavo visiškai neveiksmingos aplinkybėms pakitus.

Jei dabartinės Europos Sąjungos vadovai nesidrovi savųjų administracinių pastatų ir gatvių vadinti Karolio Didžiojo vardu, tai, matyt, galvoja, kad pastarojo sukurta valstybė buvo gera idėja, lygiai taip pat kaip ir su meile prisimenama Šventosios Romos imperija. Kyla klausimas, kas čia sveikintina: kūrimas ar pasekmės, kurios nebuvo tokios, kad istorijos nereikėtų taisyti daug kartų. Kitaip kalbant, visi ligšioliniai bandymai įgyvendinti Europos idėją (priskirkime jiems ir reichus bei komunistų internacionalus) baigdavosi nesėkme. Kodėl šį kartą vienijimasis yra sėkmingas, – ir ar tikrai sėkmingas? Ir kas mūsų laukia po Europos Sąjungos? Tokio klausimo gali bijoti tie, kurie manosi kurią tūkstantmetes politines struktūras arba gyvenantys vienos kartos rėmuose.

Jei manome, kad XX a. pabaigoje sąlygos pasikeitė, tai turime išsiaiškinti, ar pasikeitė žmogaus prigimtis, ar taikos, integracijos bei Europos idėjos eksporto sąlygas sukuria globalizacija, išsiplėtusios techninės galimybės bei tiesiog natūralus noras pasisemti gerovės kūrimo patirties. O gal tiesiog dabarties politikų genialumas, tikrosios politinės logikos „užčiuopimas“?

Būtų sunku teigti, kad biologiškai pakito *homo sapiens*, ypač turint galvoje visus XX a. politinius įvykius. Dėl globalizacijos ir techninių galimybių galima diskutuoti, tai tikrai naujas ir dar neištirtas dalykas, tačiau, be globalizacijos, šiandieniniame pasaulyje vyksta ir regionalizacijos procesai, tad vienaprasmiškai teigti, kad internetas ar bendroji rinka keičia žmogaus prigimtį, būtų labai rizikinga. Genialumą palikime ironijos sričiai, tačiau protu abejoti taip pat nereiktų. Kita vertus, istorikai mus nesunkiai įtikins, kad bet kurioje epochoje netrūko valdovų valios gyventi taikoje ir kurti tautų gerovę, taip pat ir visuomenės „politinės valios“ veikiau integruotis dėl gerovės nei skaidytis.

Į apibendrinantį klausimą, kokios gi Europos istorijoje buvo daugiau – suskaldytos ar suvienytos, vienaprasmiškai atsakyti turbūt nepavyks. Beje, labiausiai susiskaldžiusi Europa buvo Renesanso epochoje, tačiau šiuo prieštaringu istorijos laiku atsirado tai, kas yra šiuolaikinio valstybingumo esmė – tautinė valstybė. Dabartinė Europos Sąjunga bus, matyt, tikrai pirmasis suverenių tautinių valstybių suvienijimo bandymas³. Šiuo požiūriu dabartinė integracija yra tikrai pionieriškas žingsnis, o jo pasekmės priklausys, be kita ko, ir nuo tautinės valstybės koncepcijos kaitos. Šiandien tautinė valstybė jau mažų mažiausiai nėra laikoma optimalia valstybės forma, tad suverenių tautinių valstybių jungimosi procesas gali imti klibėti ir pačioje *nation state* dimensijoje.

Tarpinė išvada, kurios nedera pamiršti, yra tokia: nors integracijų būta, ne iki galo aišku, kodėl jos

³ Erazmas Roterdamietis dar 1521 m. siūlė taikingo Vokietijos suvienijimo projektą, Williamo Penno 1693 m. datuotuose raštuose randama Europos parlamento ir Europos armijos idėja, Gotfriedas Leibniztas savuose apmąstymuose dar XVII a.

sužlugo; integruotosios Europos ribas lėmė labai įvairūs veiksniai – fizinis pasiekiamumas, techninės galimybės, kultūriniai (ir ypač religiniai) saitai. Beje, daugelis suvienytosios Europos struktūrų žlugo ne dėl išorinių jėgų įsikišimo, o pačios savaime. Pakenka pavaikštinėti Britų muziejaus Londone salėmis, kad įsitikintume, jog civilizacijų saulėlydį dažniausiai lėmė ne gamtiniai kataklizmai ar barbarai, o vidinių civilizacijos taisyklių išsigimimas. Juk net Roma tapo prieinama barbarams dėl savo išsigimimo ir jos pačios barbarėjimas buvo veikiau savisauga nei liga.

Antrojo pasaulinio karo pasekmės davė Europos politikams daug originalių pamokų ir privertė radikaliai spręsti esmines geopolitines problemas. Viena idėjų, atrodžiusi vertinga, buvo globalizacija – manymas, kad visam pasauliui galima pritaikyti fundamentalias žmogaus teises, teisinės valstybės, kaip tarptautinės teisės subjekto, koncepciją, įgyvendinti universalią saugumo sistemą. Visa tai atsispindėjo Jungtinių Tautų organizacijos kūrėjų darbo projekte. Kokios to pasekmės šiandien – plačiai diskutuojama ir vertinama mažų mažiausiai nevienaprasmiškai.

Europiečiams buvo nesunku solidarizuotis su Jungtinių Tautų ideologija, kadangi ji savo prigimtimi buvo ir tebėra europietiškašias tradicijas turinčios politinės pasaulėžiūros išraiška, neva pritaikytina visam pasauliui.

Tačiau realius Europos integracijos uždavinius ir sprendimus nulėmė veikiau ne noras gyventi globaliai, o siekis išspręsti po Antrojo pasaulinio karo atsiradusias (ar likusias) lokalines problemas.

Tarp jų buvo Vokietijos problema – ką daryti su šalimi, kuri buvo visų savo kaimynių priešininkė. Buvo Italijos problema – kaip elgtis su šalimi, kuri neturi jokios aiškios ekonominės ir užsienio politikos. Buvo SSRS problema – kaip stabdyti pastarosios ekspansiją ir t. t. Būtent lokalinių problemų suma suponavo bendrą problemą: kaip tvarkytis, kad pokarinė taika nebūtų tokia, kokia buvo Ver-

priėjo išvados, kad Europos šalių sąjunga bus dėsninga kontinento raidos išdava. O marksistų išjuoktas Henri Saint-Simonas buvo dabartinės Europos Komisijos – technokratų grupės, padedančios politinei valdžiai – įkūrimo idėjos pradininkas.

salio sutartis, kaip tvarkytis, kad kuriant taiką nebūtų padėti pamatai kitam pasauliniam karui.

Taigi tikriausiai integruotis vertė to meto sąlygos, ir integracija nebuvo kokia nors idėja, pakibusi virš jų? Jei sutinkame su pirmuoju teiginiu, galime laukti, kad, sąlygoms pakitus, norai vienytis taip pat kinta, o jei manome, kad idėja sklandė anapus sąlygų, tolesnei integracijai pagrįsti reikia bemaž antgamtinių dalykų.

Yra rimtas pagrindas teigti, kad konkreti valstybių *saugumo problema* po Antrojo pasaulinio karo tapo bene svarbiausia integruojančia jėga⁴. Aišku, Vakarų Europą suvienijo ne tik Vokietijos ar komunizmo baimė. *Krikščioniškasis ir demokratiškasis aspektas* Europos integracijoje svarbus ir tuo, kad būtent šios pakraipos politinė ideologija visą laiką tvirtino, kad buvę priešininkai, net amžini priešininkai, gali susitaikyti, gali veikti bendrai, jei tik sugeba suprasti, jog jungiantys interesai yra svarbesni už skiriančius. Federalistų ideologija sakė, kad vietinė, regioninė, valstybinė ir visos Europos valdžios turi bendradarbiauti tarpusavyje ir papildyti viena kitą. Šiandien manoma, kad bendra rinka, monetarinė politika, ekonominis, kultūrinis ir socialinis suartėjimas, bendra užsienio ir saugumo politika yra tos sritys, kuriose dalis valstybinio suvereniteto išties gali būti paaukota bendrų interesų labui.

Taigi europietiškos tradicijos – krikščionybė, demokratija, socialinė rinkos orientacija – įgalino sukurti sistemą, leidžiančią pajusti, jog bendra veikla, bendri sprendimai ir jų laikymasis yra geriau už konfrontaciją ir nacionalizmą.

Vieningos Europos aktas stengiasi Europos ekonominę integraciją šiek tiek pakelti į politinį lygį. Tai visiškai logiškas procesas, turint galvoje Šaltojo karo sąlygas – jis iš tiesų stiprino Europą SSRS skleidžiamo pavojaus akivaizdoje, derinosi su kolektyvinio saugumo poreikiu.

Tačiau tai ir buvo paskutinis logiškas žingsnis Europos Bendrijoje. *Vieningos Europos aktas* nenu-

matė to, kas įvyko Vidurio Europoje 1989 m. Išsivadavimas iš totalitarizmo pakeitė politinį ir ekonominį klimatą. Bendrija, ruošianti Maastrichto sutarimą, atsidūrė visiškai neplanuotoje padėtyje, kuri ne tik sugriovė harmoningą integracinę „kelią į visišką laimę“, bet ir pagimdė daug nesusipratimų, neišspręstų iki šiol. Dabar jau visiškai aišku, kad Bendrija buvo paruošta gyventi konfrontacijos tarp Rytų ir Vakarų sąlygomis. Tai sukūrė gana keistus santykius tarp dabartinės Europos Sąjungos ir tų šalių, kurios staiga panorė tapti Bendrijos narėmis. Taigi politinė situacija radikaliai pakito, o tai, kas vienijo Vakarų Europą per Šaltąjį karą, visai nebūtinai turi vienyti ir dabar.

DINOZAURĖJIMO POŽYMIAI

Didžiulis dinosauros, nepaisant visos jo galybės, galėjo egzistuoti tik gausiai ėsdamas nuo ryto iki vakaro. Atsitiktinai pakliuvęs į sritį be maisto, jis pasijusdavo bejėgis ir su savo didžiuliu kūnu veikiai mirdavo nuo išsekimo. Masė, gynusi jį ir gąsdinusi aplinkinius, tapdavo nenugailimu jo paties priešiu. Mažos dinosauro galvos problema buvo ne galvos smegenys (visą kūno koordinacinę biurokratiją sėkmingai tvarkė stuburo smegenys), o burna, per kurią į kūną patekdavo maistas. Kaip jau minėta, tokia kūno sandara darė gyvūną, nepaisant viso jo imponiškumo, gana inertišką aplinkos pokyčių atžvilgiu ir tiesiog pasmerktą nesuklysti savoje egzistencijoje. Taigi nei Tarptautinė konferencija, nei Amsterdamas, nei EMU negali būti klaida ar nesėkmė, nes tai reikštų natūralią sistemos mirtį.

Sunku paneigti, kad einama teisingu keliu. Nebėra muitų ir apmokestinimo barjerų, nebėra daugelio apribojimų žmonėms keliauti, pasikeisti gaminiais ir idėjomis. Vartotojai bei gamintojai turi didžiausią pasaulyje įmanomą pasirinkimą, jį palengvina gerai suderinti standartai. Vartotojo interesus sėkmingai

minėtos sutartys buvo nukreiptos prieš Vokietiją. 1949 m. atsirado NATO, įtvirtinusi Europos ir JAV karinius ryšius bei Europos ekonominę integraciją atskyrusi nuo transatlantinės gynybos.

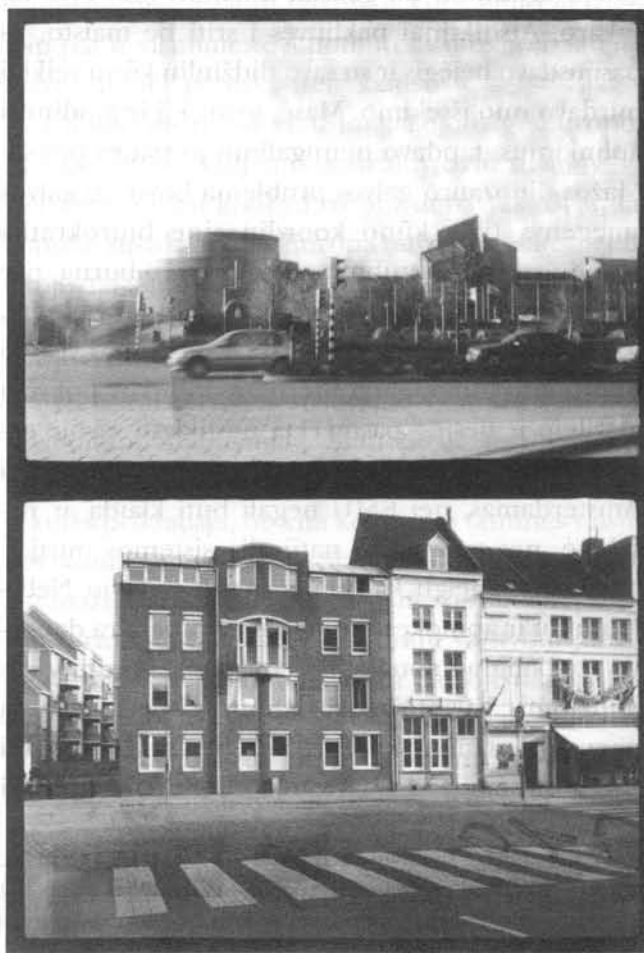
⁴ Tą iliustruoja 1947 m., kai britai su prancūzais sudarė karinio bendradarbiavimo sutartį, o 1948 m. Belgija, Jungtinė Karalystė, Liuksemburgas, Olandija ir Prancūzija pasirašė Briuselio sutartį, davusią pradžią Vakarų Europos Sąjungai. Abi

gina įstatymai. Europos Sąjungos periferijų gyventojai turi galimybę naudotis regioninio vystymo fondu, padedančiu išlyginti pragyvenimo lygio skirtumus. Pritarimas Europos vienijimuisi tebėra labai didelis.

Tačiau Vakarų Europa, gyvenusi pagal klaidingą politinės raidos viziją, pastaraisiais metais savo politikoje buvo visiškai pasimetusi. Praktiškai visos sovietologijos mokslo politinės prognozės, kaip minėta, pasirodė esančios klaidingos. *Vieningos Europos aktas*, Maastrichto ir Amsterdamo sutartys iš inercijos tebėra Šaltojo karo ir dviejų Europų – Rytų ir Vakarų – konfrontacijos pripažinimo produktas. Šiandienos situaciją charakterizuoja keletas veiksnių, visiškai rimtai laikytinų aplinkos pokyčiais:

1. Vakarai *atsisakė demokratijos propaguotojo ir puoselėtojo vaidmens*. 1985 m., kai prie SSRS valdžios vairo stėjo Michailas Gorbačiovas, komunistinių šalių opozicionieriai, anksčiau globojami Vakarų, stai-

Gintautas Trimakas. *Maastrichtas*. 1997. Fotografija

ga tapo Vakarų ir Rytų santykių gerinimo kliūtėmis. Demokratijos lozungus, dideliame Vidurio Europos tautų nusivylimui, pakeitė postringavimai apie politines realijas, kurios, kaip sakė daugiausia Vakarų pusė, naujosioms demokratijoms nėra palankios.

Nors vakarų europiečiai tikrai nebuvo priešiška nusiteikę likusių europiečių laisvės atžvilgiu, Europos Bendrija prarado nemažą dalį savo politinio autoriteto. Mitą apie Vakarų Europos visagalybę pakeitė mitas apie jos bailumą, šykštumą ir visišką priklausomybę nuo Rusijos užgaidų. Europos Sąjunga labai rizikuoja manydama, kad gali klestėti, būdama gražus pavyzdys ir pilna pinigine, iš kurios pagal kvotas kas nors nubyra.

Maža to, Europos Sąjungos valstybės, dar neseniai mokiusios Vidurio Europos šalis, kaip spręsti tautinių mažumų ar nelegalios bei nepageidautos migracijos problemas, pasijuto neturinčios jokių receptų, kai panašūs dalykai iškilo jų – tradicinės demokratijos – šalyse. Šiaip ar taip, negailestinga statistika byloja, kad rasinių ar tautinių riaušių Vyšegrado šalyse ir Baltijos valstybėse pastaraisiais metais praktiškai neužfiksuota, ko nepasakysi apie Vokietiją, Prancūziją bei Jungtinę Karalystę. Tikimybė tapti atsitiktine terorizmo auka Madride ar Belfaste daug didesnė nei Budapešte ar Rygoje, didžiausias Europoje streikas įvyko ne kokioje nors Rumunijoje, o Vokietijoje. Europos Sąjunga, deklaruodama, kad demokratijos plitimas yra jos prioritetas, praktiškai pajungia demokratiją ekonominiams poreikiams. Paradoksalu, kad politinės sąjungos kūrimo metu Briuselio pareigūnams vis dažniau reikia teisintis, kad ES – tai ekonominė sąjunga ir ekonominiai prioritetai yra svarbiausi.

2. Vakarai nejučia ar tejučia labai nedidelę grėsmę iš Rytų, tad *saugumas nebėra vienijimosi pagrindas*. Ar politinė integracija, jei ji nebėra saugumo būtinybė, nepavirsta savęs prievartavimu, kuomet integracijos apologetams vis sunkiau įtikinti piliečius, jog bendrumas svarbiau už savitumą. Tenka išrasti vis naujų glaudesnių vienijimosi būtinybės įrodymų, kitaip politinė unija liks tik ėjimas iš inercijos. Neatsitiktinai dabar, kai realizuojama politinė unija, vis dažniau prisimenama, kad Europos

Sajunga – tai iš prigimties ekonominė organizacija, be to, su dideliu europietiško identiteto dekoru. Tačiau ar ekonomika gali būti svarbus argumentas integracijai? Gal ir gali, jei jos pasiekimai bus tikrai akivaizdūs.

○ Istoriskai žiūrint būtent saugumo jausmas visada stimuliuo savų tautinių interesų iškelimą bendrųjų atžvilgiu. Galima teigti, kad diskusija dėl Vakarų Europos Sąjungos (VES) reikalingumo ar dalyvavimo bendroje politinėse akcijose rodo, jog politinė kohezija, išnykus poreikiui gintis, pastebimai nusilpsta.

○ Kita vertus, saugumo deficitą jaučia Vidurio Europa, kuriai Europos Sąjunga, be visos savo ekonomikos (o gal visų pirma), dar yra saugaus gyvenimo oazė. Briuselis, neturėdamas argumentų įrodyti, kad ekonominė integracija sutverta ne saugumui, stengiasi bent jau sumenkinti saugumo veiksnį Vidurio Europos ketinimuose tapti Vakarų dalimi. Tai gali baigtis gana kurioziškais pasekmėmis. 1999 m., kai Lenkija, Vengrija ir Čekija formaliai ir realiai taps NATO narėmis, tikėtina, kad joms ims „dygti ragai“ – šios šalys galės sau ramiai ožiuotis ir nebevykdyti per daug skrupulingų Europos Komisijos nurodymų. O taip bus dėl to, kad švenčiausias tikslas – saugumas – atrods pasiektas.

○ 3. *Ekonomika, kurios rezultatus europiečiai nuširdžiai laiko savo pasiekimais, verčia juos tuos pasiekimus ir saugoti, vadinasi, kažin kokiais politiniais, ekonominiais ar teisiniais barjeriais atsiriboti nuo neeuropinės erdvės.* To pasekmė – protekcionizmas ir jau pačios Europos noras dalytis į savus ir svetimus. Suprantama, kad Nyderlandų ar Švedijos gyventojai neturi jaustis kalti, kad sukūrė pavydėtiną gerovę ir darbo našumą. Tačiau, net ir esant geriausiems ketinimams, jie negali paprasčiausiai atsiverti, nepadarydami sau žalos. Kita vertus, neatsivėrimas taip pat jiems daro žalą. Europos Sąjunga tampa savo pačios gerovės auka. EMU – sėkmės pasekmė – stokoja atsakomybės ir konkurencijos, ką jau kalbėti apie tai, kad EMU darosi panašus į savarankišką procesą – jis daugiau kainuoja, nei duoda naudos. Ar tikrai Europos Sąjungos rinkos apsauga nėra paprasčiausias protekcionizmas?

Amsterdamo sutartis tik dar labiau paryškina

Europos Sąjungos, kaip gerovės siekiančios struktūros, esmę. Vadinamoji piliečių Europa – tai Europa žmonių, teisiškai ir fiziškai kovojančių už buitį, tačiau tampančių vis mažiau pasiruošusiais ginti savo gerovės pamatus. Jie tampa lyg modernaus ištaigingo daugiabučio namo piliečiais, – namo, kuriame už komunalinės paslaugas yra atsakinga atskira kontora, tačiau piliečiai, kad ir kokie laisvi jie būtų, vis mažiau suvokia pamatų priežiūros būtinybę.

Gerovės siekimui europietiška yra patogiau nei angliška ar ispaniška ir reikia tikėtis, kad bus patogiau, kol Europai nereikės mokėti už savo gerovę aplinkiniams.

○ 4. *Politinė kohezija ir rinkos išplėtimas skatina globalizuoti sprendimus ir globalinėmis priemonėmis spręsti lokales problemas.* Juo labiau integruojami ekonominiai, politiniai ir socialiniai sprendimai, juo labiau gilėja prieštaravimas tarp globalinių instrumentų ir lokalinių problemų. Subsidiarumo principas veikia mažos bendruomenės (*Heimat*), tačiau ne tautos (*Volk*) lygmenyje. Amsterdamo sutartis padidino galimybes saugoti nedidelės bendruomenės gerovę, tačiau vis daugiau sprendimų deleguojant sąjungai atsiranda atotrūkio tarp Briuselio ir nedidelių savivaldybių galimybės – europatizmas tikrai neauga, tautinis patriotizmas slopinamas, o lokalinis suvedamas vien į gerovės apsaugos problemas. Piliečiams viskas galiausiai virsta *reform fatigue*, o vidurio europiečių atžvilgiu – *enlargement fatigue*. ES virsta autarkine sistema, kuri dėl saviizoliacijos bus pasmerkta nusileisti civilizacijos spaudimui. Atsakomybė čia perkeliama į dinozaurų „kūno“ lygmenį.

○ 5. *Krikščioniškasis veiksnys praktiškai visiškai išnyko iš Europos plėtros akiračio.* Išnyko tai, kuo Europos identitetas daugybę kartų buvo motyvuojamas, tačiau apie ką kalbėti Europos Sąjungos kontekste lyg ir nepadoru, ko nebėra jokiose sutartyse. Tai Dievas, kam jis nepatinka – „dvasinė“ integracijos pusė.

Europos Sąjungos vadovai ypač per pastarąjį dešimtmetį įtikėjo, kad Dievas jiems išties nereikalingas. O jei taip, tai bet koks apeliavimas į krikščioniškąsias vertybes tampa tikrai mandagumo frazėmis. Problema, jau klabinanti Europos pamatus, yra

ta, kad Vidurio Europoje esama dvasingų tautų, kurios ateina į Sąjungą iš tiesų ne vien dėl gerovės, bet ir norėdamos būti tikrai europietiškos. Taigi Vakarai mano (o kitaip manyti tiesiog nepadoru), kad Rytams reikia gerovės, o Rytai siekia kartu gyventi laisvėje ir demokratijoje, puoselėjant vertybes...

Mitas apie geros valios ar dvasingumo nereikalingumą eskaluojamas neabejotinai suvokiant, kad Europos Sąjunga remiasi ne tiek ekonomikos, kiek geros valios principais, kuriuos šiandien ignoruoja. Atskiroms šalims taikomi nevienodi standartai (prancūzams leidžiama turėti iracionalius nacionalinius interesus, vengrams ne) – sąjunga tokiu atveju tampa stabdomąja jėga. Kaip jau minėta, civilizacijos žlunga dažniausiai visai ne dėl išorinių grėsmių. Atvirksčiai – okupacija sukelia rezistenciją, naujų idėjų paieškas ir net civilizacijos perteikimą okupantams (pavyzdžiui apstu: rusai ir mongolai, keltai ir normanai, mikėnai ir graikai, graikai ir romėnai ir t. t.).

Šioje vietoje pagalvokime apie istoriją: ar ji nėra amžinas procesas – prieštaravimas tarp tvarkos, vis geresnės tvarkos, ir meilės, kuri tą tvarką ardo, sukeldama konfliktus ir... naujos tvarkos paieškas. Bandymai kurti ne Europos vienybę, o vieningą *Burgerstaat* nereikia, kad tai gera sistema – pasaulinė praktika veikia atskleidžia įvairovę.

Nepaisant įvairių negandų, būtent krikščionybės galia gali remtis tie, kurie nori įrodyti, kad pasaulio civilizacijoje galimi ir tūkstantmečius trunkantys sprendimai. Be krikščionybės Europa lieka kaip be širdies ar be dvasios, sukurta tik didinti savo piliečių gerovę⁵.

TAUTINĖS VALSTYBĖS KRIZĖ: TARP GLOBALIZACIJOS IR LOKALINIŲ INTERESŲ

1998 m. sukanka 350 metų nuo ženklusio įvykio, dar ir šiandien lemiančio Europos politinį veidą. Vestfalijos taika, pasirašyta pasibaigus Trisdešimties metų karui, Europą, kurios universali vertybė buvo *universitas cristiana* – sankloda, besiremianti religija kaip valstybės veiksmus legitimuojančia tie-

sa – pavertė tautinių valstybių kontinentu. Kaip teigiama neseniai pasirodžiusioje tautinių valstybių raidos studijoje, europiečiams tiesiog pritrūko drąsos patikėti, kad krikščionybė gali vienyti ir spręsti visas integracijos problemas. Tad jie pasuko tautinių valstybių kūrimo keliu, kuris šiandien neatrodo jau toks tiesus ir užtikrintas, juolab ir ne toks jau universalus⁶.

Sugriuvus pasitikėjimui Bažnyčios autoritetu, bendrų reikalų sprendime įsitvirtino politikai ir jau minėtos tautinės valstybės. Keli šimtai tautinės valstybės metų parodė, jog ji yra labai toli nuo idealo... Tauta-valstybė, be abejo, yra didelė, galinga ir pakankamai integruota bendruomenė, leidžianti jai ne tik nepriklausomai funkcionuoti, bet ir pagal ketinimus ir galimybes įtakoti savo politinę aplinką. Tautinė valstybė per kelis šimtus metų buvo (ir tikriausiai išlieka) pagrindinis žmones jungiantis reiškinys.

Nepaisant neabejotinai teigiamų tautinės valstybės savybių, su jomis yra susijusios amžinos tautinių mažumų, valstybinių sienų problemos, būtinybė tautiškai apsispręsti ir pan. Tautinė valstybė beatodairiškai naikina tokius natūralius dalykus kaip regioninis folkloras ar tarmės, brukdama sintetinę tautinę kultūrą ar valstybinę kalbą. Politika ima gyventi pati sau, tampa nematerialia vertybe, kurios gynybai skiriami dideli visos bendruomenės resursai. Tačiau baisiausia, jog išsigimusios tautinių valstybių idėjos sukelia karus ir nacionalinę nesantiką. Neatsitiktinai vadinamasis nacionalizmas tapo viena pagrindinių grėsmių, kurias naikino ir tebe naikina Europos vienytojai.

Europos Sąjunga, siekdama vadinamojo integracijos gilinimo, ambicingai užsimojo sudaryti ypač geras sąlygas atskirų valstybės regionų ekonominei ir socialinei raidai. Paskui ideologiškai patrauklius „mažųjų tėvynių“ klestėjimo lozungus sekė visiškai natūralus noras įdiegti europietiškomą nedidelėse

⁵ Būtų galima detaliam panagrinėti kiekvieno iš Europos Sąjungos bendrų politikų gerąsias ir blogąsias puses bei įtaką dinozaurėjimui, bet tai būtų kur kas platesnio teksto medžiaga.

⁶ Buttiglione R., Merecki J. *Europa jako pojęcie filozoficzne*. – Lublin, 1996.

žmonių bendruomenėse, mažesnėse nei tautinės valstybės.

Šalia gerovės kūrimo, galima buvo ir tautinės vienybės idėją pabandyti: viena vertus, „pažeminti“ iki bendruomeninio patriotizmo, tačiau, kita vertus, „pakelti“ iki bendrų europinių vertybių pripažinimo savomis ir neatsiejamomis. Užbėgant už akių išvados, galima pasakyti, kad bendrų integruojančių vertybių ieškotojai netruko prisiminti *universitas cristiana*, tačiau prisiminimais viskas ir baigėsi. *Universitas*, kaip atrodo Europos kūrėjams, turi gyventi pats savaime ir rūpintis juo nereikia. Tad dėmesys sutelkiamas į labiau materialius dalykus.

Kaip ir reikėjo tikėtis, tokia visuomenės gyvenimo reguliavimo kryptis netruko duoti teigiamų rezultatų: atgijo etnografinės meilės jausmai, atsirado stimulus saugoti vietines tradicijas, ne vien per sostines bendrauti skirtingų šalių piliečiams ir t. t. O geopolitiškai gal svarbiausia tai, kad regioninė politika ėmė trinti nenatūralias sienas, kurias sukūrė tautinės valstybės. Europos Sąjungos laimėjimo čia tikrai nevertėtų imtis nugincyti. Amsterdamo sutartis iš esmės ėmė dar labiau skatinti regionų ir atskirų sričių vystymąsi bei tokio vystymosi apsaugą.

Tačiau tokia politika taip pat ėmė kurti ir savo „duobkasi“. Globalinis ir visiems privalomas Europos integracijos procesas ėmė virsti našta nedidelėms bendruomenėms, o pati integracija pasimetė tarp politinio bei globalėjimo ir subsidiarumo bei decentralizacijos principų.

Šiame kontekste dėmesio vertas dokumentas yra Europos Sąjungos regionų komiteto raportas apie regionų ir miestų padėtį⁷.

Jame pažymima, kad Europai reikia spręsti gana nesunkiai matomą dilemą: integracija bei noras padaryti visus europiečius vienodai vertingus ir su vienodomis galimybėmis verčia ieškoti bei įgyvendinti bendrus sprendimus, tačiau subsidiarumo principas skatina sprendimų ieškoti vietoje ir geriau įgyvendinti lokaliai patogias, nors globaliai ir

nepriimtinas priemones. Europiečiai iš prigimties akcentuoja globalius dalykus tiek, kiek juos laiko savais ir negriaunančiais tautinių bei lokaliųjų sanklodų, nors ne visada suvokia, kokią ilgalaikę įtaką vienas ar kitas globalinis sprendimas padarys.

Minėtame Regionų komiteto raporte aiškiai sakoma, ko piliečiai tikisi ir ko baiminasi. Tarp kitų dalykų jie nori, kad Europos vienytojai rastų gerus bendruosius sprendimus, tačiau nori taip pat turėti sprendimus darančią valdžią kuo arčiau savęs. Kai kuriose srityse jaučiama disproporcija – reguliuojančių bendrųjų faktorių arba per daug, arba nėra, o vietinė valdžia ima jaustis arba suvaržyta, arba palikta likimo valiai.

Ne vienas sprendimas trukdo arba pykdo vietinius gyventojus, manančius, kad jų interesai arba nepastebimi, arba aukojami bendrybės labui. Taip neretai vien harmonizavimo ir „standartizavimo“ vardan griunamos gerai veikiančios lokalinės struktūros, o direktyvos „iš viršaus“ kelia daugiau problemų, nei siūlo sprendimų. Bendrieji sprendimai yra pernelyg grubūs įrankiai subtilioms vietinėms problemoms spręsti Europoje, kur lokaliniai skirtumai labai dideli. Europiečiai didele dalimi yra įsitikinę, kad reikia leisti pinigų regioninių gyvenimo standartų skirtumams sumažinti, tačiau nėra tikri, kad tai vyksta pakankamai naudingai ir subtiliai. Praktika rodo, kad bendroji rinka pati savaime regioninių skirtumų neišlygina, o ir lyginimą specialistai gal ne visai taip pat supranta kaip piliečiai.

Galima džiaugtis, kad Europos Sąjungos vadai ar bent jau ekspertai problemas suvokia puikiai. Kur kas kebliau su jų sprendimais. Minėtas dokumentas nesiūlo nieko daugiau, kaip „intensyvinti“, „siekti“, „norėti“ ... Kitais žodžiais tariant, sprendimų siūloma ieškoti tik egzistuojančių mechanizmų lygyje, o tai jau labai toli nuo supratimo, kad geriau be *esminės* reformos nebus. Dar blogiau, kartas nuo karto už pasiūlymo paragrafų slypi žinybiniai interesai.

Įdomu pastebėti, jog Regionų komiteto siūlymuose Europos Sąjungos šalims narėms paliekama labai mažai veikimo erdvės. Visos regioninės problemos ir regionų politikos laimėjimai siejami su vietinės valdžios struktūromis ir su bendromis euro-

⁷ *Regions and cities, pillars of Europe* (rapporteurs Edmund Stoiber and Fernando Gomes). – Committee of the Regions, Apr. 1997. – CdR 23/97 fin.

pinėmis normomis, o pati šalis narė, šiaip ar taip, vis dar pagrindinius sprendimus priimantis „kūnas“, lieka kažkur nuošalėje, dar kartą patvirtinama tautinės valstybės dabarties ir ateities neapibrėžtumą.

GEROVIŠKUMAS IR EUROPOS PLĖTROS PROBLEMAS

Supratimas apie ateities pavojus buvo vienas iš veiksmų, atbaidžiusių Europos Sąjungą nuo greito plėtimosi. Teisūs tie, kurie mano, kad plėtimasis iki prižadėtos 26 šalių Europos neįmanomas be radikalių sąjungos reformos. Jai ruošiamasi, tačiau tam trukdo Europos Sąjungos geroviškumas ir jo padiktuotas nenoras keistis, kol viskas klostosi gerai. Kokie nors belgai kasdieniame gyvenime domisi Europos integracija daug mažiau, nei tai iš šalies atrodo, o ta Briuselio dalis, kur sutelktos Europos institucijos, visai nėra koks nors briuseličių pasididžiavimas. Yra netgi nerimo. Belgijos prancūzakaliai daugiau paskendę savo bendruomenės interesoje ir dar prieš keletą metų mažai nutuokė, kas yra už buvusios geležinės uždangos. Apskritai jiems visiškai vis tiek, ar pirmiau ateis vengrai, ar kokie nors bulgarai, estai arba lietuviai – visi suvokiami kaip tokie, kuriuos reikės, bent iš pradžių, išlaikyti. Tai tipiška geroviškosios sąjungos būseną.

Ne vienoje Europos Sąjungos plėtros pasekmių studijoje teisingai pažymima, kad Vidurio Europos šalių problemos yra: santykiškai mažos piliečių pajamos, didelė ekonomikos dalis, tenkanti žemės ūkiui ir kitiems „jautriems“ sektoriams, neadekvati transporto, telekomunikacijų ir energetikos infrastruktūra, silpna administracija. Prie to priduriama dar ir Europos Sąjungos problema – aukštas nedarbo lygis⁸. Pastarasis, be abejo, jaudina Europos Sąjungos piliečius, nes manoma, nors niekas to neįrodė, jog lenkai ar vengrai kaipmat plūstels į jų gerovišką sąjungą.

⁸ *The Effects on the Union's policies of enlargement to the applicant countries of central and eastern Europe* (Impact study). Opinion of the Committee of the regions. – Nov. 20, 1997. – CdR 208/97 fin.

Europa, pareikšdama, kad joks plėtimasis ar reforma tiesiog neturi teisės paliesti gerovės dalykų, tarytum pati sau paspendė spąstus: visa, kas kenkia gerovei, yra antieuropietiška. Tačiau, besirūpindama gerove, Europa stato dviejų tipų sienas – vienos tarp integruotos ir neintegruotos Europos, kitos sienos tarp pačių europiečių. Lokalėjant problemoms ir visuotinėjant sprendimams, prarandama dinamika. JT, unifikauta taikos palaikymo sistema, seniai atsiskleidė kaip neefektyvi. Kalbant globaliai, žmogaus teisės, laisvės ir fundamentalūs teisiniai dalykai pasirodo esą veiksmingi ne visame pasaulyje, jie kelia krizes dėl to, kad žmonės yra skirtingi, ir tai gerokai nustelbia globalinę (o iš tikro viso labo europietišką) būtį. Prancūzijos ir Vokietijos draugystės pagrindas yra toks netvirtas, kad reikia vis labiau demonstratyvesnių paramos ir stabilumo ženklų. Referendumai dėl Maastrichto sutarties įrodė, kad Europos Sąjungos priešininkų gausu.

Padėtis sprendžiant nedarbo problemą taip pat ne itin paguodžianti. Vėl galima girti Europos Sąjungos pareigūnus už nuoširdų rūpestį, tačiau kosmetinėmis priemonėmis nedarbas vargu ar bus įveiktas. Europos Komisijos raportas, pasirodęs 1998 m. pradžioje⁹, siūlo daugybę patrauklių iniciatyvų, susijusių su esamu ir potencialiu bedarbių perkvalifikavimu, jų profesinių galimybių išplėtimu, tačiau visiškai tabu lieka net ir pasvarstymas apie tai, kad bedarbystės liga Europos Sąjungai jau seniai tapo chroniška ir galbūt pats laikas galvoti ne apie pasekmių taisymą, o apie kovą su ligos priežastimis. Tačiau, kaip byloja tekstas, dabartinė Europos Sąjungos sąranga dar negreit taps įveikiama tvirtove. Raporto autorių garbei galima priskirti bandymą sulaužyti darbo rinkos sampratos stereotipą, siūlymą eksperimentuoti ir viltį, kad jų iniciatyvos įkvėps tolesnėms reformoms. Tai gali būti pirmosios kregždės, tačiau svarbiausia, kad jų atskridimo dinosauros tikrai sulauktų.

Europos Sąjungos ateities planavimas virsta balansavimu tarp noro išsaugoti rinkėjų simpatijas

⁹ *The era of tailor-made jobs*. Second report on local development and employment initiatives. SEC(98) – Jan. 1998, Luxembourg: EUR-OP.

(saugoti gerovę netgi nemokant Vidurio europiečiams už jų nuopelnus dėl šios gerovės) ir demokratijos tradicijų bei įvairių Europos be sienų koncepcijų tęsimo. Europos integracijos kūrėjai iki 1989 m. galėjo ramiai tvirtinti, esą jie puoselėja tradicines demokratijos vertybes, tuo tarpu komunistiniai Rytai daro ką kita. Tačiau praktika parodė, kad vadinamoji tradicinė Europos demokratija visai nėra tradicinė. Vidurio ir Rytų europiečiai jau išmoko kandžiai klausti, ar ispanų, portugalų, graikų, galiausiai vokiečių bei italų demokratinė patirtis jau tokia didelė, kad ją nekritiškai reikėtų imti pavyzdžiu. Ar neatsitinka taip, kad savas etnines problemas Vidurio Europa sprendžia sumaniau ir efektyviau nei Jungtinė Karalystė ar Ispanija?¹⁰

AR EUROPOS SAJUNGA TIKRAI TURI PLĖTIMOSI PLANĄ?

Šalia formalių Kopenhagos kriterijų, kurių įgyvendinimas ar neįgyvendinimas buvo ir bus ginčytinas, Briuselis susidūrė su realia Vidurio ir Rytų Europos savitumo problema. Pasirodė, kad „išgrynintą“ (o tai iš esmės jau beveidę) Europos Sąjungos gyvenseną, neegzistuojančią realiai, tačiau suponuotą *acquis*, gerai priima tik tautos, kurios... neturi tikros savo istorijos. Neatsitiktinai būtent estai ir slovėnai pasirodė geri Europos Sąjungos mokiniai, o lenkai – ypač blogi. Vis per tą savo istorinį balastą. Šioje vietoje galima ir be viso *Agenda 2000* teksto nuspėti, kokios šalys ir kodėl pakliūna į pirmąją, kokios į paskesniąją kandidačių grupę. Galiausiai deklaruodama, jog labiausiai pasitiki konkrečiais kandidatuojančių šalių pasiekimais (skaičiais), o ne politinėmis simpatijomis ir antipatijomis, Europos Sąjunga patenka į skaičių nelaisvę ir pasijunta labai nejaukiai, kai 1997 m. ekonomikos suvestinėse pradeda mirgėti fantas-

tiškai geri kokios nors Baltarusijos ekonomikos pasiekimai...¹¹ Belieka imtis skaičių interpretavimo ekvilibristikos, kurios net patys Briuselio biurokratai nedrįsta vadinti absoliučiai objektyvia.

Europos Sąjungos dinozauras, žengęs žingsnį plėtimo link, jau dabar yra sąjungos plėtimosi auka. Kaip jau minėta, Europos Sąjungos įtaka politikai ir istorijai yra nepaprastai menka. Problemos su Baltarusija rodo, kad Europos Sąjunga nesugeba padaryti praktiškai nieko, o Slovakijos atveju Briuselio vadamsbelieka melstis, kad rinkėjai pagaliau pasiryžtų pakeisti Vladimirą Mečiarą kitu lyderiu. Vidurio Europoje kai kurių politikų galvose gajus ir Indonezijos modelis – rinkos ekonomika be demokratijos, ir Vakarų Europa, pati jaučianti demokratijos trūkumus, nieko čia nepadarys. Belieka viltis (o gal net ir melstis), kad Vidurio Europa nepaseks Lotynų Amerikos pėdomis, kur demokratija ir diktatūra keičia viena kitą kas dvidešimt metų.

O kur dar laiko ir kartų pasikeitimo faktorius? Po 2050 m. Europa gyvens visai kitomis idėjomis, priklausymas ar nepriklausymas ES turės tokią pačią reikšmę kaip šiandien priklausymas Jungtinėms Tautoms ar Europos Tarybai, tie, kurie priklausys EMU, dejuos dėl finansinio nesavarankiškumo, o nepriklausantys jai už savo „laisvę“ mokės pinigų keitimo išlaidas.

Mitas apie *integracijos negrįžtamumą* grįstas viso labo gerais norais. Integracijos grįžtamumą aiškiai įrodė SSRS žlugimo peripetijos – tai buvo ne vien harmonizuota, bet netgi unifikuota rinka. Skirtumas tarp SSRS ir Europos Sąjungos šiuo požiūriu – galbūt tik tas saldus žodis „laisvė“. O gal ir tautų apsisprendimas, kuris yra tikrai svarbesnis už visas pastangas „susiūti“ tautas ekonominės priklausomybės siūlais. Tokie siūlai, kaip mano Europos Sąjungos ideologai, dabar bus EMU, o politinės unijos gilinimas gal reikalingas tik bijantis, kad sąjunga nesubyrėtų jau dabar.

¹⁰ Europos Sąjungos politikai ir ekspertai labai mažai supranta Vidurio Europos tautų dvasią ir ištis ja nesidomi. Norintiems bent kiek ją suprasti, verta paskaityti specialų žurnalo numerį, skirtą būtent Vidurio Europai. Žr. *Daedalus*. – Winter 1990. – Vol. 119. – Nr. 1.

¹¹ Ištis 1997–1998 m. „pirmos grupės“ kandidatuojančių šalių ekonominės raidos rodikliai nėra optimistiškai nuteikiantys, Lietuva ir Latvija makroekonominiais pasiekimais lenkia beveik visas iš jų.

Kodėl *homo europeicus* gresia ta pati grėsmė kaip *homo sovieticus*? *Homo sovieticus* sukūrė diktatūrą, *homo europeicus* – laisvas pasirinkimas, tačiau, kai reikia rūpintis vietinės reikšmės dalykais, tai tampa nesvarbu. Visų pirma prisiminkime, kad, globalizuojantis bet kokiam sprendimui, išnyksta jo pirminė priežastis. Socialistai ir krikdemai ekonomiškai ir moraliai skirtingai pagrindžia progresyviųjų mokesčių reikalingumą, tačiau laikui bėgant, aiškiniamo jau nebereikia, o mokesčių mokėtojui visai tas pats, kokios motyvacijos juos sukūrė, jam reikia tik mokėti. Tad praėjus dar keleriems metams ir rytiečiai, ir vakariečiai taps visiškai nekalti dėl to, kas įvyko Jaltaje ar po Berlyno sienos griuvimo. Vertinsime realijas, ir tiek, sakydami, kad štai yra turtingi ir neturtingi kraštai, kaip lengvai šiandien kalbame apie tai istorijos vadovėliuose.

Vidurio Europa turėjo teisę laukti savotiškos premijos ar, kitais žodžiais kalbant, Vakarų pareigos priimti ją į Europą išpildymo. Tiesa, kokiu mastu? Šiandien atsakymas aiškus – NATO apsiribojo trimis šalimis – Lenkija, Vengrija ir Čekija, o Europos Sąjunga – viso labo Rytų Vokietija. Visi plėtimai ar neplėtimai po 2000 m. vyks bendra tvarka, taigi visi nuo Estijos iki Bulgarijos gali imti pamiršti savo praeities kančias: ji naujai Vakarų politikų ir rinkėjų kartai – nebe argumentas. Priėmimui uždėta techninė etiketė, o procese sprendimą priima, deja, tik viena pusė. Tai dar labiau diskredituoja ES kaip „skaidrią“ struktūrą, o biurokratinis objektyvumas veda į frustracijas – ne visur galima objektyviai vertinti, nes istorija ilgesnė negu rinkėjų ar politikų kartų kaita. Negali laikyti neteisiais rumunų, kurie pasakys, kad vengrai buvo dar kartą premijuoti už guliašinį socializmą, o rumunai vėl liko kalti, nes juos jau kartą nustekeno nevykęs diktatorius. Kita vertus, slovakai gali jaustis subjektyviai nubausti dėl savo premjero asmenybės, nes objektyviai (ar „objektyviai“) jų rodikliai net geresni už čekų.

Nors tūlam skaitytojui gal atrodys juokinga, svar-

¹² Lietuviams neabejotinas pavyzdys yra vadinamasis „Andrikienės laikas“, viešosios nuomonės įvertintas kaip Briuselio paliepiamas suvienodinti laikus su naująja sostine.

biausi sprendimai tiek atskiro žmogaus, tiek tautos lygmeniu yra priimami toli gražu ne vadovaujantis objektyvumo ir net ne naudos kriterijais. Techniniai dalykai tiesiog yra apskaičiuojami, meilė ir patriotizmas – tik įvertinami.

Tampa visiškai aišku, kodėl toks svarbus akcentas teikiamas pasiruošimui – jis turi būti toks, kad nė kiek nepaliestų dabartinės Europos Sąjungos geroviškumo. Realiai, jei situacija pasikeis, tai reikš formalią Vidurio Europos integraciją tik tada, kai tai nedaug ką bereikš. Dar daugiau, siekdama atšaldyti Vidurio europiečių ūpą integruotis iškart, Europos Sąjunga, pati to gal ir nenorėdama, ėmėsi savo problemų propagandos. Tokios informacinės politikos pasekmė – nauji mitai apie Vakarų demokratijos demoralizaciją. Šiandien jie atsisuka prieš Briuselį kitu galu – bet kokie abejotini, tačiau su Europos integracija susiję nacionalinių valdžių sprendimai traktuojami kaip amoralus Briuselio spaudimas¹². Nori nenori, abejotinių sprendimų daugės, tad nesusikalbėjimo su kandidatais problemų tikrai bus apstu. Galiausiai visiškai pasiruošusioms pagal Europos Sąjungos hipotetinius planus šalims motyvacijos tolesnei integracijai gali iš viso nebelikti.

EUROPA IR LIETUVA

Lietuvos Respublika, formaliai atstačiusi nepriklausomybę 1990 m., siekė ir tebesiekia narystės veik visose įmanomose Vakarų Europos struktūrose. Priklausymas Vakarų, o ne Rytų istorinei ir kultūrinei erdvei visuomet buvo pagrindinis faktorius, motyvuojantis Lietuvos politinę orientaciją.

Europos integracijos kontekste galima teigti, kad Lietuva, kaip ir kitos dvi valstybės, vadinamos Baltijos šalimis, nuosekliai siekia savo tikslo. Definityviai atsisakę integruotis į bet kokias post-SSRS ekonomines ir politines bendrijas, jos yra šalių Europos Sąjungos kandidačių sąrašė.

Emociopolitiškai lietuviai savo šiandieninę pažiūrą į Europos dinozaurėjimą galėtų suformuluoti taip: „Mes siūlome Europai širdį, o ji reikalauja kardiogramos“. Lietuva Europos Komisijos siūly-

mu pateko į vadinamąją atsiliekančiųjų grupę kartu su Latvija, Slovakija, Rumunija ir Bulgarija. Kartu su latviais lietuviai mano esą ekonomiškai gerokai pranašesni už rumunus ir bulgarus, o demokratijos įsitvirtinimo lygiu – už slovakus. Vyrauja nuostata, kad abi šalys praktiškai neatsilieka ir nuo estų, pakviestų į geriau pasiruošusių šalių grupę.

Lietuviai supranta, kad niekas kitas taip gerai nepadės įveikti pereinamojo laikotarpio sunkumų, vargu ar kas kitas taip efektyviai stimuliuos priartėjimą prie Europos standartų bei gyvenimo būdo kaip Europos Komisijos reikalavimai. Tad daugelis jų įgyvendinama gan entuziastingai, nepaisant skeptikų ir europesimistų murmėjimo. Jis nėra garsus. Tačiau dinozaurėjimo nuojautų nestinga. Lietuviai vis mažiau naudos išžiūri organizacijoje, kuriai realiai naujų narių nereikia. Gali nutikti ir taip, kad, durims į Europos Sąjungą plačiau atsivėrus, entuziazmas stoti sumažės¹³. Juk šalis ir be Europos Sąjungos bus tapus visiškai europietiška. Ir, be to, pajėgi išnaudoti savo kaip tautinės valstybės pranašumus.

EUROPOS ATEITIES MODELIAI

Kalbą apie Europos Sąjungos ateitį vertėtų pradėti nuo jos vietos istorijoje. Ar suvienytoji Europa yra galinga struktūra?

Vienas iš svarbių klausimų, parodančių tikrąsias Europos Sąjungos galias, yra jos įtaka istorijai. Iliuzija, kad *Europos Sąjunga* gali būti *žaidėjas pasaulinėje politikoje*, griūva su kiekviena diena. Praėjusio dešimtmečio pabaiga davė Europos Bendrijai ne vieną puikią progą pabandyti užsienio politikoje

¹³ Lietuviai jaučia santykinai didesnį sentimentą tautiniams simboliams ir deklaruojamoms tautinėms vertybėms nei kitos tautos, tad su lietuviais negalima kalbėti apie Europą nedvasingai. Plačiau žr. Clark T. *Ginanti primordializmq: Lietuvos atvejis* // Politologija. – 1998. – Nr. 1. – P. 124–141.

¹⁴ Beje, svarstant dokumentą, įvertinantį šį įvykį, svarbiausias momentas buvo, kaip vadinti Lietuvą – valstybe ar respublika...

¹⁵ Pradžioje Europos Bendrija norėjo kalbėti tik su vieninog Jugoslavijos lyderiais ir vengė kontaktų su slovenų ir kroatų „separatistais“. Po to niekaip neįstengė susitarti, kada pripažinti atskirą buvusios Jugoslavijos respublikų nepriklausomybę.

realizuoti ką nors bendra. Bet visi bandymai kažką padaryti pasibaigė visiškais nesėkmėmis. Viena pirmųjų progų buvo politiškai įvertinti Berlyno sienos griuvimą ir demokratizaciją Vidurio Europoje. Šio įvykio EB, užliūliuota meilės Gorbačioviui, išsigando. Lietuvos nepriklausomybės paskelbimas EB politikams atrodė baisus antiintegracinis aktas. Tuometinis Europos Parlamento (šiaip ar taip – politinių konsultacijų forumo) pirmininkas baronas Enrique Crespo šaipėsi iš lietuvių, kurie ruošiasi kalti atskiras monetas tada, kai viskas pasaulyje jungiasi. Prireikė Sausio 13-osios, kad Europos parlamentas sureaguotų truputį kitaip¹⁴.

EB ministrai ir valstybių vadovai itin energingai ėmėsi kuruoti Jugoslavijos krizę, matydami čia šansą parodyti bendros Europos užsienio politikos privalumus. Rezultatai buvo ir tebėra apverktini, tiek baisių politinių klaidų nė viena paskira šalis veikiausiai nebūtų padariusi¹⁵.

Jugoslavijos krizė – pirmoji rimta krizė po Europos be sienų deklaravimo, Maastrichto ir politinės integracijos – parodė, kokios silpnos yra Europos saugumo struktūros ir nepagrįstai optimistiški jos ateities modeliai. Nekalbant apie tai, kad JT ar NATO pademonstravo labai jau kuklius savo sugebėjimus, paaiškėjo, kad pakankamai tautiškai angažuota ir konsoliduota Serbija sėkmingai pasipriešino viso oficialaus pasaulio spaudimui. Tarptautinė prevencija neveikia, kolektyvinės gynybos priemonės yra silpnos, o lemiamą efektą suteikia individualios pastangos bei dvišaliai sprendimai. Taip realiai sprendžiama Vidurio Rytų ar Airijos krizė. Tiesa, jose slypi dar vienas nūdienos politikos silpnumas – noras pasirašyti kuo daugiau sutarčių ar traktatų,

mybę. Tikra tragikomedija įvyko Makedonijos atveju. Graikija sugebėjo vetuoti Makedonijos vardą, ir į Jungtines Tautas ta proga buvo priimta šalis... be pavadinimo. Europos Bendrijos politikai, veikdami bendrai, vaisingai prisidėjo prie Bosnijos ir Hercegovinos karo pradžios. Jie reikalavo referendumo dėl nepriklausomybės ir pripažino jo rezultatus, „nepastebėdami“, kad nuomonės pasidalijo griežtai etniniu pagrindu. Vėliau pabrėžtinai vadino Bosnijos ir Hercegovinos karą pilietiniu, „nepastebėdami“ išorinės agresijos. Galiausiai rėmė beviltiškąjį Vance-Oweno planą. Dabar Europos Sąjunga taip pat remia pralaiminčią pusę.

visiškai nesirūpinant jų įgyvendinimu ar atsakomybe už juos. Tokios – deklaratyvios – politikos rezultatas ir yra skuboti bei neįgyvendinami susitarimai (pavyzdžiai – Palestinos autonomija be Jeruzalės statuso ar Čėčenijos taika).

Apskritai pastarojo dešimtmečio istorinė Vidurio Europos patirtis byloja, kad šios šalys didžiausių laimėjimų pasiekė ne klausydamos racionalių patarimų iš Briuselio, Maskvos ar Vašingtono, o kaip tik jų neklausydamos, tuo tarpu didžiosios valstybės, kaip ne kartą sakyta geopolitikos klasikų veikaluose, yra didžiosios tik tiek, kiek mažosios joms leidžia tokiomis būti.

Taigi neatrodo, kad bendros užsienio ir saugumo politikos (BUSP) kūrimas turi kokią nors realią perspektyvą. Neabejotina, daugeliu užsienio politikos klausimų nuomonės ir taip sutampa, tačiau kai nesutampa, jokia bendra politika nepadedą ar bent jau virsta deklaratyviu savęs prievartavimu.

Tiesa, galima sakyti, kad BUSP sėkmingai realizuoja tai, kam yra sutverta. Pagal Maastrichto sutarties straipsnį J. 1 (2), BUSP tikslai yra: saugoti Europos Sąjungos interesus ir bendrąsias vertybes, stiprinti šalių narių saugumą, saugoti taiką ir tarpautinį saugumą, remiantis JT ir Helsinkio baigiamojo akto principais vystyti demokratiją, žmogaus teises ir teisinės valstybės principus. Visa, kas padaryta, padaryta Europos Sąjungos viduje, tad čia ne užsienio politika. Galima, aišku, kaltinti JT ar Europos saugumo principus, tačiau tai tik pasiteisinimai.

Amsterdamo sutartis BUSP nedavė nieko nauja, tik politiką pavertė dar griozdiškesne. Atsirado planavimo, operatyvaus perspėjimo ir politikos formavimo struktūros, vadinamasis aukštasis ES politikos reprezentantas, imtasi reformuoti ryšius su VES ir sprendimų priėmimo kelius (imta reguliariai kviesti ES užsienio reikalų ministrų tarybą). Tiesa, priimant sprendimus esama naujovių – konsensuso būdu susitarus dėl principų, iš jų išplaukiantys sprendimai gali būti priimami kvalifikuota balsų dauguma. Bet ar to pakaks dinamiškai atsirasti? Belieka laukti praktinių tokio mechanizmo veikimo rezultatų.

Maastrichto susitarimas turėjo tapti vienu iš Eu-

ropos ateities modelių. Skirtingai nuo kitų, kuriuose būta daug karų ir pergalių pasekmių, šis yra paremtas detaliais apskaičiavimais ir galėjo būti labai aiškiai suprantamas dvylikos (dabar jau penkiolikos) kontinento šalių raidos planelis. Nors jis nenupiešė smulkaus būsimosios Europos paveikslo, tačiau specialistams leido sukurti bent penkias šešias visiškai nepanašias prognozes. Praktiškai naujo ateities modelio sukurti neleidžia tai, kad Vakarai stengiasi būti perdėm atsargūs, motyvuodami savo rinkėjų pilvo interesais ir... glaustu rinkimų grafiku, tad iš esmės demokratija atskleidžia dar vieną savo silpnąją pusę. Nenuostabu, kad vyraujant tokiam įsitikinimui politika tampa neryžtinga, pilna lūkuriamumo, nenuoseklumo ir dviprasmiškų veiksmų.

Tvarkos ir naudos determinuotai Europos Sąjungai ar jos politikos vykdytojams gali net nekilti abejonių dėl šviesios integracijos ateities, nes viskas daroma lyg ir logiškai bei teisingai. Tikimasi, kad *nation state* reikšmės mažėjimas pamažu padarys nereikalingas ne tik sienas, bet ir kitus, šiandien dar laikomus šventais, valstybių atributus. Nykstant dabartinių valstybių sienoms, turėtų didėti atskirų regionų reikšmė. Regionai yra mažesni už valstybes, o koks nors Brabantas ir Elzasas „lygesni“ nei Belgija ir Prancūzija. Bendra Europos pilietybė, vienodi įstatymai ir bendra valiuta panaikina bet kokius bendravimo barjerus. Subsidiarumo principas, reikalaujantis, kad sprendimai būtų daromi kaip įmanoma žemesniame valdžios lygyje, leidžia tokiai regionų Europai gyvuoti be valstybinių sienų, tačiau visiškai neprarandant tautinio ir net regioninio identiteto. Tačiau čia, kaip jau buvo minėta, pagrindinę vietą ima užimti lokalinis geroviškas, o ne tautinis patriotizmas.

Gali atsitikti ir taip, kad ekonominio determinizmo sąlygota ir „integracijos dėl naudos“ siekianti Europa virs ne tautų, o biznierių sąjunga. Naujingumo kriterijus yra labai neapibrėžtas ir nevienodai suprantamas. Jau dabar matyti nemažai pastangų statyti nepraeinamą sieną tarp Europos Sąjungos ir viso likusio pasaulio. Kas svarbiau – tautinis identitetas ar niveliuojantis pragyvenimo lygio suvienodinimas? Ar įstatymų harmonizacijos

vardan neatrodyt naudinga dirbtinai suvienodinti ir papročius, o dar vėliau harmonizuoti religiją ar dar kai ką? Europa-tvirtovė, nesvarbu, kas jos viduje – valstybės ar regionai, įgauna labai palankias sąlygas virsti nauja supervalstybe.

Vidurio Europa neturi apskritai jokio ateities modelio. Net ir abejojantys Mastrichtu Vidurio Europoje jį priima, nes nežino nieko geresnio. Deja, šioje Europos dalyje vis dar (arba vėl) tikima, kad tą naująją Europos architektūrą turi kurti kas nors Vašingtone ar Maskvoje, bet jokiū būdu ne Prahoje ar Budapešte. Europos Sąjungos vadai labai klysta, kaltindami Vidurio Europos šalis europietišku vertybių stoka. Jei ko ir trūksta – tai patirties ir gerovės. Šiandien europietiško patriotizmo Vengrijoje ar Lietuvoje esama daugiau nei Briuselio koridoriuose. Bene aiškiausią modelį šiandien turi Rusija ir NVS. Čia dominuojanti strateginė idėja – atgauti prarastą, leidžia sudaryti kažką panašaus į ilgalaikę strategiją, nepriklausomą nuo gerovės ir rinkimų grafiko.

Prisiminus mūsų dinozaurą, galima teigti, kad šiandien Europos Sąjunga išgyvena savotišką jūros periodą – nors ir turi nepaprastai dideles galimybes, bet, kita vertus, jos masė auga greičiau už mobilumą. Viltis, kad einama teisinga linkme, kad integraciją reikia tik gilinti ir su savo gerove „tolti“ nuo kitų pasaulio regionų, veikia gali virsti rimta krize. Visiškai neintegraciškos stumdynės dėl Europos Banko prezidento fotelio – tai tik išpėjamas skambutis. Rimtesnius krizės pranašus galėsime išvysti artimiausiuose Europos Parlamento rinkimuose ir naujos Europos Komisijos formavime. Galėtume patyrinėti, kiek šiuose procesuose europietiško, o kiek paprasčiausio noro gauti asmeninės naudos, t. y. bendrame katile išsivirti sau skanesnės sriubytės. Realus EMU išigaliojimas bus dar skaudesnis, ypač jei jis visiškai nepakeis eilinio piliečio gyvenimo (o atrodo, kad nepakeis). Politinių partijų rinkimų programose po 2000 m. dominuos lokalinės ar geriausiu atveju – nacionalinės problemos, integracija taps „negeru“ žodžiu ir galiausiai politinį kapitalą bus lengviausia krauti, žadant pinigus, užuot skyrus plėtimuisi ar giliniui, atiduoti kam nors praktiškesniam. Naujų narių

priėmimas bus visiškai neįdomus ir neaktualus.

Ar yra koks išsigelbėjimas iš tokios apokaliptinės perspektyvos? Vizijų yra net keletas. Viena iš galimų išeikių – tai posūkis vadinamosios „kelių greičių Europos“ kryptimi. Skirtingos Europos Sąjungos valstybės, priklausomai nuo savo vyriausybės sprendimo ar rinkėjų valios, „integruotūsi“ į bendrąsias struktūras skirtingu laiku ir truputį skirtingomis sąlygomis. Tai apsaugotų nuo absoliučios būtinybės veikti kartu, padėtų atsirasti labai europietiškam Vidurio Europos regionui ir neprimestų kohezijos ten, kur ji nėra neišvengiama. Skirtingai suvienyta Europa taptų paprasčiau valdoma ir dinamiškiau reaguojanti į aplinką ar ją įtakojanti. Tai leistų ir Vidurio Europai harmoningai įsijungti į Sąjungos struktūras, nelaukiant kasmetinės *avis* ar pasiruošimo peržiūros.

Kiek rizikingesnė išeitis yra staigus Sąjungos plė-

Gintautas Trimakas. *Mastrichtas*. 1997. Fotografija

timas, rizikuojant gerove, tačiau atrandant naujų tobulėjimo resursų. Čia esama dinamizmo užuomazgos, nors, kaip žinia, ir pavojaus, jog geroviškai nuteiktieji europiečiai bus pasiryžę veikiau ramiai numirti savo gerovėje nei kartu leistis į geopolitines rizikas.

Tenka pasakyti keletą žodžių ir apie kitų Europos dalių ateitį. Kaip minėta, Vidurio Europa gali tapti suvienytos Europos dalimi tik pernelyg neuždelsiant proceso. Jei nauji nariai nebus priimti iki kokių 2003–2005 m., poreikis stoti į ES sumažės. Kita vertus, priėmus nepasiruošiusius narius su sąlyga, kad ES visi turi būti lygūs, Europos Sąjunga vis labiau panėsės į JT, Europos Saugumo Bendradarbiavimo Organizaciją ar net Europos Tarybą ta prasme, kad pastarosios priėmė daug naujų visiškai nedemokratiškų valstybių demokratiškųjų teisėmis, todėl prarado savo prasmę. Vadinasi, galima tik ES reforma ir tikriausiai būtent „greičių Europos“ linkme.

Kolektyvinėms saugumo sistemoms vis labiau rodant savo galimybių bejėgiškumą, reikia tikėtis atskirų individualių šalių reikšmės didėjimo. Tradiciškai neutralioms valstybėms savo neutralumo reikėtų nepamiršti, o tokios šalys kaip Lenkija ir Ispanija turi rimtų galimybių virsti pakankamai įtakingomis. Kaip matyti, Jugoslavijos izoliacija nė kiek nesulpnino. Turkija, palikta už Europos ribų (daugiausia dėl kaprizingos, nepamatuotos politikos) taip pat tik stiprės, jos demografinė dinamika rodo, kad po gero dešimtmečio šalis galės lygintis su Rusija, o dar vėliau ją pralenks.

Rusijos ir NVS evoliucija vyksta ne demokrati-

nės Europos valstybės, o amžiaus pradžios iš dalies demokratiškos imperijos kryptimi. Stipri ir agresyvi Rusija Europos koheziją tik stiprintų, silpna ir pasyvi, kokia yra dabar, silpnina. Argumentų, kad Rusija sustiprės per artimiausią šimtmetį, rasti labai nelengva, jie ne randami, o išrandami. Tad Rusija, virstanti antrąją po Turkijos eurazijine valstybe ir nepaleidžianti iš savo interesų sferos buvusių SSRS respublikų, veikiau pasyviai stebės Europos integracijos pergales ir pralaimėjimus, nei juos įtakos. Balkanai, būdami savo istorijos belaisviai, ir toliau liks lokalinių konfliktų inkubatoriumi, nebent juos sėkmingai užvaldytų nauji charizminiai diktatoriai.

Azija ir islamo pasaulis, išnaudodamas europiečių istorinį mazochizmą ir nuolaidžiavimą, gali sėkmingai pareikšti pretenzijas į vis dar Europos ir Transatlantinės bendrijos diktuojamą pasaulio tvarką. Tuomet išsipildytų Huntingtono pranašystės. Civilizacijų konflikto akivaizdoje ne Europos Sąjunga, o veikiau geografinė ar net kultūrinė Europa bus lemiamas gynybinis veiksnys.

Paleontologų teigimu, dinosaurų išnykimo pasekmės, nepaisant jų vizualiai nemalonaus vaizdo, buvo ne tokios jau ir baisios. Dinozaurų žūtis – tai ir naujų idėjų atsiradimas. Naujos idėjos šiuo atveju gali reikšti ne vien XXI a. veidą – atšiaurų pilietinių karų, nesibaigiančių konfliktų, civilizuoto barbarizmo amžių. Kita vertus, darviniškoji evoliucijos samprata leidžia teigti, kad iš šiandienių žemės gyventojų artimiausi dinosaurų giminaičiai yra... krokodilai, vieni iš tiesioginių palikuonių – paukščiai.

O skraidymas juk – nuostabi savybė. Gandai apie Europos mirtį gerokai perdėti.

ISLANDIJA

RAMUTĖ RACHLEVIČIŪTĖ

Kelionių apybraižos tarsi jau visai išnyko iš mūsų kultūros akiračio. Turizmas dažniausiai ribojasi vien vartojimu ir nevirsta priemone, pagyvinančia Lietuvos kultūros gyvenimą. Šis tekstas, įspūdžiai iš kelionės po Islandiją, labai informatyvus, kartu puikiai perteikiantis šalies koloritą – tai liudijimas, kad dar įmanomas kitoks kelionių aprašymas, pratęsiantis klasikines žanro tradicijas.

Šalia aristokratiškų švedų, geraširdžių danų, gamtos vaikų norvegų, suomia neva esą kaimiečiai, už kuriuos didesni provincialai tik islandai. „Ledo šalis“ yra lyg ir pasimetusi pusiau arktinėje zonoje, vos dviejų šimtų kilometrų atstumu nuo Grenlandijos ir aštuonių šimtų kilometrų nuo Škotijos. Vulkaninė sala – tolokai nuo kontinentinės Europos Dievo nusviesta ir, rodos, žmonių primiršta – yra tarsi klaida, suteikianti ekumeniniam projektui tikro meniškumo. Didelę Islandijos dalį sudaro negyvenama plokštikalnė, lavos laukai ir amžini ledynai, dengiantys daugiau negu dešimtdalį teritorijos.

Sala garsėja gamtos išmislais, prajovais. Čia – spengiančioje tyloje tarsi klausiančios, matinės kalnų ežerų akys; aklos ir gracios išaižėjusios kraterių ertmės... Ten – rods, pakylėjantis žmogų į orą krioklių šniokštimas, gaudžiantis triukšmas... Net vanduo geizeriuose dėl slėgio užverda trimis laipsniais aukštesnėje nei įprasta temperatūroje. Netikėtos bei tiksliai it šveicarišku laikrodžiu sureguliuotos vandens papliūvos į dangų, garų driekenos pažemiais, neva tingūs tarsi puodo, verdamo ant lėtos ugnies, burbuliavimai, aitrus sieros kvapas... Turistui kirba pasąmonėje giliai gramzdinamas ir iki galo nepaskandinamas nerimas, verčiantis net gamtovaizdžio tingulyje, nuobodyje ar monotoniškoje

lavos laukų dumsybėje ieškoti pranašingų artėjančios katastrofos ženklų. Jau dvidešimtus metus reklama Reikjavike agituoja pelnyti ar ateiti pasižiūrėti videofilmą „Vulkano šou“, kad turistai padilgintų savo pojūčius... Sakome, amžini kaip kalnai... Bet ten – per šimtą tariamai snūduriuojančių ugnikalnių, iš kurių pustuzinis: Hekla, Krafla, Katla, Askja, Kverkfjoll, Surtsey – tai pusė didžiausių Europoje ir Atlanto pakrantėje. 1975 metais išsibudinusi Krafla penkiolika metų ugnimi spjaudė ir dūmus pūtė, kol užsnūdo... O žemės drebėjimai?.. Dažnokai ir akmenynas, trunkiai pasipurtęs, švystelėdavo plonytėlaitį žemės dangalą ir atverdavo savo grėsmingas iščias... Vandenyne pakrantė su šimtatonių nežinia nuo kada netirpstančiu ledkalniu. Galų gale pati vulkaninė sala kaip kažkas nestabilu, laikina ir neprognozuojama... Geliančiai skaudus amžinybės ir akimirksnio, pastovumo ir laikinumo, įprastumo ir keistumo kontrastas. Ledas, tai, kas pas mus netvaru – ten dažnokai amžina. Ilgaamžiškumo simbolis mūsųose – akmuo ten dažnai korėtas, akimaju trūpantis į dulkes kišenėje, delnuose. Dirvožemio mažiau nei akmenų. Pakrantės „pliažas“ – juodas it asfaltas ir klampus smėlis. Panorėjęs bet kur su laivu neprisiartinsi prie Islandijos krantų. Didžiulėje salos pakrantėje yra tik keli „taškai“ – uostai, kur rugsėjo mėn. kelionės į Reikjaviką, kurią parėmė Šiaurės šalių informacijos centras Vilniuje.

RAMUTĖ RACHLEVIČIŪTĖ (g. 1955) – dailėtyrininkė, 1978 m. baigė tuometinį Lietuvos valstybinį dailės institutą. Domisi XX a. antros pusės Lietuvos daile. Šis straipsnis parašytas po 1997 m.

laivai gali priartėti prie Ledo salos kranto. Vaiduokliškai styro užplaukęs ant sausumos ir „iklimpęs“ dar pavasarį vokiečio laivas su visomis prekėmis – nei ištraukti, nei ką pasiimti... Kontrastas slūgso šalia kontrasto... Ten, rodos, abejoji skirstymo į gyvą ir negyvą, organinę ir neorganinę gamtą tikslin-gumu... Panoraminų vaizdų didybė, skaudžiai ryškus didelių ir mažų daiktų santykis byloja apie kalnuotos šalies gamtovaizdį... Apskritai akiai veriasi susižavėjimą, o kartais šiurpą keliantys nežemiški gamtovaizdžiai... Stulbinantis knygynuose Islandijos gamtos fotoalbumų pasirinkimas ne tik keliauninko nuostabai, bet ir islando pasididžiavimui. Kalnai – nuostabiai permainingas ir fotogeniškas modelis, kone kas minutę kaprizingai keičiantis savo įvaizdį. Gamta fotografuojama ne tik visais metų laikais ir paros momentais, bet visais įmanomais ir negalimais rakursais, iš paukščio, iš lėktuvo, turbūt iš palydovo ar dar nežinia kokių aukštybių... Pradedi vis labiau tikėti panteizmu ir meno galia – fotoalbumuose veriasi gniaužiantys kvapą, dar įspūdingesni, gražesni nei gyvenime vaizdai. Taip ir norisi sulįsti į kokį puslapį ir ištirpti...

Islandijos krantai – uolėti, fiordų išraižyti. Floros ir faunos įvairovė menkutė. Akis nustemba, džiūgauja išvydusi vienišą medį, gyvą būtybę. Anei miško – tik Nacionaliniame parke, anei roplių, anei varlių. Didžiausi gyvūnai – šiaurės elniai, lapės – įvežti. Negausios gyvūnijos gyvybingumą tarsi simbolizuoja lapuotųjų šeimų samanų, neturinčių šaknų ir maisto medžiagas siurbiančių visu kūnu. Pagrindiniai augalai – baltieji kiminai, elninės šiurės, kerpenos, įvairiarūšės samanos, viksvynai, smilgos, resvos žolės. Trumpos vasaros metu jos aprėdo uolas, kurių kontūrai darosi apvalaini, masyvai „pražyde“ ir purūs... Natūralios prigimties alpinariumai atrodo tarsi rafinuoto skonio sodininko.

Saloje gana pastovi temperatūra, tik keleto laipsnių skirtumas tarp vidutinės vasaros ir žiemos mėnesių temperatūros. Retsykiais vėjas būva toks stiprus, o sniegas talžo verčiančiomis iš kojų vytinėmis. Tuomet supranti, kad tai Atlanto, ne jūros gaivalas... Islandijos liaudies muzikoje irgi kartais girdi vėjų užavimą, kaukimą, spengimą, lietaus ir snie-

go stichijų vandravojimą, irklų pliuškenimą, ritmingą ištvermingų vyrų žingsnių aidą. Itin griebiančios už širdies vyrų chorai – taip giliai iš krūtinės, sodriai dainuoja tik kalniečiai... Gyvenama tik

Prezidentūra. Reikjavikas. Ramutės Rachlevičiūtės nuotrauka

ketvirtadalyje šalies teritorijos, ir tai vidutiniškai po du žmones kvadratiniam kilometre.

Kaimų lyg ir nėra. Tik viensėdijos. Islandų gyvenamasis būstas – neaukštų sienų, žemėje giliai įraustas, apdéliotas velėnomis, durpių blokais, rečiau tošimi, dažniausiai dvišlaičiu stogu ir su visuomet atsuktu į pietus frontonu. Vienkiemyje būdavo net iki dešimties ūkinių statinių. Tris, netgi šešis šonais prisišliejusius, „sublokuotus“ gyvenamuosius namelius statė iki XIX a. vidurio, vadino „ilguoju namu“, kurio siluetas – laužytas, dantytas. Tik viena ar dvi patalpos būste buvo atviros ugnies, karštų anglių šildomos. Dauguma gordų (fermų, vienkiemų), kuriuose gyveno 20–50 žmonių, būdavo išsidėstę maždaug penkių septynių kilometrų atstumu viens nuo kito. Kiekvienas kaimelis turėjo mažyčiukę vietos meistrų dekoruotą bažnytelę (seniausi tokio pobūdžio išlikę kūriniai yra iš XVIII a.).

Pirmasis kolonistas norvegas Ingolfuras Arnarsonas apsigyveno saloje 870–874 m. Islandija – vikingų įkurta ir bene vėliausiai apgyventa Europos valstybė – nuo 930 m. laikoma savarankiška, nors atskirais istorijos tarpsniais ją administravo norvegai, danai, britai... 1000-aisiais Islandija pasikrikštijo, o 1056 m. buvo įsteigta pirmoji vyskupija Skalholti, po pusšimčio ir kita – Holare. Skalholti vyskupijoje 1541 m. įsigalėjo liuteronybė, ir po devynerių

metų Holare buvo įvykdyta egzekucija paskutiniam katalikų vyskupui. 1584 m. Holare buvo išspausdinta islandiška biblija *Gudbrandur*. Bene pirmasis akmens statinys Islandijoje – danų architekto A. Kirkerupo suprojektuota, XVIII a. pabaigoje pastatyta, o 1847 m. perstatyta katedra Holare... Dabar apie 98% visų salos gyventojų – protestantai... Grėsmingas islandams buvo XVIII a. Jo pradžioje po raupų epidemijos sala neteko trečdaliao gyventojų. 1783–1784 m. vulkanų išsiveržimai, žemės drebėjimas islandus privertė net kurti planus, kaip išsikraustyti iš salos...

Reikjavikas – uostas, bet panašesnis į Atlanto vandenyno pakrantės kurortą, su vaiskiu ir tyru oru. Du trečdaliai islandų nacijos, t. y. apie 145 000 gyventojų, gyvena sostinėje ir aplink ją. Vasariškai, mūsiškuoju supratimu – kurortiškai – dažyti, iš pažiūros lengvučių surenkamų konstrukcijų dviaukščiai, retsykais triaukščiai namukai. Per žemaūgę šiauriausią Europos sostinę – tarsi filmavimo dekoracijų paviljoną – prateka Elidaras, viena geriausių laišiinių upių... Anksčiau statybinės medžiagos buvo šios: velėna, tufas, bazaltas, kalkakmenis, iš dalies „sužvejoti“, iš vandens išgriebti sieliai ir paskutinius du šimtmečius įvežama Norvegijos miško medžiaga. Tik XIX a. viduryje pradėti statyti poros aukštų nameliai dažnai buvo iš visų pusių apkalami gofruotos skardos lakštais, kad geriau apsaugotų nuo drėgmės ir lietaus. Po Antrojo pasaulinio karo namų sienos dažniausiai daromos betoninės. Yra ir triaukščių, penkiaukščių, pasitaiko net vienuolikos ir dvylikos. Žmonės nenoriai kraustosi į itin moderniai įrengtus butus, su fantastiškais reginiais pro viršutinių aukštų langus, nors aukštesniame nei penkių aukštų name yra privalomi specialūs gelžbetonio, plieno karkasai. Islandai, matyt, nepamiršta, kad Reikjavikas yra įsikūręs seismiškai aktyvioje zonoje, kertančioje šalį iš šiaurryčių į pietvakarius.

Reikjavikas įkurtas 875 m., tačiau miestu laikomas nuo 1786 m., kaip ir antras pagal dydį Akureyris (žinomas nuo 1580 m., šiuo metu apie 11 000 gyventojų). 1786 m. Reikjavikas gavo Islandijos sostinės statusą. 1801 m. čia gyveno tik 351 gyventojas... Šio šimtmečio pradžioje Reikjavikas buvo danų

valdomas žvejų miestelis, kurio gyventojų skaičius siekė 9 000. Apie miestelėnų kultūrą, miestiską gyvenimo būdą galima kalbėti po 1918 m., t. y. Islandijai gavus nepriklausomybę, išaugus Reikjaviko svarbai. Darbo architektams atsirado tik XX a. pradžioje, vystantis miestams. Todėl anksčiau buvo tik statyba, o architektūros menas Islandijoje gimė prieš nepilną šimtmetį. Iš pradžių pastebimi danų modernio, vėliau funkcionalizmo atgarsiai. Statinys, išdygęs prieš pusšimtį, laikomas senu, o prieš šimtą – labai senu. Vienas ankstyviausių Reikjavike – architekto F. Meldalio suprojektuotas Altingo pastatas, norėusi sakyti, pastatėlis, 1880–1881 m. sumūrytas iš tamsaus bazalto blokų. Mat Altingas, iki tolei kiekvieną vasarą dvi savaites posėdžiavęs Tingvelire (Tingo slėniuose), į Reikjaviką persikėlė tik 1845 m. Seniausias pasaulyje parlamentas, pradėjęs dirbti daugiau negu prieš tūkstantmetį, 1117–1118 m. įsigalėję rašyti įstatymai ir viena seniausių literatūrų pasaulyje – vystėsi po atviru dangumi ir žeminėse. Matyt, kiekviena šalis turi savo kultūros paradoksus...

Suomių architekto Aalvaro Aalto 1961 m. suprojektuotas Šiaurės šalių kultūros centras – nedidukas ir funkcionalus. Jo, kaip ir dažno islandų visuomeninio statinio, erdvėse jautiesi it Vytauto Čekausko projektuotoje Kompozitorių sąjungoje. Jaukuma ir namų šiluma, pavienio žmogaus ar nedidelių žmonių grupių mastelis būdingas aerouostui, ligoninei, teatrui, muziejui. Islandų, kaip ir kitų skandinavų šalių, architektai puikiai orientuojasi, kur būriuosius, telksis pavieniai piliečiai, o kur ke liolika ar keliasdešimt... Kasdieniškumas, funkcionalumas – be įprasto mūsųose „puošnumo“, „šventiškumo“. Nėra beprasmiškai erdvių ir aukštų holų, vienodai elegantiška, patogu ir reprezentacinėse, ir tarnybinėse patalpose... Džiaugiamasi kiekvienu drungnos saulutės spinduliu, todėl reklaminiuose bukletuose visada išdidžiai pabrėžiama, jog, pavyzdžiui, Reikjaviko municipalinio meno muziejaus kavinutės orientacija į pietus...

Elektros šviesos, šilumos kiek nori ir ji labai pigi... Islandai svajoja apie povandeninius kabelius per Atlantą iki Londono, kad galėtų parduoti pigią

elektros energiją. Namus šildo septyniasdešimt požeminių karšto vandens versmių, kurių sekiausias yra 200–500 metrų gylis, o giliausia siekia net 3 kilometrus. Islandai gyvena šiltai, šviesiai ir neįtikėtinai švariai. Miestiečiai nemato nei suodžių, nei dūmų. Šviesų žibinimas, atvirų baseinų garavimas, ypač po žiemos dangumi, Reikjavikui suteikia nepakartojamą vaizdą. Dar 1755 m. du mokslininkai išgręžė keturių metrų gylis karšto vandens telkinį, kurio temperatūra siekė net 87 laipsnius Celsijaus, tačiau šiais atradimais praktiškai naudotis pradėta tik XX a.

Naktį atvykus į Reikjaviką, keliauninką stebina didžiulis pastatas su stiklo kupolu ant aukščiausios miesto kalvos. Užsieniečiai juokauja, kad islandai išpažįsta musulmonų tikėjimą. Įdomiai, kaip ir visi sostinės pastatai, apšviestas, jis apvaliniais tūriais atrodo it mečetė su užsislėpusiais minaretais. Tai restorano, prieš keletą metų pastatyto ant šešių milžiniškų vandens rezervuarų, pastatas. Kadangi konteineriai yra lygutėliai nugludinti ir tauria aukšintelaite spalva nudažyti, tai mintys apie inžinerinės, pramoninės statybos objektą beveik nekylo... „Perlo“ restorano apžvalgos aikštelė juosia stiklo kupolą, nutūpusį ant vandens konteinerių, kuriuo-

Hallgrímuro bažnyčia Reikjavike. 1945–1986. Architektas Gudjonas Samuelssonas. Ramutės Rachlevičiūtės nuotrauka

se saugoma 24 milijonai litrų karšto vandens... Naujausios, modernios islandų architektūros simbolis tarsi primena, kad islandai namus šildo gamtos dovanų pagalba ir neteršia aplinkos... Johannesso S. Kjarvalio vizija buvo gana pranašinga. Me-

nininkas rašė, kad aukščiausioje Reikjaviko vietoje – 61 metras virš jūros lygio – turėtų išdygti rūmai ar šventykla. Jos kupolas turėtų būti krištolinis, o veidrodinėse sienose galėtų įstabiai atsispindėti Šiaurės pašvaistė. Įvairiaspalviai prožektoriai apšviestų didžiulę teritoriją ir statinys žavėtų ir dieną, ir naktį... Pirmieji karšto vandens rezervuarai buvo pradėti 1939 m. Architektai Sigurduras Gudmundssonas ir Eirikuras Einarssonas tapytojo Kjarvalio idėją bei statinio ant karšto vandens konteinerių sumanymą pavaizdavo dar 1949 m. projekte... Tačiau „Perlo“ restoranas buvo pastatytas tik 1991 m. Tuščiaaviduris plieno karkasas, juosiantis konteinerius, formuojantis ir įtvirtinantis kupolą, kartu atlieka gigantiško radiatoriaus funkciją. Žiemos metu juo bėgantis karštas, o vasaros metu šaltas vanduo užtikrina nuolatinę temperatūrą pastate, todėl ten auga palmės, yra penkiolika metrų aukštyn šaunantis fontanas, geizeriukai – burbuliuojantys ir švirksčiantys į viršų. Islandai aiškina, kad mažieji yra natūralūs, ir esi įtikintas rūsiuose prie vandens baseinukų tvyrančio sieros kvapo... Pirmame aukšte – hole – yra žiemos sodas, bazaltinė kolona, kurioje įamžintos pavardės susituokusių, atšventusių vaikų gimimo dienas ar kitokias ypatingas progas. Kol kas išraižyta penkiolika pavardžių. Pasodinta ir tiek pat medelių prie restorano... Dienos metu nei pirmo aukšto holas, nei kavinė, nei restoranas nėra įdomūs, jie apsisuka aplink ašį per valandą bei 45 minutes, ir viskas. Tačiau vakare atsiveria neatpažįstami reginiai. Itin išpūdinga penkto aukšto restorane ir jo centre esančioje tarsi „kalvelės“ viršukalnėje, prie apvalaino stalo. Sėdint tarsi šeštame aukšte, stebiesi apačioje neįtikėtinais rakursais atsiveriančiomis erdvėmis, jų žaismingu kaitaliojimusi, o viršuje – beveik 1 000 „išbarstytų“ lempučių kuria galaktikos šviesų išpūdį... Be to, už akustinį dizainą šio restorano architektai buvo apdovanoti tarptautine Auksinės Ausies premija. Koncertai gali vykti ir pirmame, ir penktame aukšte, beje, pastarojo akustiniai parametrai atitinka operos salės reikalavimus.

Architektas Sigurduras Gudmundssonas (Islandijos Nacionalinio muziejaus direktoriaus bendravardis ir bendrapavardis) mokėsi Kopenhagoje,

1939 m. įkūrė Islandijos statytojų sąjungą ir 1950–1954 m. suprojektavo Islandijos Nacionalinio muziejaus pastatą (kartu su Eirikuru Einarssonu), turintį funkcionalizmo bruožų. Nedideliame dviaukštėje (dar neseniai čia buvo įsikūrusi ir Nacionalinė dailės galerija) eksponuojami bei saugomi islandų materialinės, etnografinės kultūros turtai ir meno

Tingmulio bažnyčia Skridalure. 1886. Ramutės Rachlevičiūtės nuotrauka

kūriniai (iki XIX a. pabaigos). Ekspozicijoje gausu egzotiškų buities reikmenų, keistų mūsų akiai liaudies „dizaino“ dirbinių. Itin daug įvairiopus paskirties daiktų iš kaulo, rago... Raižyta kėdė iš banguotą kaulo, raginių šaukštų kolekcija, karvės kaukolė, naudota kaip melžimo kėdutė; įvairūs kabliai kabliukai, pjautuvai iš ryklio, nerpos, karčiuotojo ruonio, kotiko kaulų, iš banginio ūsų... Net rožiniai ir šaškės iš menkės „ausų“...

Yra ekspozicijoje ir simbolinis asamblėjos kirvis (naudotas XVI–XIX a. pabaigoje). Toks, kokį siūsdavo rajono valdytojai, ir jį nešdavo iš fermos į fermą, kad praneštų apie artėjantį susirinkimą... Ašotis (išrūgų ir vandens mišiniui), paliekamas prie vienkiemio durų užklydusiam keliautojui... Molinis puodelis – galvosūkis, iš kurio tik perpratęs tam tikrą gudrybę galėtum atsigerti neapsiliejęs... Rastgalys ir kirvis, naudoti paskutinėje egzekucijoje Islandijoje (1830)... Pirmasis dviratis saloje (apie 1890)... Suknelė, kurią vilkėjo rašytojo Halldoro Laxnesso žmona Nobelio premijos įteikimo cere-

monijoje (1955)... Kolekcijomis, eksponatais rūpinasi ir Archeologijos draugija (įsteigta 1910, institutas 1969) bei 1963 m. Nacionaliniame muziejuje įsteigtas Etnologijos skyrius, renkantis medžiagą apie gyvenseną, darbo būdus, bendrabūvį... Technologiniai pasiekimai, staigi įrangos kaita keičia fermerių, žvejų gyvenimo būdą, įpročius. Islandijoje sakoma – seniai, t. y. kai buvo skalbiama rankomis. Šiandien mokslo, kultūros įstaigose, namuose net kavos puodukus daug kur plauna indų plovimo mašinos... Permainos ne tik džiaugsmingos, lengvinančios gyvenimą, bet sykiu atnešančios skausmingus praradimus. Todėl Islandijos Nacionaliniame muziejuje gausėja buities daiktų ir darbo įrankių, papročių aprašymų, serijinės masinės gamybos daiktų, ne tik archeologinių iškasenų... Yra sukauptas vertingas (apie 500 000 nuotraukų, ypač portretų) archyvas. Apskritai provincijos ir kitų (ne meno) muziejų Islandijoje yra apie septyniasdešimt: etnografinis po atviru dangumi (27 pastatai statyti 1820–1907 m.), Pašto ir telekomunikacijų...

Nacionalinis muziejus 1993 m. atšventė 130-ąsias įkūrimo metines... 1860 m. jaunas tapytojas ir antikvaras Sigurduras Gudmundssonas (1833–1874) Reikjaviko laikraštyje pranešė apie vikingų kapo atradimą Myvatno rajone, Islandijos šiaurėje, ir pradėjo aiškinti, jog būtina steigti muziejų. 1863 m. fermeris padovanojo visa, ką buvo atradęs, ir šie radiniai tapo pirmaisiais Islandijos nacionalinio muziejaus eksponatais... 1930 m., Islandijai švenčiant Altingo įkūrimo tūkstantmečio jubiliejų, Norvegijos ir Danijos vyriausybės gražino nemažai puikių eksponatų, kurie XIX a. pradžioje buvo iškelti iš salos.

Pirmieji salos gyventojai, atsikėlę iš Norvegijos, britų salų, atsivežė ir viduramžių europietiškam menui būdingas formas, po krikšto pasipildžiusias ir religiniais siužetais. Medžio, metalo ir statybinio akmens stygius stipriai pakoregavo meno rūšių paplitimą. Supranti, jog medžiagos brangumas yra reliatyvus dalykas... Medžio dirbiniai Islandijoje turbūt prilygo tauriesiems. Yra raižytų XI a. medinių sijų, lentų; gražios, meistriškai sukomponuotos medinės durys (1200) – muziejaus pasididžiavimas. Šiam laikotarpiui priklauso nukryžiuotieji (kartais

polichromuoti) ir Dievo Motinos atvaizdai, turintys romaniniam stiliui būdingų bruožų. 1262 m. Islandija tapo pavaldi Norvegų karalystei. Iki XIX a. valstiečių meistrai pynučių virtinėmis raižė, puošė namų sijas, bažnyčių duris, altorius, medinius alaus bokalus. Pynutės, puošiančios namų apyvokos reikmenis, žmonių žvėrių ir augalų raštai – panašūs į kitų skandinavų šalių... Rankraštinių pergamentinių knygų siužetinių ir ornamentinių miniatiūrų iškalbingiausi pavyzdžiai liudija normaniškos tradicijos ir gotikos atoliepius... Tapyboje ir siuvinėtuose altorių uždangaluose baroko ir rokoko įtakoje plito puošnūs augaliniai motyvai, net išstūmę gyvūninius... Beje, iki XIX a. pabaigos kultūra susijusi su valstiečių, ūkininkų buitimi ir islandų liaudies menas yra gyvybingas ir sodrus... Siuvinėjimas ir šandien sutinkamas moterų šventiniuose rūbuose... Beje, mūsų dienomis bene populiariausia liaudies meno šaka – islandiški mezginiai, ypač iš grubios vilnos, su geometriniais raštais. Škotiška vilna garsėja savo švelnumu, minkštumu, o islandiški megztiniai – stori kaip lašiniai, sunkiai permirkstantys ir vėjo veik neperpučiami, todėl ir žiemos metu islandai su jais vaikšto, dirba lauke it su viršutiniais drabužiais.

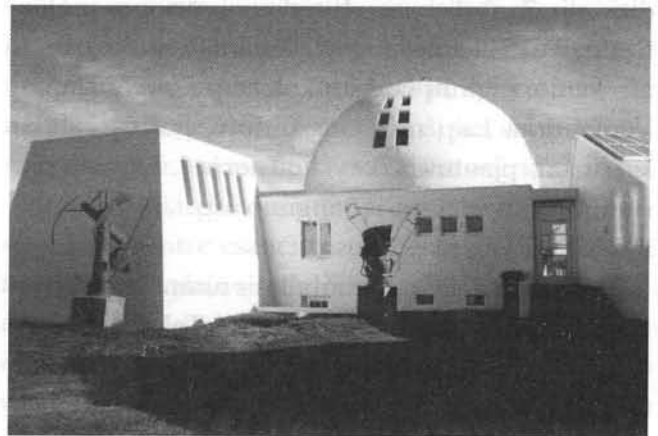
Kultūrinio, apskritai visuomeninio gyvenimo pagyvėjimas pastebėtas prieš nepilną amžių. Atsirado ne savamokslų, atvykėlių užsieniečių (daugiausia danų), bet savų – pasimokiusių Kopenhagoje dailininkų... Portretistas Sigurduras Gudmundssonas, bene pirmasis profesionalus tapytojas, Nacionalinio muziejaus direktorius, bei peizažistai, vaizduojantys laukinį gamtovaizdžio nekaltumą... Bet profesionalioji dailė, t. y. šio šimtmečio meno kūriniai iki mūsų dienų, saugomi ir kolekcionuojami Nacionalinėje dailės galerijoje...

Listasafn Islands – Nacionalinę dailės galeriją (turiu omenyje instituciją, kolekciją, o ne pastatą) parlamentaras Bjornas Bjarnarsonas įsteigė Kopenhagoje 1884 m. spalio mėnesį bei rašė, kad muziejus nėra tik malonumų šaltinis, bet fundamentalus būtinumas, be kurio, kaip ir be mokslo, nebūtume tokie, kokie esame... Pradžioje dovanojo daugiausia danų menininkai (apie penkiasdešimt tapybos, grafikos ir skulptūros darbų). Konsulas Ditlevas

Thomsenas 1902 m. įteikė pirmą islandišką meno kūrinį – Einaro Jonssono skulptūrą „Tremtiniai“. Pirmasis aliejinės tapybos kūrinys, kurį įsigijo Nacionalinės dailės galerija – Thorarinno Thorlakssono paveikslas „Poilsis“ (1911). Tačiau dar ilgokai galerijos kolekciją pildė daugiausia piliečių dovanos.

Galerija gyvavo 104 metus (keletą dešimtmečių ją buvo priglaudęs Nacionalinis Islandijos muziejus), kol 1988 m. įsikėlė į naujas patalpas. Žuvininkystė – pagrindinis šalies pajamų šaltinis – tiesiogiai susijusi su Islandijos Nacionalinės galerijos pastatu... 1916–1917 m. Reikjaviko centre buvo pastatyti Ledo namai. Žiemos mėnesiais ledo gabalai buvo kertami tiesiai iš ežero ir naudojami šviežiai žuviai šaldyti. 1929 m. kompanijai įsigijus šaldymo įrenginius, žuvies saugyklose triukšmingus šaldiklius buvo leista naudoti tik penkmetį. Ledo rūmai tapo Žuvininkystės banko nuosavybe, ir 1934 m. buvo bandyta juos paversti kino teatru, pobuvių sale... Turėjo prabėgti pusamžis, kol čia įsikūrė dailės galerija...

Dabar galerijoje virš 5 000 kūrinių, iš kurių 800 užsienio autorių. Ekspozicijoje tapybos darbai, nutapyti 1900–1987 metais, iš jų du trečdaliai – dovanos (dailininkų, kolekcionierių, rėmėjų). Grafikos, skulptūros, piešinių ir mažesnio formato tapybos dar-

Skulptoriaus Asmunduro Sveinssono (1893–1982) namas-muziejus Reikjavike. Ramutės Rachlevičiūtės nuotrauka

bų ekspozicijoje nėra – jie saugomi galerijos fonduose. Ekspozicijoje ryškiai atsispindi keturi islandų tapybos etapai: keturi dailės pradininkai (tapytojai – Thorarinnas Thorlakssonas, Jonas Stefanssonas, Asgrimuras Jonssonas ir Johannessas S. Kjarvalis), Is-

landijoje išsimokslinusios kartos kūryba tarpukaryje, abstrakčioji dailė nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos iki dabar, naujos tendencijos (nuo 1965). Klasikams priskiriamas ir Einaras Jonssonas. Jo simbolistinių neoklasikinių skulptūrų muziejus yra Reikjavike, todėl Nacionalinėje dailės galerijoje eksponuojama tik vienas kitas kūrinys.

Finnuras Jonssonas (1892 – po 1988) pirmasis tapytojas, eksponavęs abstrakčius kūrinius Islandijoje. 1925 m. savo parodoje greta peizažų, figūrinių kompozicijų eksponavo ir abstrakčius paveikslus. Tai buvo geometrinės pakraipos, ne visais atvejais stipriai abstrahuoti, dažnai net simboliškai, su atpažįtamomis figūrų, daiktų reminiscencijomis kūriniai. Mažučiai – moteriškos, tik retsykais vyriškos nosinės didumo – aliejiniai paveikslukai padarė tėvynainiams tokį pritrenkiantį įspūdį, kad Jonssonas toliau privalėjo tapyti tik tradiciškai, arba jam būtų reikėję palikti salą... Beveik keturiasdešimt metų dailininkas tapė žvejų buities ir darbo scenas, kol atsigrįžo atgal ir sugrįžo, kur buvo stabtelėjęs...

Iš tikrųjų stebėtina, kad atokiausioje Europos provincijoje modernizmo apraiškos buvo bandytos skiepyti taip anksti... Ne mažiau keista, jog puikiai apsiskaite ir jautriai reaguojantys į modernios literatūros novacijas islandai tarpukaryje nesuprato, kad vaizduojamosios dailės kūriniai, „skandalingos“ Jonsono drobės – skirtingos, bet to paties – modernizmo – medžio šakos. Šiandien jie stebisi tuo lygiai kaip ir svetimtaučiai...

Vėlyvojo modernizmo pabaigoje atsiradusioms minimalizmo, konceptualizmo srovėms apskritai parūpo „kiekio“, o ne „kokybės“ aspektai. Islandų dailininkų elgsena su medžiaga itin atsargi, nes jos, išskyrus vulkaninės kilmės uolieną, beveik nėra... Šiuolaikinis islandų menas linksta link neapsimestinio kuklumo, kontempliatyvumo... Kai medžiagas, priemones tenka atsiskraidinti ar atsiplukdyti iš kontinento, menininkas esti santūrus – jis protauja ir skaičiuoja. Dailininko mintis aiški, bet ne tiesmuka, idėjos raiška preciziškai nušlifluota kone iki beasmeniškumo, objektyvumo.

Komercinės dailės galerijos, man regis, daugiau ar mažiau panašios visame pasaulyje... Yra galerija,

priklausanti penkiolikai dailininkų, ir ten parduodami keramikos, tekstilės, tapybos, skulptūros darbai. Yra galerijos tarsi klubai ar menininkų namai, tik ne rūmai (žinoma, tik žymiai mažesni), sujungti su kavine, kur rengiami klasikinės ir džiaz muzi-

Asmunduras Sveinssonas. *Dekoratyvinė skulptūra. Ramutės Rachevičiūtės nuotrauka*

kos, aktorių ir poetų kūrybos vakarai. Visos patalpos įrengtos gerokai kukliau negu mūsų, be forsuoto interjerų „sendinimo“ ar „jauninimo“, istorinių interjerų imitavimo.

Stebina rami, nuosaiki pasitikėjimo artimu, aplinkiniais nuotaika. Net egzotiški *undergroundo* atstovai nestebina kitoniškais, nematytais menininkų tipais: rods, matai Antaną A. Jonyną, Juozą Erlicką, kokį spalvingesnį rafinuotesnį nei mūsų vidurinėsios kartos atstovą bei, rodos, Aukšę Aukštikalniene... Menininkų tipai, man regis, visame pasaulyje panašūs, kaip ir žmonių. Tik visuma, atmosfera, gyvenimo būdas, visuomeninės sąlygos labai skiriasi... Labiausiai mėgstami barai ir kavinės – iš medžio, kone „kurortinė“ architektūra – medinės verandos ir mansardos, kone sodo namelio tipo... Viskas paprasta, miela, sava jauku – jei ne kaip namie, taip kaip pas artimus draugus. Ten pilna žmonių, visokio amžiaus ir iš visų sluoksnių; pagyvenę, atrodo, jaunesniems netrukdo, o jaunimas vyresniųjų nešokiruoja...

Tarp delikatesų – šiaurės elnio ir baltojo tetervino mėsa, jūros paukščiai ir jų kiaušiniai, rūgštinės, grybai (valgiaraščiuose pabrėžiama – lauki-

niai). Tarp islandų nacionalinių patiekalų – degtinė *Juodoji mirtis*, devyneta mėnesių pūdytas, fermentuotas ryklys, burnos receptoriams atrodantis lyg grynas amoniakas... Mums tai daro tokį pat išpūdį kaip ir islandams, išgirdus, kad mes į bulvių plokštainį grūdame kiaulių uodegas, ausis ir kojas... Gyvenant švariai ir kvapniai, norisi nors kartą per metus, pavyzdžiui, per Kūčias, islandams kepta žuvis – raja – kaip reikiant užsmardinti laiptines, butus, kad būtų ką visus metus atsiminti...

Man patiko Islandija ir Reikjavikas (kultūros atžvilgiu tarp jų galima dėti lygybės ženklą), menas... Nepasakysi, kaip apie didžiųjų šalių kultūras:

Paryžius yra Paryžius, o ne Prancūzija... Smagu, kai gali miestą per savaitę išvaikščioti skersai išilgai, žinoma, jeigu iš kojų neverčia Atlanto štormai. Kai aplankęs muziejus, galerijas, teatrus, susidarai apytikrą vaizdą. Gera, kai gali aprėpti, absorbuoti, kiek leidžia prigimtinės ir įgytos savybės. Kai neatsitinka keleiviui taip, kaip nutinka didmiestyje: arba esi pervargęs ir „vidinio balso“ nuklaidinamas ne į tą miesto galą, arba atvirkščiai, turėdamas vienintelę dieną ir be turistinio vadovo nugrieibi neįtikėtiną dozę išpūdžių – tiek „prisisiurbi“, kad namuose ilgai tenka „atrajoti“, mėgaujantis gromuliuoti meninę informaciją.

TIKĖJIMAS IR MEILĖ, ARBA KARALIUS IR KARALIENĖ

NOVALIS

taša. Mokslų bičiulis gauna iš jų visus žiedus ir dovanas savo mylimajai.

5. Bet iš kurgi tokios rimtos mistinės politinės filosofemos? Tas, kas apimtas susižavėjimo, visomis funkcijomis reiškia savo aukštesnį gyvenimą; taigi jis ir filosofuoja, ir filosofuoja net gyviau, poetiškiau negu paprastai. Ir šitie žemi tonai būtini jo galių ir organų simfonijai. Bet argi individualios sąsajos nepraturtina bendrybės, o bendrosios sąsajos – individualybės?

6. Leiskit laumžirgiams skristi; tai tik
prašalaičiai taikingi,
Paskui žvaigždę dvilypę atklydę su dovanom.

1. Klestintis kraštas juk labiau karališkas meno kūrinys negu parkas. Skoningas parkas – anglų išradimas. Kraštas, patenkinantis širdį ir dvasią, galėtų būti vokiečių išradimas; ir toks išradėjas juk tikrai būtų visų išradėjų karalius.

2. Geriausias iš buvusių Prancūzijos monarchų buvo užsimojęs padaryti savo valdinius tokius turtinigus, kad kiekvienas sekmadieniais galėtų pasidėti ant stalo vištą su ryžiais. Bet argi nereikėtų labiau

Kristumi. Nebaigto romano „Heinrichas fon Ofterdingenas“ fragmente reikšmingą vaidmenį vaidina „Žydrosios gėlelės“ simbolis, tapęs kone bendrine romantikų sąvoka. Kaip mąstytojas, Novalis labiausiai išgarsėjo lietuvių kalba „Proskynoje“ skelbtu tekstu „Krikščionija arba Europa“, šiandien itin aktualiu savąja vieningos Europos vizija. Tekstą iš vokiečių k. (Novalis. *Werke in zwei Bänden*. – Köln: Könnemann Verlagsgesellschaft mbH, 1996. – Bd. 2) vertė *Antanas Gailius*.

PRATARMĖ

1. Jeigu didelėje mišrioje draugijoje nori su keletu pasišnekėti apie kokį slaptą dalyką ir nesėdi greta jų, tai turi kalbėti ypatinga kalba. Tokia ypatinga kalba gali būti svetima arba savo garsais, arba savo vaizdais. Pastaroji tada bus tropų arba mišlių kalba.

2. Daugelis manė, kad apie švelnius, lengvai pažeidžiamus dalykus privalu kalbėti mokslinga kalba, sakysim, apie tokios rūšies daiktus rašyti lotyniškai. Verta būtų pamėginti, ar neįmanoma ir paprasta krašto kalba taip šnekėti, kad suprasti galėtų tik tas, kuriam reikia. Kiekviena tikra paslaptis tik profanams turėtų būti neprieinama. Tas, kas ją supranta, jau pats savaime teisėtai tampa jos dalininku.

3. Mistinė išraiška dar labiau kursto mintį. Visos tiesos senos kaip pasaulis. Naujumo žavesys slypi tik išraiškos variacijose. Juo kontrastingiau kas nors pasirodo, juo didesnis džiaugsmas tatai atpažinti.

4. Tai, ką myli, visur atrandi ir visur įžvelgi panašumus. Juo meilė didesnė, juo platesnis ir įvairresnis šitas panašusis pasaulis. Mano mylimoji yra Visatos santrumpa, o Visata – mano mylimosios

NOVALIS (tikroji pavardė – Georg Philipp Friedrich Leopold von Hardenberg, 1772–1801), reikšmingiausias vokiečių ankstyvosios romantikos atstovas, poetas ir mąstytojas. Baigęs kalnakasybos mokslus, kurį laiką dirbo kasyklų asesorium. Ankstyva sužadėtinės mirtis uždėjo lemtingą antspaudą visai Novalio kūrybai, iš kurios bene garsiausi, su šia mirtimi tiesiogiai susiję šeši (į lietuvių kalbą Sigito Gedos versti) „Himnai nakčiai“, apie mirtį kalbantys kaip apie vartus, leidžiančius mistiškai susivienyti su mylimąja ir

vertinti tos vyriausybės, kurios valdomas ūkininkas nuoširdžiai dėkotų Dievui už jam tekusią laimę gimti šitam krašte ir verčiau valgytų sužiedėjusios duonos kampa, negu imtų kepsnį iš kitos valdžios rankų.

3. Jeigu rytoj tapčiau valdovu, tai pirmiausia prašyčiau karalių tokio pat, kaip ir jo, eudiometro. Valdovui nėra reikalingesnio instrumento. Be to, kaip ir jis, rūpinčiausi, kad mano valstybei gyvybiškai reikalingas oras būtų gaunamas iš žydinčių sodų, o ne iš salietros.

4. Auksas ir sidabras yra valstybės kraujas. Kraujo susitvenkimas širdyje ir galvoj rodo abiejų tų organų negalią. Juo stipresnė širdis, juo smarkiau ir gausiau varinėja ji kraują į išorines dalis. Tuomet kiekvienas sąnarys šiltas ir guvus, o kraujas sparčiai ir galingai plūsta atgal į širdį.

5. Griūvantis sostas yra lyg virstantis kalnas, nusiaubiantis lygumą ir paliekantis negyvą jūrą ten, kur ligi tol buvo derlingi laukai ir jaukūs būstai.

6. Tik sulyginkit kalnus, ir jūra mokės jums atsidėkoti. Jūra yra laisvės ir lygybės stichija. Tačiau ji perspėja jus, kad nekeltumėt kojos ten, kur slūgso piritos klodai; kitaip ten tuoj atsivers vulkanas, o drauge su juo – naujo kontinento užuomazga.

7. Moralinio pasaulio sieros garai kitaip elgiasi nei jų gamtiniai bendravardžiai. Pirmi mėgsta kilti į viršų, o antri laikosi pažemėje. Aukštumų gyventojams nėra geresnės priemonės nuo jų apsiginti už gėles ir saulės spindulius. Ir viena, ir antra išsyk retai kada tebuvo aptikta aukštikalnėse. Bet dabar viename aukščiausių moralinių žemės kalnų gali kvėpuoti tyriausiu oru ir regėti leliją saulėkaitoje.

8. Nenuostabu buvo, kad kalnų viršūnės dažniausiai tik dundėdamos griuvo į slėnius, dykyne paversdamos žydinčias pievas. Pikti debesys dažniausiai telkdavosi apie jas ir kliudydavo joms išžvelgti, kad jos kilusios iš lygumų; tad lygumos viršūnėms ir rodėsi vien kaip tamsi bedugnė, virš kurios, re-

gėjosi, jas debesys laiko, arba kaip įtūžusi jūra, nors iš tiesų ant jų tūžo, jas pamažėle gludino ir žemyn plovė tik iš pažiūros tokie prieraišūs debesys.

9. Tikra karalių pora visam žmogui yra tas pat, kas konstitucija – vien protui. Konstitucija galima domėtis tikrai nelyg raide. Jeigu ženklas nėra gražus paveikslas arba giesmė, tai prisirišimas prie ženklo yra visų labiausiai nederamas polinkis. Ko vertas įstatymas, jeigu jis nėra mylimo, gerbtino asmens valios išraiška? Argi mistiniam suvereniui, kaip ir kiekvienai idėjai, nereikalingas simbolis, o koks gi simbolis galėtų būti garbingesnis ir tinkamesnis už malonų ir dorą žmogų? Juk išraiškos trumpumas yra šio to vertas, o argi vienas žmogus nėra trumpesnis, dailesnis dvasios išraiška negu visa kolegija? Kas tikrai labai dvasingas, tam ribos ir skirtumai nekliudo; priešingai, jie tokį žmogų veikiau tik skatina. Tik bedvasis jaučia naštą ir kliuvinį. Beje, ir karalius nuo gimimo yra geresnis už dirbtinai padarytą. Net geriausias žmogus neįstengs be sumaišties pakelti tokio išaukštinimo. O tam, kuris karaliu gimė, galva nesisuks, jo jėgų tokia padėtis nepertempia. Galų gale, argi gimimas nėra primityvūs rinkimai? Tie, kurie abejoja, ar šie rinkimai laisvi, ar jie atspindi konsensumą, turbūt dar nėsyk nepatyrę, kas yra gyvenimas.

Kas čia imtų dabar man samprotauti apie istorinę patirtį, visai nenučiuokia, apie ką ir kokiu aspektu aš kalbu; tam mano kalba tikrai kinų raštas, tad verčiau tegu jis traukia savo keliais ir nesibruka tarp klausytojų, kurių tarmė ir krašto papročiai jam nė trupučio nežinomi.

10. Dėl manęs tebūnie dabar ir atėję raidės laikai. Menka garbė laikams, kad jie taip nutolę nuo prigimties, taip nenusituokia apie šeimos gyvenimą, tokie neprielankūs gražiausiai ir poetiškiausiai visuomenės formai. Kaip nustebtų mūsų kosmopolitai, jeigu jiems pasirodytų amžinosios taikos amžius ir jie išvystų aukščiausią, labiausiai išlavėjusią žmoniją begyvenant monarchijoje? Dulkėmis tuomet pavirs popierinis kitas, dabar mėginąs sulipdyti žmones į krūvą, ir dvasia išvaikys šmėklas, vietoj jos pasiro-

džiusias raidžių pavidalu ir pasklidusias iš po plunksnų ir presų, ir sulydys draugėn visus žmones nelyg mylinčią porą.

11. Karalius yra taurusis valstybės gyvavimo principas; visai toks pat kaip saulė planetų sistemoje. Iš pradžių aplink gyvybės principą išsiskiria aukščiausiasis valstybės gyvenimas, šviesos atmosfera. Daugiau ar mažiau išblėsusi, ši atmosfera gyvuoja ir kiekviename valstybės pilietyje. Tad valstybės piliečio reiškinys karaliaus artumoje bus nepaprastas ir toks poetiškas, koks tik apskritai įmanomas, kitaip sakant, tai bus didžiausio gūvumo išraiška. O kadangi, esant didžiausiam gūvumui, dvasia irgi yra veikliausia, kadangi dvasios veiklos padarinys yra refleksijos, o refleksijos iš prigimties žmogų ugdo, taigi kadangi su didžiausiu gūvumu susijusi graži arba tobula refleksija, tai ir valstybės piliečio išraiška karaliaus artumoje bus aukščiausios, santūrios jėgų pilnatvės, pagarbiausio apdairumo valdoma gyvųjų paskatų išraiška, taisyklėmis sutvarkomas elgesys. Be etiketo negali gyventi jokie rūmai. Tačiau esama natūralaus, dailaus etiketo ir dirbtinio, madingo, šlykštaus. Vadinasi, pirmojo sukūrimas bus gana svarbus mąstančio karaliaus rūpestis, nes toks etiketas labai skatina pamėgti ir pamilti monarchinę formą.

12. Kiekvienas valstybės pilietis yra valstybės valdininkas. Jo pajamos yra tik valdininko pajamos. Labai neteisinga vadinti karalių pirmuoju valstybės valdininku. Karalius nėra valstybės pilietis, taigi nėra ir valstybės valdininkas. Juk skiriamasis monarchijos bruožas kaip tik ir yra tas, kad ji paremta tikėjimu į aukštesnės kilmės žmogų, laisvanorišką idealaus žmogaus prielaidą. Iš sau lygių aš negaliu išsirinkti viršininko; nieko negaliu patikėti tam, kuris įsivėlęs su manim į tuos pačius klausimus. Todėl monarchija yra tikra sistema, kad ji susieta su absoliučiu centru; su būtybe, kuri priklauso žmonijai, bet nėra valstybės dalis. Karalius – tai ligi žemiškojo likimo išaukštintas žmogus. Ši poezija žmogui būtinai peršasi. Ji viena patenkina aukštesnius jo prigimties troškimus. Visi žmonės turi pasi-

daryti verti sosto. Auklėjamoji priemonė tam tolimam tikslui pasiekti yra karalius. Jis palengva asimiliuoja valdinių minią. Kiekvienas kilęs iš senų senos karalių giminės. Bet ar daugelis dar tebeturi tos kilmės įspaudą?

13. Didelis mūsų valstybių trūkumas yra tas, kad valstybė per menkai matoma. Valstybė visur turėtų būti regima, kiekvienas žmogus turėtų būti charakterizuotas kaip pilietis. Argi visai nesunkiai nebūtų galima įvesti ženklų ir uniformų? Tas, kas tokius dalykus laiko menkaverčiais, nežino labai esminio mūsų prigimties savitumo.

14. Regentas dabartiniais laikais tikrai negali tiksliau pasirūpinti savo valstybės palaikymu, nei stengdamasis ją kuo labiau individualizuoti.

15. Senoji hipotezė, kad kometos yra pasaulio sistemos revoliucijos fakelai, tikrai galioja, kalbant apie kitos rūšies kometas, kurios periodiškai revoliucionizuoja ir atjaunina dvasinę pasaulio sistemą. Dvasios astronomas jau seniai pastebi tokios kometos poveikį gerokai daliai dvasinės planetos, kurią mes vadiname žmonija. Didžiuliai potvyniai, klimatų kaita, svorio centro svyravimai, bendra išsklidimo tendencija, keisti meteorai yra simptomai to smarkaus žybsnio, kurio tolimesni padariniai sudarys naujos pasaulio epochos turinį. Nors ir labai gal būtų reikalinga, kad tam tikrais periodais visa išsilydytų ir rastųsi nauji, būtini mišiniai ir paskatinta nauja, švaresnė kristalizacija, – vis dėlto lygiai taip pat labai svarbu sušvelninti šią krizę ir sukliudyti totalinį išsiliejimą, idant liktų šerdis, branduolys, prie kurios, išsidėstydamą aplink ją naujomis dailiomis formomis, jungtųsi naujoji masė. Taigi tai, kas tvirta, tegu vis tvirčiau traukiasi daiktan, idant būtų sumažintas šilumos medžiagos perteklius, ir tenebus gailima jokių priemonių, neleidžiančių suminkštėti kaulams, išskysti tipiškiems audiniams.

Argi ne beprotybė būtų padaryti krizę permanentišką ir manyti, kad karštligė esanti tikroji, sveikoji būklė, kurią bet kuria kaina išlaikyti žmogui

turį labiausiai rūpėti? Nors, beje, kas suabejotų šios būklės būtinumu, jos maloningu poveikiu?

16. Ateis laikas – jis jau ne už kalnų, – kai visi įsitikins, kad karalius be respublikos ir respublika be karaliaus negali gyvuoti, kad abu jie lyg kūnas ir siela ir kad karalius be respublikos ir respublika be karaliaus tėra tik beprasmiai žodžiai. Todėl su tikra respublika visuomet rasdavosi karalius, o su tikru karalium – drauge ir respublika. Tikrasis karalius bus respublika, o tikroji respublika – karalius.

17. Tie, kas mūsų dienomis iš principo yra prieš valdovus, kas išganymą vaizduojasi vien prancūziška maniera, ir respubliką pripažįsta tik atstovaujamoju pavidalu, apodiktiškai teigdami, neva respublika tik ten, kur esama pirminių ir rinkiminių susirinkimų, direktorijos ir tarybų, municipalitetų ir laisvės medžių, – tie yra skurdžiai filisteriai, tuščiadvasiai ir skurdžios širdies, mėginantys margo mis triumfuojančios mados vėliavomis arba impozantiška kosmopolitizmo kauke užmaskuoti savo lėkštumą ir vidinę nuogybę, ir verti tik tokių priešininkų kaip obskurantai, idant būtų tobulai įkūnytas varlių ir pelių karas.

18. Argi karalius, jau vien visa širdimi pajutęs josios vertę, netampa karalium?

19. Kas kitiems valdovams buvo pirmoji diena, čia bus karaliui jo viso gyvenimo diena. Daugumos valdymo laikas būna vien pirmoji diena. Pirmoji diena yra tų efemeriškų būtybių gyvenimas. Paskui jos miršta, ir prasideda visoks piktnaudžiavimas jų relikvijomis. Tad daugumas vadinamųjų valdymų esti tarpvaldžiai; valdovai – tik raudonas šventas vaškas, sankcionuojantis įsakymus.

20. Kas yra ordinai? Žaltykslės arba žvaigždžių lietus. Ordino juosta turėtų būti Paukščių Takas, o dažniausiai būna tik vaivorykštė, apriečianti audrą. Karalienės laiškas, portretas; tai būtų aukščiausios rūšies ordinas ir apdovanojimas – apdovanojimas,

įkvepiantis imtis labiausiai girtinų darbų. Ir nusipelnusios namų šeimininkės turėtų gauti panašius garbės ženklus.

21. Karalienei tenka, tiesa, ne politinė, užtat naminė veiklos sritis. Jai teisėtai ir puikiai dera auklėti savąją lytį, rūpintis kūdikystės amžiaus vaikais, namų dora, slaugyti namų vargšus ir ligonius – ypač savosios lyties, skoningai puošti namus, rengti šeimos šventes ir rikiuoti rūmų gyvenimą. Ji turėtų turėti savo kanceliariją, o jos vyras būtų jos pirmasis ministras, su kuriuo ji viską aptartų. Vienas iš jos lyties auklėjimo reikalų būtų akivaizdžių tos lyties parsišlavimo įstaigų panaikinimas. Argi karalienės neturėtų krėsti šiurpas, įžengiant į miestą, kuriame toks didžiausias josios lyties pažeminimas yra viešas amatas? Rūščiausios bausmės nebūtų per

Dieter Goltzsche. *Iliustracija Novalio romanui „Heinrichas von Ofterdingenas“*. 1986.

rūšcios šitiems tikriems sielų prekijams. Užmušti žmogų – kur kas menkesnis nusikaltimas. Šitaip siekiamas išgirtasis saugumas yra keistas pataikavimas brutalumui. Vyriausybė neturėtų kištis į asmeninius reikalus, tačiau kiekvieną skundą, kiekvieną viešą skandalą, kiekvieną nešlovę patyrusio objekto pranešimą ar kaltinimą ji vis dėlto privalėtų kuo griežčiausiai tirti. Kam gi labiau nei karalienei dera ginti įžeistą lytį? Ji turėtų raudonuoti, viešėdama mieste, kuriame esama sugedimo priebėgų ir jo ugdymo įstaigų.

Beje, jos pavyzdys padarys begalinę įtaką. Laimingos santuokos darysis vis dažnesnės, o namų jaukumas taps nebe vien mada. Drauge ji bus ir tikras moteriškų apdarų pavyzdys. Apdarai, be abejo, yra labai tikslus etometras. Deja, Berlyne jo stulpelis visados būdavo labai žemai nusileidęs, dažnai net žemiau nulinės padalos. Kaipgi karalienės draugija gali neveikti jaunų Berlyno moteriškių ir merginų? Tai jau savaime garbingas išaukštinimas, savo ruožtu neišvengiamai kreipias ir viešąją nuomonę dorovės linkui; o viešojo nuomonė galų gale juk yra pati veiksmingiausia dorovės atgaivinimo ir ugdymo priemonė.

22. Nuo viešojo nusiteikimo priklauso valstybės laikysena. Šito nusiteikimo sutaurinimas yra vientelis tikros valstybės reformos pagrindas. Karalius su karaliene patys savaime gali ir privalo būti viešojo nusiteikimo principas. Ten, kur karalius ir valstybės protas nebėra tapatūs, nebėra monarchijos. Todėl Prancūzijos karalius dar gerokai prieš revoliuciją buvo nuverstas nuo sosto, – kaip ir dauguma Europos valdovų. Labai pavojingas naujosios prūsų valstybės simptomas būtų, jeigu pasirodytų, kad žmonės pernelyg atbukę patirti maloningą karaliaus ir karalienės įtaką, jeigu žmonės iš tikrųjų neįstengtų įžvelgti, kokia tai klasikinė žmonių pora. Tatai netrukus paaškęs. Jeigu šitie genijai nieko nenuveiks, vadinasi, visiškas šiuolaikinio pasaulio iširimas neabejotinas, o šis dangiškas reginys tėra vien begėstančios gyvybinės galios blyksnis, mirštančiojo sferų muzika, regima nuojauta geresnio pasaulio, skirta tauresnėms kartoms.

23. Rūmai, teisybę kalbant, yra didysis biudžeto pavyzdys. Pagal jį formuojasi didieji valstybės biudžetai, pagal šiuos – mažesni, ir taip vis žemyn. Koks smarkus galėtų būti rūmų reformos poveikis! Karalius neprivalo būti kuklus kaip sodietis ar pasiturįs privatus asmuo; tačiau esama karališko kuklumo, ir pastarasis, kaip regisi, karaliui žinomas. Rūmai apskritai privalo būti klasikinis asmeninio gyvenimo pavyzdys. Namų šeimininkė yra namų ūkio spyruoklė. Tad ir karalienė – rūmų spyruoklė. Vyras visko parūpina, žmona tvarko ir rikiuoja. Lengvabūdiškas požiūris į namų ūkį būna žmonos kaltė. Visiems žinoma, kad karalienė – tikra lengvo būdo priešininkė. Tad negaliu suprasti, kaip ji įstengia pakelti tokį rūmų gyvenimą, koks jis yra. Ir jos skonis, nuširdžiai vieningas su širdimi, turėtų pastebėti, kokia neištveriamai blanki to gyvenimo monotonija.

Jei nekalbėsime apie vaidinimus, koncertus ir vieną kitą kambarių puošmeną, įprastame Europos rūmų gyvenime skonio neaptiksi nė pėdsako, o ir tos išimtytys labai dažnai būna tokios neskoningos, jomis taip neskoningai naudojamosi. Koks gi be galo įvairus jis galėtų būti? *Sumatus Maitre des Plaisirs*, karalienės skonio vadovaujamas, galėtų padaryti iš rūmų tikrą žemišką rojų, paprastą gyvenimo džiaugsmo temą jis galėtų kartoti nepabaigiamom variacijom, leisdamas mums išvysti visuotinės meilės ir pagarbos objektus vis naujoje, vis žavioje aplinkoje. O juk nėra labiau dangiško jausmo už tą, kai žinai, kad tavo mylimieji apimti tikro gyvenimo džiaugsmo.

24. Kiekviena išsilavinusi moteris ir kiekviena rūpestinga motina turėtų laikyti savo arba savo dukterų kambary karalienės portretą. Koks tai gražus būtų priminimas apie pirmvaizdį, kurio kiekviena būtų pasiryžusi siekti. Panašumas į karalienę taptų naujosios Prūsijos moterų charakterio bruožu, jų tautiniu bruožu. Meili būtybė tūkstanteriopais pavidalais. Per kiekvienas jungtuves nesunku būtų įvesti prasmingą karalienės pagarbinimo ceremoniją; šitaip mes karaliaus ir karalienės paveikslu sutaurintumėm įprastinį gyvenimą, kaip senovės žmonės taurino jį savo dievų paveikslais. Ten, šitaip

nepaliamajai terpiant dievų pasaulį į gyvenimą, radosi tikras religingumas. O čia, nuolatos įpinant karalių porą į namų ir viešąjį gyvenimą, galėtų rasti tikras patriotizmas.

25. Šadovo grupė turėtų stengtis išsaugoti gerą draugiją Berlyne, jai derėtų įsteigti dorovinės gračijos ložę ir pastatyti ją susirinkimų menėje. Ši ložė galėtų būti iš kultūringųjų luomų kilusių jaunų moteriškojo pasaulio atstovių lavinimo įstaiga, o pačioms šauniauosioms iš jų tikras apdovanojimas ir atpildas būtų tarnauti karaliui, – panašiai, kaip turėtų būti ir su tarnyba Dievui.

26. Šiaip jau nuo rūmų turėjai sprukti su pačia ir vaikais kuo toliau, lyg nuo kokios užkrato vietos. Į vienus rūmus dabar, visuotinio dorovinio nuosmukio akivaizdoje, bus galima pasitraukti lyg į kokią laimingųjų salą. Ieškodamas tinkamos žmonos, apdairus jaunikaitis šiaip jau turėjo leistis į atkampias provincijas ar bent į nuo miesto ir rūmų visai nutolusias šeimas, ateityje, sugražinant šiai sąvokai pirmąją reikšmę, bus einama į rūmus, kaip į didžiausio gėrio ir grožio susitelkimo vietą, ir kiekvienas bus stačiai laimingas, priimdamas žmoną iš karalienės rankų.

27. Šis karalius yra pirmasis Prūsijos karalius. Jis kasdien pats užsideda karūną, ir jo pripažinimui nereikalingos jokios negociacijos.

28. Karalius ir karalienė yra stipresnė monarchijos apsauga nei 200 000 vyrų.

29. Nėra nieko džiugesnio nei kalbėti apie savo troškimus, kai jie jau pradeda pildytis.

30. Nuo Frydricho Vilhelmo Pirmojo mirties jokia valstybė nebuvo labiau už Prūsiją valdoma tarytum koks fabrikas. Gal toks mašinistinis administravimas ir reikalingas valstybės fizinei sveikatai, stiprybei ir paslankumui, tačiau vien taip tvarkoma valstybė pati dėl to didžiąja dalim pražūva. Senosios garsiosios sistemos principas buvo per savanau-

diškumą pririšti visus prie valstybės. Protingieji politikai regėjo sau prieš akis tokį valstybės idealą, kur valstybės interesai, tokie pat savanaudiški kaip ir valdinių interesai, vis dėlto taip dirbtinai būtų su pastaraisiais susieti, kad abi pusės viena kitą skatintų.

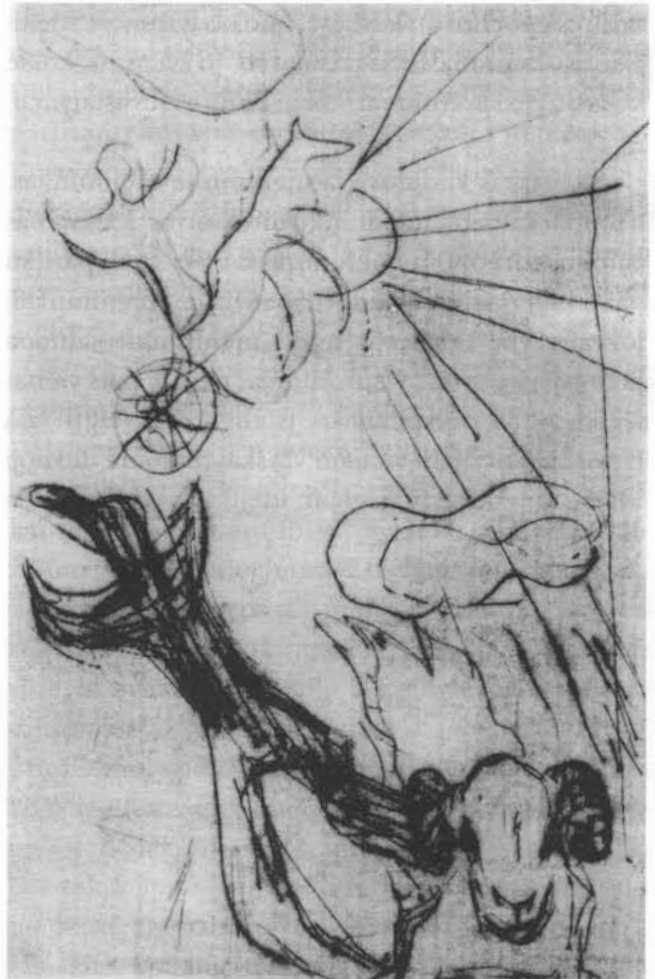
Daug buvo vargta su šita apskritimo kvadratūra; tačiau panašu, kad šiurkštus savanaudiškumas yra stačiai neišmatuojamas visokios sistemos priešininkas. Jis visai nesidavė ribojamas, nors to reikalauja pati kiekvienos valstybinės sąrangos prigimtis. Tuo tarpu nuogą savanaudiškumą įteisinus ir priėmus kaip principą, buvo padaryta neapsakomai daug žalos, ir mūsų dienų revoliucijos užuomazgos kaip tik ten slypi.

Kylant kultūrai, poreikiai turėjo įvairėti, o jų tenkinimo priemonių vertė juo labiau didėti, juo labiau moralinės nuostatos atsiliko nuo visų šitų prabangos išradimų, nuo viso rafinuoto mėgavimosi gyvenimu ir jo patogumais. Juslingumas per greit užkariavo nepaprastus plotus. Lygiai tuo pačiu mastu, kuriuo žmonės ugdė šią vieną savo prigimties pusę, pasinerdami į visokiausią veiklą ir apimti maloniausio pasitenkinimo savimi, antroji pusė jiems turėjo vis labiau rodytis neišvaizdi, ankšta ir tolima. Čia jie dabar tarėsi pasukę teisingu savosios paskirties keliu, šičia privalą negailėti visų jėgų. Šiaip šiurkštus savanaudiškumas pavirto aistra, o jo maksima drauge tapo ir aukščiausiu proto pasiekimu; kaip tik todėl toji aistra pasirodė tokia pavojinga ir nenugalima. Kaip puiku būtų, jeigu dabartinis karalius iš tiesų įsitikintų, kad šituo keliu galima pasiekti tik laikiną lošėjo sėkmę, kuri priklauso nuo tokių nepastovių dalykų kaip lošimo partnerių nenuovokumas, įgūdžių ir gudrumo stoka. Apgaudinėdamas ir pats mokaisi apgaudinėti, ir kaip greitai viskas apsiverčia aukštyn kojom, kaip greitai mokytojas tampa savo mokinių mokiniu. Tvari sėkmė lydi tik teisingą žmogų ir teisingą valstybę. Kokia man nauda iš visų turtų, jeigu jie tik tam pas mane apsistoja, kad, pasikeitę arklius, kuo greičiau vėlei išrūktų į pasaulį? Nesavanaudiška meilė širdyje ir josios maksima galvoje, – štai vienintelis, amžinas visokio tikro, neišardomo ryšio pagrindas, o kas gi daugiau yra valstybė, jeigu ne santuoka?

31. Karalius, kaip ir tėvas, negali rodyti kam nors išskirtinės meilės. Jo palydovai ir adjutantai turėtų būti ne vien kariškiai. Kodėl gi ir ne civiliai? Jeigu iš savo karinių adjutantų jis ugdomi gabius generolus, tai kodėl jam panašiai neišsiugdžius gabių prezidentų ir ministrų? Pas jį subėga visos valdymo gijos. Tik iš ten galima apžvelgti visą valstybės mechanizmą. Tik ten išmokstama matyti ir bendrąjį valstybės planą, ir jo detales. Direktorius postui niekur taip nepasirengsi kaip kabinete, kur susitelkusi viso krašto valstybinė išmintis, kur kiekvienas dalykas pateikiamas jau perdėm išnagrinėtas ir iš kur gali iki menkiausių gyslelių stebėti, kaip klostosi reikalai. Tik čia pradingtų tasai verslininkų dvasios ribotumas, tasai pedantizmas, kuris verčia juos savo pastangoms teikti tik vieną reikšmę, savo pasiūlymus laikyti neklaidingais, viską vertinti tik iš savo veiklos sferos, tik iš savo akiračio, o aukštesnes instancijas dažnai net paskatina žengti vienuosius, nedarnų, dalinių žingsnių. Tasai provincialus būdas visur yra pastebimas ir labiausiai kliūdo reikštis tikram respublikonizmui, visuotinai rūpintis visa valstybe, nuoširdžiai ir harmoningai bendrauti visiems valstybės nariams. Karaliui reikėtų turėti dar daugiau karinių ir civilių adjutantų. Pirmieji yra aukščiausia karinė valstybės mokykla, o antrieji būtų aukščiausia praktinė politinė valstybės akademija. Jau vien būti priimtam į vienus ar antrus būtų pakankamas apdovanojimas ir paskatinimas. Karaliui tokia įvairi šauniesių jo krašto jaunuolių draugija būtų didžiai maloni ir naudinga. O jauniems vyrams šitie mokslo metai taptų pačia didžiausia jų gyvenimo švente, visam gyvenimui uždegtų jų susižavėjimą. Asmeninė meilė amžiams pririštų juos prie suvereno, o karalius turėtų gražiausią progą nuodugniai pažinti ir rinktis savo tarnus, rodyti jiems asmeninę pagarbą ir meilę. Taurus karaliaus asmeninio gyvenimo paprastumas, šitos laimingos, nuoširdžių saitų jungiamos poros reginys padarytų neapsakomai gerą įtaką doroviniam tokio Prūsijos jaunuomenės branduolio ugdymui, ir karaliui šitaip lengviausiai išsipildytų įgimtas jo širdies troškimas tapti tikroju savo tautos ir savo amžiaus reformatorium ir restauratorium.

32. Niekas karaliui neturėtų rūpėti smarkiau, kaip būti ir likti kuo labiau įvairiapusiškesniu, turėti kuo daugiau žinių, kuo geresnę orientaciją ir kuo mažiau prietarų, žodžiu, būti ir likti kuo pilnesniu žmogum. Niekas už karalių neturi daugiau priemonių lengvai įsisavinti šitą aukščiausią žmonijos stilių. Bendraudamas ir nuolatos mokydamsis jis visados gali išlikti jaunas. Senas karalius ir savo valstybę padaro tokią pat niūrią kaip ir jis pats. Ir kaip paprastai karalius gali susipažinti su žmonijos mokslinė pažanga. Jis jau turi mokslingų akademijų. Jeigu dabar jis pareikalautų, kad tos akademijos tiektų jam išsamius, kruopščius ir tikslus pranešimus apskritai apie buvusią ir esamą literatūros padėtį – reguliarius pranešimus apie tuos įsidėmėtinius nutikimus, kurie tik žmogų gali sudominti –

Dieter Goltzsche. *Iliustracija Novalio romanui „Heinrichas von Ofterdingenas“*. 1986.

geriausių knygų ištraukas ir jų aptarimus, žinias apie tuos dailiųjų menų produktus, kuriuos pamatyti, kuriais pasigėrėti ir pačiam verta, pagaliau pasiūlymus, kaip skatinti valdinių mokslinę kultūrą, kurios viltį teikiančius reikšmingus sumanymus ir neturtingus, bet lūkesčius pateisinti galinčius mokslininkus privalu pastebėti ir paremti, kaip užpildyti mokslų spragas ir puoselėti naujus literatūros dainus, – jeigu karalius to pareikalautų, ir reikalui esant, pasitikrintų duomenis, tai šitaip įstengtų išvelgti, kokia jo valstybės vieta tarp kitų valstybių, kokia jo tautos vieta žmonijoje, o pats save irgi pamatytų iš tolimesnės perspektyvos ir čia iš tikrųjų galėtų tapti karališku žmogum. Išvaduotas nuo be galo gausios lektūros vargų, Europos tyrinėjimų vaisiais jis galėtų gardžiuotis ekstrakto pavidalu, ir netrukus, atidžiai permąstęs šitą jau nuskaidrintą ir patikrintą medžiagą, pajustų prasiveržiant naujas galingas savo dvasios jėgas ir pats pamatytų atsidūręs epochos aukštybėse, kur kas tyresnėse stichijose. Koks pranašiškas pasidarytų jo žvilgsnis, kokie skvarbūs jo sprendimai, kokie iškilnūs nusistatymai.

33. Tikras karalius yra menininkų menininkas: trumpai kalbant, menininkų direktorius. Kiekvienas žmogus turėtų būti menininkas. Viskas gali pavirsti dailiaisiais menais. Valdovo medžiaga – menininkai; jo valia yra kaltas; jis ugdo menininkus, duoda jiems darbą ir viską nurodinėja, nes tik pats vienas iš teisingos perspektyvos įstengia apžvelgti visą paveikslą, nes jam vienam visiškai matoma didžioji idėja, toji sutelktų jėgų ir idėjų sanakaupa, kurią

privalu realizuoti. Regentas kuria be galo įvairialypį vaidinimą, kur scena ir parteris, aktoriai ir žiūrovai yra tapatūs, kuriame jis pats drauge yra ir poetas, ir direktorius, ir dramatos herojus. Kaipgi žavu, kada, kaip šito karaliaus atveju, direktorienė yra drauge ir herojaus mylimoji, dramatos herojė, kada ji pasirodo esanti net mūza, pripildanti poeto širdį švento įkarščio ir suderinanti jo lyrą švelnioms, dangiškomis melodijoms groti.

34. Mūsų laikais nutiko tikrų transsubstanciacijos stebuklą! Argi rūmai nevirsta šeima, sostas – šventenybe, karalių santuoka – amžinu širdžių ryšiu?

35. Kai balandė tampa erelio draugužė ir mylimąja, vadinasi, aukso amžius nebetoli ar net jau atėjęs, nors dar viešai nepripažintas ir nepaplites.

36. Kas dabar nori pamatyti ir pamilti amžinąją taiką, tegu važiuoja į Berlyną ir pasižiūri į karalienę. Ten kiekvienas gali akivaizdžiai įsitikinti, kad amžinoji taika labiau už viską myli nuoširdų teisingumą ir sutinka būti su juo amžinai susijusi.

37. Ko aš visų pirmiausia norėčiau? Iškart pasakyčiau: gyvo karalienės vaikystės ir jaunystės metų aprašymo. Tai, be abejo, pačia tikraja prasme yra moters mokslo metai. Gal ir visai tokie pat kaip Natalijos mokslo metai. Natalija man atrodo lyg atsitiktinis karalienės portretas. Idealai turi būti vienas į kitą panašūs.

ŽMOGUS, KURIS PAVARGO, NETAPĖS HEROJUMI

KĘSTUTIS K. GIRNIUS

Mitų kūryba, sakoma, yra mėgstamas istorikų užsiėmimas. Tiesa, neretai jie patys tampa savo mitologijų aukomis. Liuto Mockūno klausimą „kas buvo Jonas Deksnys – pavargęs herojus, ar apsigimęs provokatorius?“ ir jo atsakymą – mėginimą paversti Joną Deksnį pokario lietuvių pasipriešinimo simboline figūra „demitologizuoja“ Kęstutis K. Girnius: „Parašyta šio amžiaus pabaigoje, knyga permirkusi ideologinių kovų ir antipatijų, klestėjusių prieš 50 metų“.

Jonas Deksnys šmėkščiojo Lietuvos pasipriešinimo scenoje penktajame dešimtmetyje. Aktyvus antinacinės rezistencijos dalyvis, pokario metais iš Vokietijos jis kelis kartus sugrįžo į Lietuvą, užmezgė ryšius su partizanais, su savo idėjos draugais stengėsi sukurti atsvarą išeivijoje veikiančiam Vyriausiajam Lietuvos išlaisvinimo komitetui (VLIKui). Sugrįžęs į Lietuvą 1949 m., buvo sovietinio saugumo suimtas, pasidarė veikliu jo agentu, dezinformavusių išeiviją ir skatinusių jos vidaus kivirčius. Deksnys mirė 1982 m. kovo 22 d.

Jono Deksnio įtaka pokario metų pasipriešinimui yra gana kukli. Nei jo pirmosios kelionės į Lietuvą, nei vėlesnės išdavystės neturėjo didesnės reikšmės partizanų kovų eigai. Jis aktyviai reiškėsi išeivijos politikos ir ideologijos nesutarimuose, kurie gimė dar tarpukario metais ir yra gajūs šiandien.

Liuto Mockūno knyga *Pavargęs herojus: Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje* (1997) nėra siaura Jono Deksnio biografija. Autorius stengiasi plačiai vaizduoti Deksnį supančią aplinką – lietuvių pasipriešinimą naciams ir komunistams, išeivijos politinę veiklą, ginčus tarp VLIKo ir Diplomatinių tarnybų. Paskelbta nemažai archyvinės medžiagos. Dokumentai patvirtina tai, ką tie, kurie blaiviai

vertino padėtį, nujautė 1950 m., – kad Deksnys greit buvo suimtas ir KGB priežiūroje kūrė vadinauosius „pasyvios rezistencijos“ centrus. Detaliai atpasakodamas saugumo archyvų turinį, Mockūnas išsklaido likusias abejones ir sukuria išsamų Deksnio darbo sovietiniam saugumui vaizdą. Apie partizanų kovas iš esmės nieko nauja nepasakyta. Knygoje paskelbta nemažai lig šiol platesnei visuomenei neprieinamos medžiagos apie išeivijos politinius vaidus. Bet atrodo, kad Mockūnas nepriėjo prie pagrindinių VLIKo ar Diplomatinių tarnybų archyvų.

Mockūnas stengiasi Deksnį suprasti, dažnai ir pateisinti, bent tiek, kiek galima gero tono ribose. Dėl to nereikėtų jam priekaištauti. Neobjektyvumo, vienašališkumo bei moralizavimo pavojus yra gero kai didesnis, kai autorius rašo apie nemėgstamus žmones, pvz., apie Juozą Lukšą arba „katalikus“.

Mockūno knygos savitumą lemia ištikimybė tai rezistencijos istorijos tradicijai, kurią vadinu santarvine. Ši interpretacija kilo iš Lietuvos laisvės kovotojų sąjūdžio (LLKS), Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio užsienio delegatūros (BDPS UD) ir Lietuvių rezistencinės santarvės (LRS) aplinkos. Mockūnas šiuos žmones vadina liberalais, bet tokia apibrėžtis netiksli, jei liberalais laikomi tie, kurie (1) palaiko laisvos rinkos ūkio principus, (2) skiria ypatingą reikšmę pakantumui ar (3) yra

liberalios demokratijos šalininkai. Tačiau penktajame dešimtmetyje santarvininkai nesirūpino ūkio klausimais, jautė pagiežą katalikams, o didžioji dalis bent savo veiklos pradžioje buvo tautininkai, volde-
marininkai ar nacionalistai. Mockūnas pabrėžia, kad liberalizmo principai nebuvo nagrinėjami LLKS raštuose, bet esą „tai suprantama, nes filosofų tarp laisvės kovotojų nebuvo“ (p. 80–81). Tuo metu tarp jų nebuvo ir liberalų.

Šiek tiek supaprastinus, santarvinės interpretacijos pagrindinius bruožus galima apibūdinti šitaip. 1941 m. sukilimas buvo rengiamas visų lietuvių bendromis jėgomis, bet Laikinojoje vyriausybėje įsitvirtino katalikai, kurie, vedami sektantiškų sumetimų, kitaip manančių neprileido prie valdžios. Skilimas tarp katalikų ir būsimų santarvininkų pagilėjo nacių okupacijos metais. Katalikai, susitelkę į Lietuvių frontą (LF), trukdė pastangoms suvienyti pasipriešinimą ir daug labiau pasitikėjo vokiečiais. Santarvininkai, sukūrę LLKS, atkakliausiai kovojo su naciais ir orientavosi į Vakarus. Pokario metais katalikai užvaldė VLIKą, kuris pretendavo į egzilinės vyriausybės vaidmenį, stengėsi pakišti koją Diplomatinei tarnybai ir kurstė beprasmį, broližišką partizanų pasipriešinimą. Santarvininkai, BDPS UD ir vėliau LRS pavidalu, priešinosi VLIKo ir katalikų užmačioms, palaikė diplomatus konflikte su VLIKu, skelbė krašto primatą, ragino tausoti jėgas ir iš ginkluoto pasipriešinimo pereiti į pasyvųjį. Kitaip negu katalikai, santarvininkai po 1952 m. palaikė glaudų ryšį su kraštu.

Pagrindiniai santarvinės interpretacijos bruožai buvo suformuluoti šeštojo dešimtmečio pradžioje. Ji yra nepaprastai gabi tarp ją palaikančių žmonių. Nors buvo atsisakoma atskirų interpretacijos elementų, įrodžius, kad jie yra klaidingi arba KGB klastotės, nusigręžimas nuo šių pavienių elementų nesukėlė abejonių dėl interpretacijos teisingumo apskritai ir neskatino peržiūrėti interpretacijos pamatų ir prielaidų. Antai net galutinis Deksnio atsiskleidimas 1960 m. nebuvo akstinas kritiškai vertinti dokumentų, kurie į Vakarus pateko jo dėka. Deksnio perduota medžiaga toliau buvo laikoma tikru

Praėjus beveik 20 metų po Deksnio straipsnių „Švyturyje“, dr. Tomas Remeikis 1980 m. išspausdino knygą „Opposition to Soviet Rule in Lithuania 1945–1980“. Tai būdingas santarvininkų interpretacijos pavyzdys. Remeikis su minimaliais pataisymais išdėstė santarvininkų partizanų kovų interpretaciją, kaip ji buvo formuluota remiantis Deksnio pateiktais dokumentais. Remeikis tvirtino, kad nebuvo jokių duomenų, įrodančių, jog Deksnys buvo tapęs dvigubu agentu (p. 45). Jis taip pat teigė, kad Lukša, sugrįžęs į Lietuvą 1950 m., suintensyvino ginkluotą pasipriešinimą (p. 52). Neigiamas Lukšos vertinimas buvo grindžiamas KGB sukurto BDPS prezidiumo pirmininko 1951 m. balandžio mėn. pranešimu, kuriame buvo rašoma: „skelbdamas, kad tuojau pat pavasarį kils karas, Skirmantas [Lukša, – K. G.] suaktyvino aktyviosios rezistencijos karinę veiklą... Skirmanto veikla buvo neatsargi, iššaukianti. Tauro apygardoje Skirmantui pasisekė išprovokuoti beprasmingus teroristinius aktus. Pasėkoje tasai privedė prie aktyviosios rezistencijos Pietų grupės sunaikinimo“. Remeikis šias klastotes pakartojo, nors jo paties surinkti duomenys apie partizanų aukas (p. 41) jas ir neigė.

Susipažinęs su saugumo archyvais, Mockūnas atmeta tokius akivaizdžiai klaidingus teiginius. Bet daugelio kitų atžvilgiu jis laikosi įprastos santarvininkų interpretacijos.

Mockūno įsipareigojimas santarvininkų interpretacijai iš principo būtų suderinamas su rimto istorijos teksto rašymu. Jis būtų galėjęs mėginti pristatyti ir įvertinti teoriją, gimusią aistringose polemikose, parodyti, kad ji vis dėlto tiksliai atspindi tikrovę. Bet jis šią progą praleidžia. Knyga parašyta *Weltanschauungskämpfer* dvasia. Mockūno sudvejintame pasaulyje veikėjai ne tik skirstomi į „geriečius“ ir „blogiečius“ (tokio skirstymo kartais sunku išvengti), bet itin daug pastangų skiriama „blogiečiams“ sušėtoninti. Autorius persistengia, pliekdamas savo nemėgstamus žmones ir organizacijas, stengdamasis „demaskuoti“ ir atskleisti jų trūkumus. Nepastebimi svarbūs faktai, netiriami galimi skirtingi įvykių aiškinimai. Naujiems duomenims neleidžiama kvėpuoti. Jie drausmingai rikiuojami apologetikai ir

polemikai, senai santarvininkų interpretacijai palai-kyti. Neapsieinama be moralizavimo ir pamokslavi-mo, gana nelaukto tekste, kurio autorius teigia ne-noriš „užsigobti teisėjo togos... ir teisti *in abstrakto*“ (p. 24). Sveikintinas Mockūno tikslas „mėginti Deksnį suprasti, o ne jį teisti“, bet tenka apgailestauti, kad autorius pasiduoda azartui teisti ir mokyti kitus.

Santarvinė interpretacija paveikia Mockūno kny-gos turinį ir formą. Jis užsimoja labai plačiai – sten-giasi ne tik apibrėžti, bet ir įvertinti nuodugniai dar neištirtus bei kontroversiškus įvykius, pvz., 1941 m. sukilimą, Laikinosios vyriausybės veiklą, antinacinių rezistencijos grupių veiksmingumą, jų nuostatas bei pogrindžio spaudą. Net ir naujausi tyrimai, kaip, pvz., V. Brandišausko „Siekiai atkurti Lietu-vos valstybingumą“, tik prabėgomis paliečia Laiki-nosios vyriausybės kadru politiką. Bet jos neištyrus negalima vertinti santarvininkų ir nacionalistų prie-kaištų, kad katalikai tik savuosius skyrė į svarbiau-sius valdžios postus. Ne toliau pažengę ir antinaci-nės rezistencijos tyrimai. Bet tikėjimas santarvininkų interpretacijos tiesa Mockūnui atstoja duomenų stoką, tad jis nesidrovi su dideliu pasitikėjimu vienus peikti ir mokyti, o kitus girti.

Ištikimybę santarvinei interpretacijai pabrėžia Mockūno polinkis operuoti vienaprasmėmis prieš-priešomis. Katalikų ir santarvininkų, LF ir LLKS, VLIKo ir Diplomatinės tarnybos, Deksnio ir Luk-šos ir kitos priešpriešos yra varomoji Mockūno pa-sakojimo jėga, nuspalvinanti įvykių ir žmonių ver-tinimus.

Pagrindinė priešprieša yra tarp katalikų ir santar-vininkų. „Katalikai“ vaidina nepaprastai svarbų vaid-menį Mockūno pasakojime. Jų veikla piešiama vien juoda spalva. „Katalikų“ ambicijos yra tuščios, jų veikla – klastinga, mintys – reakcionieriškos, poli-tika – nevykusi. Kad ir kokios būtų aplinkybės – ar dalyvaujant 1941 m. sukilime, ar priešinantis naciams, ar dirbant VLIKe pokario metais, ar sten-giantis įvertinti partizanų pasipriešinimą – kata-likai pasmerkti suklupti. Ir ne atsitiktinai, bet dėl

savo blogos valios, dorovinių bei intelektinių trūku-mų. Ir santarvininkai kartais pasuka ne tuo keliu, bet Mockūnas šiuos posūkius skuba paaiškinti. To-kio pakantumo jis nerodo katalikams.

Katalikai Mockūnui vaidenasi dieną ir naktį, pa-našiai kaip užkietėjęs antisemitas visur įžiūri juo-dus žydų ir sionistų kėslus: „Kas kas, o katalikai turėjo pagrindo nepatikėti Deksniu“ (p. 30), „Deksnys VLIKo katalikų buvo kaltinamas“ (p. 43), „vlikai, raštikiai, katalikai bei kiti rabinai“ (p. 91), „BDPS katalikai“ (p. 268), „Stokholmo lietuviai katalikai“ (p. 273), „Lukša buvo pradėjęs atskirą politiką su katalikais“ (p. 278), „Lukša tarnavo katalikiškiems interesams“ (p. 282). Nors Mockūnas nuolat links-niuoja žodį „katalikas“, jis nė nebando jo tiksliau apibrėžti. Sąvoka vartojama ne įprasta konfesine prasme, pagal kurią katalikas yra žmogus, išpažįs-tantis katalikybę. Juk Karolis Drunga krikštijo savo sūnų Mykolą, o Deksnys buvo krikšto tėvas (p. 298). Stasys Lozoraitis irgi buvo tikintis. Mockūnui „ka-talikų“ sąvoka yra politinė, o ne konfesinė. Jis ka-taliku laiko politiškai aktyvų žmogų, priklausantį krikščionims demokratams, frontininkams ar prita-riantį pagrindinėms jų nuostatoms. Tikėjimas ir žmogaus pamaldumas yra antraeiliai dalykai.

Politinę katalikų apibrėžtį būtų galima suprasti, bet sunkiau pateisinti jos sukarikatūrinimą. Moc-kūnas vaizduoja katalikus kaip sudarančius vienin-gą monolitinių bloką be jokių idėjinųjų ar kitokių skirtumų. „VLIKo katalikai“, „BDPS katalikai“, „Stokholmo katalikai“ – tai tik dalis Mockūno ka-talikų, kurie esą vieningai galvojo ir savo įsitikini-mus stengėsi primesti kitiems. „Kaip karštas ir be-kompromisiškas kovingojo katolicizmo adeptas, Lukša kovojo ne dėl kokios laisvos Lietuvos, bet dėl katalikiškos Lietuvos pagal LAFo sukurtą mo-delį, kur kitaip manantiems ar tikintiesiems vargiai ar būtų atsiradę vietos“ (p. 434). Problema ta, kad katalikai nebuvo labai vieningi, jie monolitiškai negalvojo, o jų skelbiamos idėjos ir veikla nebuvo tokios atgrasios kitoms politinėms partijoms, kaip Mockūnas vaizduoja.

Katalikų vienybė buvo ir yra trapi. Trintis tarp jaunesnės ir vyresnės kartos, ilgainiui išaugusi į

frontininkų ir krikdemų skilimą, pradėjo reikštis dar 1936 m., kai jaunesnieji ateitininkai, Smetonos diktatūrai uždarius „Rytą“, įsteigė dienraštį „XX amžius“. Laikui bėgant nesutarimai brendo, vis labiau ryškėjo skirtingos politinės katalikybės sampratos, katalikų tarpusavio santykiai tapo įtempti. Antai pokario metais iševijoje prelatas Ladas Tulaba Vatikanui apskundė Maceiną, o vyskupai reiškė abejonių dėl Maceinos tinkamumo pavaduoti Ateitininkų federacijos vadą. 1952 m. krikščionims demokratams palaikius kaltinimus Brazaičiui dėl neviešų sumų naudojimo, frontininkai paliko VLIKą. Frontininkų ir krikdemų ginčai beveik išardė ateitininkus šeštajame dešimtmetyje. Dabarties Lietuvoje katalikų nesantaiką rodo bent kelios krikščioniškomis besivadinančios partijos, vidaus barniai LKDP ir pan.

Mockūnui šie nesutarimai bent iš dalies žinomi. Išnašoje knygos pabaigoje (p. 469) jis mini LF pasitraukimą iš VLIKo, trintį tarp Krupavičiaus ir Brazaičio. Kitoje vietoje jis taip pat mini judviejų antagonizmą (p. 421). Bet duomenys neskatina pergaltoti savo teiginius apie monolitinę katalikybę. Mockūnas juos nugrūda į išnašas ir neinkorporuoja į pagrindinį pasakojimą. Dažnai taip pasielgiama su nedrausmingais faktais.

Manau, kad nevalia lengva ranka numoti į katalikų ginčus, juos laikyti nereikšmingais bičiulių tarpusavio vaidais. Juk eretikams (o kai kurie frontininkai tokiais buvo laikomi) taikomos didžiausios baudmės. Tad nebuvo jokio „kovingojo katolicizmo“, kurio adeptu galėjo būti Lukša. Lukšos santykiai su katalikais nebuvo vienaprasmiai. Jam Brazaitis buvo artimesnis negu Krupavičius, kuriam nesibodėjo pasiųsti ir gana nemandagių laiškų. Antai 1949 12 06 laiške Krupavičiui ir Sidzikauskui Lukša juos apkaltino Baden Badeno susitarimo* nesilaikymu. Pareiškęs, kad tai „sukelia abejojimų tolimesnio bendradarbiavimo reikalu dėl Lietuvos laisvinimo tarp VLIKo/VT ir Krašto rezistencijos“, Lukša reikalavo pasiaiškinimo. Grįždamas į Lietuvą, partizanų atstovais užsienyje jis paskyrė ne Kru-

* 1948 07 7–9 Baden-Badeno mieste įvyko Lietuvos partizanų atstovų ir VLIKo pasitarimas, kuriame buvo nutarta, kad VLIKas įgaliotas atstovauti krašto rezistencijai užsienyje.

pavičių, bet Brazaitį ir diplomata Stasį Bačkį. Bačkio paskyrimas yra įsidėmėtinas, kadangi Bačkis buvo Diplomatinės tarnybos, taigi „katalikų“ ir VLIKo priešų, narys. Atrodytų, kad bekompromisinis kovingojo katolicizmo adeptas tokių klaidų nedarytų.

Katalikai pajėgė bendrauti su politiniais oponentais. Paskutinėje nepriklausomos Lietuvos vyriausybėje krikdemai ir liaudininkai tiek bendradarbiavo, kad prezidentas Smetona juos vadino „ašimi“. Pirmaisiais pokario metais VLIKe tautininkai dažnai palaikė krikdemų bloką, kartais tai darėdavo ir socialdemokratai. Vykdomosios tarybos pirmininkas ir Ūkininkų partijos atstovas Vaclovas Sidzikauskas irgi rado bendrą kalbą. Mockūnas to neneigia, bet šiam bendravimui suteikia savotišką atspalvį. Tautininkai esą palaikė katalikus, nes priešingu atveju jiems grėsė išmetimas iš VLIKo dėl nedemokratiškos savo praeities (p. 111). Sidzikauskas, „nors ir nepriklausęs katalikiškoms grupuotėms, pačiam sau didžiausios naudos matė Krupavičiaus, Brazaičio ir kitų politikos rėmime“ (p. 283). Socdemų lyderis Steponas Kairys vaizduojamas kaip beveik suvaikėjęs senukas, kuris rūpinosi nereikšmingomis ateities Lietuvos ūkio problemomis (p. 292). Tas pats Kairys, kuris vėliau paskelbė svarbią „veidu į Lietuvą“ politiką. Taigi vieni politikai buvo beveik šantažuojami paklusti katalikų valiai, kiti tai darė savanaudiškais sumetimais, pataikaudami ar suvaikėję. Ir ne tik politikai netekdavo drąsos ir sveiko proto katalikų akivaizdoje. Lukšos bendražygis Kazimieras Pyplys, kaip pripažįsta Mockūnas, buvo netikintis, bet esą beatodairiškai pritarė aktyviają rezistenciją rėmusiems katalikams (p. 338). Kodėl? Pasak Mockūno, Pyplys, buvęs vienas drąsiausių tų laikų partizanų, „visą laiką jautė nesąmoningą Lukšos baimę“ (p. 340). Kodėl Pyplys perdavė susitarimų tekstą partizanų vadovybei? Dėl „aklos Pyplio ištikimybės“ Lukšai (p. 341).

Prielaida, kad katalikai nedorai elgiasi ir kad juos palaikantys turi turėti kažin kokius šalutinius motyvus, palengvina Mockūno darbą, kadangi įvairias įvykių interpretacijas galima *a priori* atmesti. Bet tuo skurdesnis ir lėkštesnis jo pasaulis, kupinas vieno matmens žmonių. Teiginyje, kad „šios kny-

gos autoriaus vaizduotės sugebėjimai yra kuklūs“ (p. 24), slypi daugiau tiesos, negu Mockūnas išvaizduoja.

Kaip minėta, antinacinė rezistencija dar nėra sulaukusi savo istoriko. Abi pagrindinės rezistencijos organizacijos – LF ir LLKS – seniai išdėstė savas to laikotarpio interpretacijas, kuriose neapsieita be poleminių momentų. LF teigė, kad jis laikėsi ramesnės, racionalesnės taktikos, didelę reikšmę skyrė nepriklausomybės idėjos ištikimybei bei žmonių tausojimui. LLKS aiškina, kad ji laikėsi bekompromisinės rezistencijos linijos, o LF buvo labiau linkęs ieškoti kompromisų su vokiečiais.

Mockūnas be išlygų dėsto LLKS interpretaciją, lyg ji jau būtų kanonizuota nepriklausomų studijų. Aiškindamas LLKS ir LF nuostatas dėl mobilizacijos į Vokietijos kariuomenę 1944 m. pavasarį, jis teigia, kad LLKS griežtai jai priešinosi, o LF sutiko, kad mobilizacija turi būti vykdoma. Jis prieina šią išvadą, remdamasis vieno VLIKo posėdžio aprašymu ir viena ištrauka iš LF leidžiamo pagrindinio „Į laisvę“ numerio. Esą katalikų atstovas Damušis įtikino VLIKo narių daugumą, „vokiečių grasinimų išgašdintą“, kad mobilizacija turi būti vykdoma, nes priešingu atveju vokiečiai nusiaubus Lietuvą. Mockūnas nenurodo posėdžio apibūdinimo šaltinio, bet iš konteksto galima matyti, kad tai Deksnio parodymai sovietiniam saugumui po jo arešto. Tad šaltinis gana nepatikimas, nes Deksnui labai rūpėjo įrodyti savo antinaciskus kredencialus. Ištrauka yra iš straipsnio, išspausdinto „Į laisvę“ 1944 04 03 numeryje. Ištraukos cituojamos iškreiptai. Kur originale buvo rašoma „užtat tikime tik jų [vokiečių, – K. G.] interesais, bet ne žodžiais“, Mockūnas išbraukia „bet ne žodžiais“, tuo pakeisdamas mintį. Ir paskutinio straipsnio pabaiga Mockūno nukirpta. Joje pabrėžiama, kad laukiama Plechavičiaus laidavimo, jog mobilizacija vykdoma Lietuvos teritorijai ginti, o ne kitam tikslui. Jis išvis nutyli šį sakinį: „ar tinkamai apginsime lietuviškus reikalus, ar nusilenkime vokiškiems, šiandien priklauso tik nuo mūsų vieningumo, budrumo ir ryžtingumo“.

Be to, vėlesniuose „Į laisvę“ numeriuose ir VLIKo pareiškimuose raginimai vengti mobilizacijos buvo

net aiškiau išsakomi. 1944 04 29 „Į laisvę“ rašė, kad kol nebus užtikrinta karių paskirtis, „tol lietuvių tautos giliausias interesas, kad nė vienas pašauktųjų nestotų“. Tą pačią dieną VLIKo paskelbtame pareiškimе buvo teigiama, kad kiekvienas „turi pilną teisę, saugomą tarptautinių institucijų, ir tautinę pareigą, saugomą lietuvių proto ir širdies, nevykdyti mobilizacinių įstatymų“. Kai „Laisvės kovotojo“ leidimas jau buvo sustabdytas, „Į laisvę“ 1944 06 20 ragino nepaisyti dar kito mobilizacijos potvarkio. O jei VLIKas ir kiti buvo vokiečių išgašdinti dar kovo mėnesį, tai iš kur atsirado jų drąsa vėliau, kai grasinimai dar padidėjo?

Gėdingas valdžios pasidavimas Maskvos ultimatumui 1940 m. ir komunistų teroras tiek paveikė tautos sąmonę, kad visos rezistencijos organizacijos buvo vieningai įsitikinusios, jos šį kartą reikia priešintis, tad reikia organizuoti Lietuvos kariuomenę Lietuvai ginti. Jos vieningai ryžosi netarnauti vokiečiams, tad ir priešintis visoms mobilizacijoms į vokiečių dalinius. Vietinės rinktinės kaip Lietuvos kariuomenės užuomazgos steigimas buvo palaikomas beveik visų patriotinių jėgų. Mockūnas rašo (p. 75), kad LLKS pasiuntė savo narius, tarp jų Henriką Žemelį, stoti į rinktinę, bet dar priduria, kad jie buvo siunčiami „prižiūrėti, kad nebūtų nuolaidžiuojama vokiečiams“. Bet Plechavičius tikrai buvo ne tas žmogus, kuris būtų pakluses atsargos leitenantams, o savo 1946 m. parašytuose atsiminimuose „Okupantų replėse“ Žemelis nemini šios užduoties.

Taigi savo teigimui apginti Mockūnas pasikliauja abejones keliančiu šaltiniu, iškreiptai cituoja vieno straipsnio ištraukas, straipsnio neįtalpina į platesnį leidinio kontekstą, nepastebi, kad aiškinimas apie nusileidimą vokiečių grasinimams nedera su tolesniu tariamai įbaugintųjų elgesiu.

Toks iškreiptas aiškinimas nėra išimtis. Pasak Mockūno, LLKS bene didžiausią dėmesį skyrė žydų naikinimui, nurodydamas „Laisvės kovotojo“ straipsnį apie Gestapo akciją Kauno gete 1944 03 27–28. Bet „Į laisvę“ pranešė apie tą pačią akciją, ir būtent tame pačiame numeryje, kuriame išspausdintas straipsnis, neva rodo, kad įbauginti frontininkai pritarė mobilizacijai.

Mockūnas daug reikšmės skiria tam, ką jis vadina Antano Maceinos „lietuviškuoju fašizmu“ (p. 56), – jo vadovaujamos komisijos parengtai LAF programai. *Ceteris paribus* jis turėtų paminėti, kad vienas pagrindinių santarvininkų šulų Bronys Raila parengė programinį LAF straipsnį „Už ką kovoja aktyvistai?“, kupiną antisemitinių išpuolių, kuris buvo gerokai radikalesnis negu Maceinos komisijos rengta programa. Kitas vadovaujantis santarvininkas Stasys Žymantas Vilniuje atsišaukime kalbėjo apie reikalą eliminuoti žydus iš Lietuvos politinio, ekonominio ir kultūrinio gyvenimo. Mockūnas pamini paties Deksnio antisemitinę pastabą pirmosiomis karo dienomis, nurodydamas, kad Deksnys buvo veikiamas laiko dvasios (p. 68). Bet ar Maceina irgi nebuvo jos veikiamas?

Mockūnui panašiai nesiseka išaiškinti ir VLAko atmetimo aplinkybių. Deksnys ir Stanevičius, Lietuvoje sukurdami VLAką ir BDPS ir įtikindami partizanus juos palaikyti, stengėsi sužlugdyti VLIKą ir jį pakeisti VLAku (p. 204, 211). Jiems nepasisėkė. Dauguma į VLAko UD kviečiamų žmonių nepripažino Deksnio ir Stanevičiaus įgaliojimų. Itin tvirtai prieš VLAką pasisakė „potencialus sąjungininkas“ socialdemokratų vadovas Steponas Kairys. O bendrame VLIko posėdyje, kuriame buvo svarstomas VLAkas, aršiausiai Deksnį ir jo planus kritikavo tautininkų atstovas Balys Gaidžiūnas. Socdemas Kipras Bielinis, liaudininkas Liudvikas Šmulskštys ir krikdemų vadas Krupavičius susilaikė. Visa tai aprašo Mockūnas, bet užuot priėjęs išvadą, kad dėl įvairių priežasčių VLAko įpilietinimui priešinosi beveik visos pagrindinės išeivijos politinės partijos, jis ištraukia šį aiškinimą: „Didžiausias slenkstis dėl pripažinimo buvo katalikų mažuma Delegatūroje ir jų nepasitenkinimas, kad Deksnys ir Stanevičius ne tos ideologijos žmonės. 1941 m. vasarą pasėtas nesantaikos grūdas gausiai užderėjo“ (p. 210–211). Atseit katalikai pakišo koją, nes nenorėjo netekti savo įtakos. Savo išvadai paremti Mockūnas pabrėžia, kad VLIkas ir VLAkas buvo labai panašūs vienas į kitą, kad į VLAko UD būtų įjęę svarbiausi VLIko žmonės. Bet tai kaip tik parodo, kodėl nuo VLAko buvo gana vieningai nusi-

gręžta. Jeigu VLAkas nuo VLIko iš esmės nesiskiria, kodėl iškeisti žinomą ir pasitikėjimą turinčią organizaciją į neaiškios kilmės pakaitalą? Juolab kad VLIko nebebūtų buvę galima atkurti, jei paaiškėtų, kad VLAkas yra fiktyvi organizacija ar kelių žmonių kūrinys. Visa tai stiprina įtarimą, kad Deksnys arba kalba savo ir savo draugų vardu, arba atstovauja tik labai ribotiems rezistencijos sluoksniams.

Esama daug kitų atvejų, kai Mockūno obsesija katalikų atžvilgiu ir ideologiniai akidangčiai neleisdžia jam tiksliai apibrėžti padėties arba verčia užsiimti kazuistiniais aiškinimais. Paminėsiu kelis. Antai tvirtinama, kad 1946 m. Deksnys partizanams blefavo apie VLIko vieningą valią perkelti rezistencijos centrą į Lietuvą, nes „Kazimieraitis, Mykolas-Jonas ir Lukša priklausė katalikiškajam sparnui ir todėl Deksnys negalėjo pasisakyti prieš organizaciją, kuriai vadovavo kunigas Krupavičius“ (p. 163). Bet Deksnys pirmą kartą susitiko su Mykolu-Jonu ir Lukša, tad negalėjo žinoti jų nuostatų, o Kazimieraitis buvo Deksnui palikęs labai teigiamą išpūdį. Deksnys blefavo, bet dėl to, kad atviras pripažinimas, jog jis norėtų vienašališkai panaikinti VLIKą, būtų sužlugdęs jo planą. Partizanų katalikiškumas čia niekuo dėtas. Be to, neaišku, ar Mykolas-Jonas buvo politinis katalikas Mockūno prasme.

1948 m. Deksnys savo raporte BDPS pirmininkui ragino priimti Baden Badeno nutarimus, teigiamai atsiliepti apie Lukšą ir Pypį. Kodėl jis tai darė? Pasak Mockūno, Deksnys turėjo žinoti, kad „BDPS pirmininkas pulkininkas leitenantas Juozas Jankauskas ar koks nors kitas katalikas“ bus Lukšos jau apšviestas apie pasitarimą (p. 299), tad ir prisitaikė. Tokia metodologija viską galima išaiškinti.

1948 m. Deksnys nenorėjo, kad Lukša ir Pyplys pasiektų Vakarus. Atvykusius į Švediją, Deksnys juos izoliavo ir slėpė nuo vietos lietuvių. Lukšai tai buvo nepriimtina, kadangi jo kelionės pagrindinis tikslas buvo išsiaiškinti išeivijos politinių veiksmų tarpusavio santykius. Jis jau žinojo, kad politiniai veikėjai, krašto įgalioti veikti jos vardu, nedalyvavo BDPS UD veikloje ir kad Deksnys sąmoningai jį izoliuoja. Lukšos pastangas ištrūkti iš dusinančios Deksnio globos ir sužinoti tikrąją padėtį Mockūnas

vadina knietėjimu „sueiti į kontaktą su savaisiais“ (p. 277), tai yra katalikais, o ryšių su jais užmezgimą – pradžia „atskiros politikos su katalikais“ (p. 278). Tuo Lukšos veiksmams suteikiamas sektantiškas atspalvis, Lukša vaizduojamas kaip intriguojantis su siaura politine programa.

Po Markulio išdavystės išaiškinimo buvo sukurtas BDPS prezidiumas kaip atsvara Markulio BDPS komitetui. BDPS prezidiumas buvo beveik vienintelė organizacija, kurioje ilgesnį laiką kartu dirbo legaliai gyvenantys inteligentai ir partizanai. Ilgainiui prezidiumas turėjo vadovauti visoms pagrindžio jėgoms, bet šito nepasiekė. Jo nariai buvo suimti 1947 m. Bet buvo įkurtas Informacijos centras, kuris klausėsi užsienio radijo, rengė tarptautines apžvalgas, leido „Laisvės žvalgą“, parengė memorandumą JTO ir Lietuvos katalikų laišką popiežiui. Mockūnas nuvertina prezidiumo veiklą, nemini, kad jo struktūrai pritarė ne tik Tauro, bet ir Dainavos (taigi ne „katalikų“ vadovaujamos) apygardų vadovybės, ir primygtinai pabrėžia prezidiumo narių katalikiškumą, tad ir jų tariamą šališkumą, lyg viską lemtų jų religiniai įsitikinimai.

Mockūnui tariamasis prezidiumo katalikiškumas tampa *deus ex machina* Lukšos veiksmams paaiškinti. Knygoje „Partizanai“, privačiuose pokalbiuose ir kitomis progomis Lukša pakartotinai pabrėždavo, kad dabartinėmis Lietuvos sąlygomis tradicinės Lietuvos politinės partijos buvo netekusios savo vaidmens ir kad partizanų pasipriešinimas rėmėsi individų įsipareigojimais, o ne politinės priklausomybės principais. Tad yra pagrindo manyti, kad Lukša nebuvo aklas politinio katalikiškumo šalininkas, bet siekė bendrauti su įvairių srovių žmonėmis. Mockūnas tai apverčia aukštyn kojomis. Esą Lukša nenorėjo politinėmis partijomis grindžiamos struktūros, kadangi katalikiškas BDPS prezidiumas turėjo vilčių tapti vadovaujančiu rezistencijos organu, ir jis su savais katalikais turėtų lemiama vaidmenį darant sprendimus (p. 276). Mockūno neapgausi! Ir dar. Baden Badeno pasitarime Lukša nesipriešino egzilinės vyriausybės sudarymui, teigdamas, kad partizanų vadovybė visiškai pasitiki dabartiniais išėjimo vadovais. O, kaip dera įgudusiam katalikų

sąmokslų medžiotojui, Mockūnas, *mirabile dictu*, dešifruoja taip: katalikiškas BDPS prezidiumas pasitiki katalikų Krupavičiaus ir Brazaičio sudaryta egziline vyriausybe (p. 293).

Kita kertinė Mockūno priešprieša yra tarp VLIKo ir Diplomatinės tarnybos. Jos smulkiai nenagrinėsiu, kadangi, kaip ir Mockūnas, nesu susipažinęs su pagrindiniais archyvais. Nesutarimus sukėlė įvairios priežastys. Nemažą vaidmenį galėjo turėti diplomatų ir atsakingų VLIKo pareigūnų ambicijos bei asmeninis Lozoraičio vyresniojo ir Sidzikausko priešiškus. Bet Mockūnas nepakankamai pabrėžia vieną labai svarbų nesutarimų momentą – skirtingus požiūrius į Lietuvos praeitį bei į 1922 m. ir 1938 m. konstitucijas. Lozoraičio vadovaujama diplomatinė tarnyba laikėsi 1938 m. konstitucijos iš dalies dėl įsitikinimo, kad būtina palaikyti nepriklausomos Lietuvos institucijų tęstinumą. Daugelis VLIKo narių smerkė autoritarinę Smetonos valdžią ir 1938 m. konstituciją, įteisinusią prezidentinę santvarką ir priimtą neatsiklausus tautos. Jie jautė antipatiją Diplomatinei tarnybai ir 1938 m. konstitucijai, kurios simbolizavo nemylimą Smetonos režimą. VLIKas manė, kad ateities Lietuva turi būti demokratinė ir atkuriamą demokratiškos 1922 m. konstitucijos pagrindu ir kad įsipareigojimas 1922 m. konstitucijai padės Lietuvai laimėti Vakarų demokratijų pripažinimą.

Apibūdinamas VLIKo vidaus nesutarimus, Mockūnas pažymi, kad 1945 m. laicistai privertė katalikus pritari jų reikalavimams, kad būtų panaikintas VLIKo 1944 m. vasario 16 d. pareiškimo teigimas, jog išlaisvintoje Lietuvoje veiks 1938 m. konstitucija, ir kad būtų pabrėžiamos 1922 m. konstitucijos nuostatos (p. 112–113). Bet kai Mockūnas atpasakoją VLIKo ir diplomatų kovas, jis lyg užmiršta principinę VLIKo poziciją dėl demokratiškos 1922 m. konstitucijos. Demokratinio momento nutylėjimas neleidžia suprasti VLIKo narių nuostatų. Stepono Kairio skeptiška laikysena Deksnio ir VLAKo atžvilgiu sietina su jo priešišku Diplomatinei tarny-

bai, juolab kad pagrindiniai Deksnio šalininkai buvo iš tautininkų aplinkos ir 1947 m. vėl artėjo prie Diplomatinės tarnybos. Tai dar vienas pavyzdys, kaip Mockūnas nevaldo savo surinktos medžiagos, vienur ją pasinaudodamas, kitur ją užmiršdamas.

Paskutiniame knygos skyriuje Mockūnas aiškina, kad krašto primatas ir 1938 m. konstitucijos palaikymas buvo Deksnio veiklos metmenys (p. 538). Bet vargu ar Deksnys ypatingos reikšmės teikė 1938 m. konstitucijai. 1922 m. konstitucija turėjo būti mielesnė „kairiajam liberalui“ Deksnui. Be to, bent vieną kartą, būtent 1948 m. parašytame raporte BDPS pirmininkui, Deksnys nusigrėžė nuo 1938 m. konstitucijos, nors Mockūnas energingai stengiasi tai nusišluoti. Mockūnas cituoja gana ilgą raporto ištrauką, bet nutyli užuominas į tą konstituciją, sąmoningai iškupiūruodamas sakinio dalį (p. 300). Originaliame Deksnio tekste yra šis sakiny: „VLAK'o Deklaracija užsienyje žinoma, ji esmėje sutinka ir su VLIK'o principais, kuriais atsiribojama 1938 m. Konstitucijos ir pabrėžiamas Lietuvos atstatymas 1922 m. Demokratinės konstitucijos dvasia“. Mockūnas šį sakinį šitaip cituoja: „VLAK'o Deklaracija užsienyje žinoma, ji esmėje sutinka ir su VLIK'o principais [...]“. Taigi Mockūnas iškirpo žodžius: „kuriais atsiribojama 1938 m. Konstitucijos ir pabrėžiamas Lietuvos atstatymas 1922 m. Demokratinės konstitucijos dvasia“. Šitoks „kūrybinas“ citavimas nėra vienintelis šioje knygoje ir daug ką pasako apie Mockūno metodologiją.

Krašto primatas – tai nuostata, kad likiminiai lietuvių tautos klausimai sprendžiami Lietuvoje, o ne užsienyje. Lietuvoje pasiliko tautos dauguma, tenai ir vyksta pagrindinė kova dėl laisvės, kuriai vadovauti turi Lietuvoje veikiančios pogrindžio organizacijos. Išeivija gali suvaidinti svarbų, bet tik antraeilį vaidmenį kovoje už Lietuvos laisvę. Išeivijos politinės institucijos neturėtų kalbėti Lietuvos vardu, negavusios atitinkamų krašto įgaliojimų. Mockūnas aiškina, kad krašto primato teorija buvo kontroversiška, jai priešinosi VLIKas, ją palaikė san-

tarvininkai. Bet reikalai buvo gerokai sudėtingesni. Nesutarimai kilo ne dėl krašto primato principo, nes beveik visos organizacijos jam pritarė, bet dėl konkretaus jo įgyvendinimo. Buvo du pagrindiniai klausimai: kas (kuri organizacija) atstovauja tautai ir kaip galima nustatyti, ar pasiskelbęs krašto atstovas iš tiesų turi teisę ar įgaliojimus kalbėti tautos vardu. Išeivijos organizacijos turėjo įvertinti pretendentes ir nuspręsti, ar pasiskelbęs atstovas yra partizanas ir, kas be ko, ar ne saugumietis – juk faktiškai vyko karas. Tikrasis išsipareigojimo krašto primatui išbandymas kildavo tada, kai krašto atstovas skelbė tai, ko nebuvo norima girdėti, ar palaikė taktiką, kuri buvo laikoma klaidinga. Tuo atveju buvo pagunda nepripažinti atstovo kredencialų arba pradėti ieškoti šalyje organizacijos, palaikančios išėivijos grupės nuomonę. Užuo pirmą nustačius atstovo autentiškumą, nepriklausomai nuo jo įsitikinimų, ir tada išklausus jo pasiūlymus bei nurodymus, atstovo nuostatų turinys buvo vartojamas kaip matas patvirtinti ar atmesti jo teisę kalbėti pogrindžio vardu. Šiai pagundai pasidavė santarvininkai. Principingai pabrėždami krašto primatą, jie faktiškai pripažino tik tuos atstovus (dažnai saugumo agentus), kurie pritarė jū nuomonei.

Patys partizanai neabejojo krašto primatu. Jų akyse Lietuvos politikai susikompromitavo pabėgdami į Vakarų ir palikdami tautą likimo valiai. Markulio išdavystė, gana greitas pasyvios rezistencijos organizacijų iššifravimas bei tai, kad jie nuolat rizikavo savo gyvybe, įtikino partizanus, jog tik jie gali vadovauti rezistencijai. Pasyvios rezistencijos vienetas, kurių veikimo galimybės buvo ribotos, o išaiškinimo, tad ir išdavimo, tikimybė didelė, buvo galima patikėti tik šalutinį vaidmenį.

Politinės išėivijos katalikų organizacijos irgi pritarė krašto primato principui. Mockūno cituotame laiške (p. 210) Juozui Lingui Brazaitis rašė: „teko pripažinti, kad toks organas (VLAKas) krašte būtų labai pageidaujamas ir jeigu jis būtų ir galėtų kovą organizuoti, tai mes neabejotinai pripažintume jo pirmenybę“. Panašiai galvojo ir kiti. Neatsargūs ir vėliau patikslinti Sidzikausko žodžiai apie direktyvas to nepaneigia (p. 221–222), kaip to nepadarė

detalesni VLIKo planai dėl egzilinės vyriausybės.

Pirmasis krašto primato išbandymas įvyko 1947 m., kai Deksnys ir Stanevičius stengėsi įpiliētinti VLAką ir BDPS. Kaip minėjau, siūlomi įgaliojimai nebuvo priimti. Ieškodami sąjungininkų savo kovoje su VLIKu, Stasys Lozoraitis ir Diplomatinė tarnyba suartėjo su Deksniumi ir nutarė pripažinti VLAko informacijos centrą, tuo duodami suprasti, kad neabejojama ir Deksnio ryšių su kraštu autentiškumu.

Bet ar tai reiškia, kad šiuo atveju Deksnys ir Lozoraitis nuoširdžiai laikėsi krašto primato principo? Yra pagrindo abejoti dėl Deksnio, kuris su partizanais ir išėivija žaidė dvigubą žaidimą, piktnaudžiaudamas savo unikaliu tarpininko ryšiu. Nors 1946 m. atvyko į Lietuvą dar susižavėjęs partizanais, Deksnys ketino juos išnaudoti, siekdamas nuversti VLIKą. Meluodamas jis partizanams aiškino turįs VLIKo pavedimą perkelti rezistencijos centrą iš išėivijos į Lietuvą ir siūlė įkurti VLAką ir BDPS (p. 162). Partizanai, nesiryždami priešintis tariaimai Vakarų valiai, pritarė Deksnio planams. O Deksnys, sugrįžęs į Vokietiją, visus tikino, jog partizanai savarankiškai sukūrė BDPS ir VLAką. Nuoseklus melavimas apie visas tris organizacijas nėra krašto primato gerbimas.

Deksnys apie Markulio išdavystę ir kitus poslinkius Lietuvoje sužinojo 1947 m. kovo mėnesį, kai susitiko su Lukša ir Jurgiu Krikščiūnu. Bet ar Deksnys informavo Lozoraitį apie Markulį ir pakitusią padėtį Lietuvoje? Ar, gegužės mėnesį supažindindamas Lozoraitį su VLAko bei BDPS dokumentais (p. 223), jis pasakė, kad bent VLAkas neužsiima jokia veikla? Jei to nedarė, tai vėl tyčiojamas iš krašto primato, nes Lozoraičiui nesuteikiamos svarbios žinios. O jei Lozoraitis žinojo, kad VLAkas tik popierinė organizacija ir BDPS veikimas pertvaromas, kaip jis galėjo operuoti jų vardu?

Kitur Mockūnas pažymi, kad „Deksnys, nors ir žinodamas, kad Markulis dirba sovietų saugumui, buvo priverstas naudoti medžiagą iš kai kurių jo leidinių. Svarbiausia buvo, kad Markulio medžiaga atitiktų Deksnio ir Delegatūros poziciją: saugoti gyvybes ir kovoje su sovietais propaguoti pasyviają

taktiką“ (p. 255). Šiuo klausimu siūlau dvi pastabas. Pirmą, Deksnys ir jo draugai aiškiai pirmenybę teikė ne krašto primatui, bet skatino pasyviają rezistenciją. Tai gali būti siektinas tikslas, bet krašto vėl nesiklausoma, jis mokomas. Antra, Deksnys nebuvo „priverstas“ naudotis medžiaga – tai jam buvo stačiai naudinga.

Antras krašto primato išbandymas įvyko 1948 m. po Baden Badeno suvažiavimo. Deksniumi pasirašius Baden Badeno susitarimus, kurie VLIKui suteikė vadovaujamą vaidmenį, didžioji jo draugų dalis jį piktai prakeikė. Rugsėjučio mėnesį BDPS UD suvažiavimas nutarė, kad Deksniumi reikia paskelbti mirties nuosprendį, pašalino jį iš UD sudėties (p. 309–310), nors Deksnys jau prieš keturis mėnesius buvo atsistatydinęs. Tą gilią ironiją, kad krašto primatą skelbianti organizacija pašalino vienintelį su kraštu ryšį turintį asmenį, prablaivėję pastebėjo kai kurie Deksnio draugai.

Mockūnas priekaištauja Lukšai, kad jis peržengė savo įgaliojimus, duotus BDPS prezidiumo, ir klaidingai nušvietė partizanų padėtį, taigi atstovavo ne kraštui, o geriausiu atveju tik BDPS katalikams (p. 293). Kad ir kas būtų, Lukša buvo tikras partizanų ryšininkas, jo veiklai pritarė partizanų vadovybė, nors nei Žemaitis, nei Ramanauskas, nei daugelis Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio tarybos narių nebuvo katalikai Mockūno prasme. Savo ruožtu santarvininkai nepripažino Lukšos teisės kalbėti krašto vardu. Antai Stanevičius netikėjo Markulio išdavyste, tvirtino, kad katalikų „juodasis kabinetas“ surengė perversmą prieš Markulį. Santarvininkai ilgus metus tikėjo, kad Deksnys išliko laisvas, nors po pirmųjų jo radiogramų buvo pagrindo manyti, kad jis suimtas. Deksnys ilgai apgaudinėjo santarvininkus, kurie, Mockūno žodžiais, su „neapsakomu naivumu“ (p. 478) juo tikėjo, autentiškomis laikė jo minimas pasyvios rezistencijos organizacijas, šiltai priėmė jo siunčiamus tarybinius agentus. „Pasitikėti į Angliją atsiųstais agentais skatino ir amžinos varžybos su VLIKu“ (p. 478).

Nors santarvininkai ir Mockūnas pabrėžė krašto primatą, duodami suprasti, kad VLIKas jo nepripažino, beveik kas kartą, kai abi organizacijos

turėjo įvertinti žinias ir žmones iš krašto, VLIKas vertino teisingai, o santarvininkai klaidingai. VLIKas suabejojo ir VLAKo bei BDPS vaidmeniu Lietuvoje. Santarvininkai nenorėjo tikėti Markulio išdavyste, VLIKas suprato, kad Deksnys suimtas, santarvininkai buvo mulkinami metų metus. Nuoseklus santarvininkų nesugebėjimas, gal ir nenoras teisingai vertinti padėtį Lietuvoje perša išvadą, kad jų aklumą nulėmė siekimas pergalės išseivijos politikos nesutarimuose ir kad krašto primato principas buvo ne savaime svarbus principas, bet patogi lazda VLIKui mušti, lazda, kuri buvo numesta, kai atsigręžė prieš pačius santarvininkus.

Santarvininkų įsipareigojimas krašto primatui buvo gana sąlygiškas. Tvirtesnės buvo jų nuostatos dėl būtinybės pereiti į pasyviają rezistenciją. Deksnys palaikė Markulio poziciją dėl partizanų demobilizacijos, Lozoraitis labai skeptiškai vertino greito karo galimybes. Mockūnas santarvininkus vaizduoja lyg balsą, šaukiantį tyruose, kuria įspūdį, kad VLIKui, Lukšai ir partizanų vadovybei rūpėjo plėsti karo veiksmus. Manė, kad tikrovė buvo sudėtingesnė. VLIKas ir kai kurios organizacijos žavėjosi partizanų pasipriešinimu, manė, kad jis stiprino tarptautinę Lietuvos bylą, bet nekurstė partizanų plėsti veiklos. 1947 m. Paryžiaus konferencijoje buvo aiškiai išsakytos pagrindinės nuostatos: krašto rezistencija – teigiamas reiškinys; reikia kraštui perduoti tikėjimą išsilaisvinimo galimybe; rezistencija turi reikštis vadovaudamasi tautos potencialo taupymo dėsniu, nededant visų vilčių į mišką; partizanai turėtų patys spręsti apie savo taktiką, bet pabrėžiamas reikalas vengti nereikalingų aukų (p. 221). Su šiais tokiais svyravimais VLIKas šios nuostatos laikėsi.

Lietuvoje herojiškas atvirų kovų laikotarpis baigėsi 1947 m. pradžioje. Kai kurie partizanų vadai, pvz., Baltūsis ir vėliau Milaševičius Žemaitijoje, skatino aktyvią kovą, bet partizanų jėgos jau seko. Kovotojai neketino sudėti ginklų, bet buvo kalbama apie dalinę demobilizaciją. Bet kaip tai padaryti? 1945 m. besilegalizavusių partizanų patirtis rodė, kad saugumas laužė savo pažadus ir nepalikto jų ramybės. Buvę partizanai buvo suimami arba ver-

buojami išduoti kovos draugus. Reikėjo rasti būdą laiduoti, kad legalizavimasis netaptų savižudybe arba kovos draugų išdavimu. Nuožmios ir nuolatinės valdžios represijos, dažnai taikomos visai nekaltiems žmonėms, neteikė vilčių, kad bus galima ramiai pasitraukti iš miško, ir papildė partizanų gretas arešto vengiančiais naujais kovotojais. Markulio ir Deksnio planai buvo nerealiūs. Miškuose esą turėjo likti tik tie, kurie negali legalizuotis, bet ir jie turėtų pasyviai laikytis. „O jei dėl svarbių priežasčių žmonės negali išeiti iš miško, bus imtasi priemonių pergabenti juos į Lenkiją ar kitur“ (p. 187). Bet ir miške besislapstantiems reikėjo ryšininkų ir rėmėjų tinklo, kad gautų maisto ir galėtų gyventi. Vadų pergabenimas į Lenkiją buvo tuščia svajonė. Be to, Markulio išdavystė padarė įtartina bet kokį centralizuotą legalizavimąsi, o įsipareigojimas nepriklausomybei bei žuvusiems draugams padarė visuotiną demobilizaciją neįmanomą. Net ir atkakliausias pabrėžimas, kad greito karo nebus, nebūtų turėjęs didesnio poveikio, nes tomis didelės tarptautinės įtampos dienomis partizanai girdėjo, ką jie norėjo girdėti. Greitas karas jiems reiškė ne tik tautos laisvę, bet ir gyvybės išsaugojimą. Dėl partizanų nuostatų tautos primatas buvo nesuderinamas su visuotiniu pasyvios rezistencijos įgyvendinimu.

Mockūno pagieža Lukšai yra atvira ir gili. Anot Mockūno, Lukša buvo nepaprastai įtarus, nepasitikėjo žmonėmis, ypač kitų įsitikinimų (p. 281). Referenas apie Lukšos tariamą įtarumą kartojamas be paliovos. Lukša buvo šaltas ir beširdis. „Jei net ir bendradarbis prasižengė elgesio kodeksui arba ką nors išdavė – kulka į kaktą ir nueiti savais keliais.“ Lukša primityviai skirstė pasaulį į gėrį ir blogį. Tarnaujant katalikų interesams, „katalikiškos dorybės buvo paliktos nuošalyje“, leista meluoti ir šantažuoti. Tai šaltakraujis žudikas, kuriam „atliekant nuosprendį ranka nesudrebės“ (p. 282). Jis priklausė kovingojo katolicizmo sparnui, „kuris rūpinosi ne tikėjimu į Dievą ar religinėmis vertybėmis, bet valdžia ir kas ta valdžia disponuos“ (p. 433). Lukšai rūpėjo ne laisva Lietuva, bet katalikiška Lietuva, kur kitaip manantiems vargu ar būtų atsiradę vietos (p. 434). Atrodo, kad Mockūnui tiesiog ranka

nekyla pasakyti ką nors gera apie Lukšą. Kai Lukša iš Deksnio radiogramos teisingai suprato, kad Deksnys sulaikytas, Mockūnui tai „primena mokinį, kuris, spręsdamas matematikos uždavinį, vartoja klaidingą metodą, bet gauna teisingą atsakymą“ (p. 426). Lukša esą iššifravo Markulį, remdamasis „logiškų priežasčių“ neturinčiu įtarumu (p. 281).

Pirmiausia apie Lukšą – šaltakraujį žudiką, žmogų, „pasiryžusį kovoti iki paskutinio šūvio“ (p. 451), kuris 1947 m. buvo „aktyvių veiksmų šalininkas“ (p. 241). Mockūnas nepristato nė vieno fakto šiems apibūdinimams paremti, bet daugybę, kurie juos neigia. Pažvelkime į Lukšos partizanavimo raidą. Iš pradžių jis bendravo su pasyvios rezistencijos organizacija LITu, įsijungė į partizanų gretas, bet labiausiai rūpinosi spauda. 1946 m. jis vėl paliko mišką, persikėlė į Vilnių, dirbo su Markulio BDPS komitetu. Anot Deksnio, Lukšą tiek piktinio nedrausmingi partizanai, kad jis net galvojo sukurti pasyvios rezistencijos judėjimą, kuris su jais nepalaikytų jokio ryšio (p. 177). KGB agentas 1946 08 24 pranešė, kad Lukša nepritarė naujakurių naikinimui ir susidorojimui su įtariamais kolaborantais (p. 189). 1947 m. jis vadovavo prie Kauno veikiančiai Birutės rinktinei, kuri labiau rūpinosi kontaktu su Kauno intelektualais negu kovos veiksmis. Po susitikimo su Deksnium Lenkijoje 1947 m. Lukša susiginčijo su Baltūsiu, reikalaudamas, kad partizanai visas savo jėgas skirtų žvalgybai (p. 241). Tai kaipgi pasyvaus pasipriešinimo šalininkas iki 1947 m. pradžios ir po 1947 m. gegužės staiga tapo „aktyviųjų veiksmų šalininkas“? Kur argumentai?

Panašiai ir su teigimu, kad Baltūsis, parinkdamas Lukšą likviduoti Markulį, gerai žinojo, kad Lukšos ranka nesudrebės. Man nėra žinomas nė vienas atvejis, kad Lukša būtų įvykdęs mirties bausmę. Jei Mockūnas turi tokių duomenų, būtų labai svarbu juos paskelbti. Vietoj to Mockūnas nutyli jo liniją neatitinkančius faktus. Savo oficialiai nepaskelbtuose atsiminimuose Lukša rašo, kad Baltūsis kitiems partizanams pasiūlė nužudyti Markulį, Lukša turėjo atlikti žvalgybą. Pakitus planams, Lukša ir Pyplys turėjo būti apsauga. „Patį nužudy-

mą turėjome pavesti Katinui, kadangi jis [Markulis, – K. G.] ne tik mane, bet ir Mažylį [Pyplį, – K. G.] puikiai pažinojo ir pastebėjęs įeinančius galėjo griebtis apsisaugojimo priemonių.“

Reikšminga ir tai, kad Baltūsis davė įsakymą įvykdyti mirties bausmę Markuliui po Lukšos grįžimo iš Lenkijos, taigi po ginčo su Lukša. Dar 1946 m. Baltūsis buvo įtūžęs ant Lukšos dėl pastarojo išvykimo į Vilnių dirbti VGPS be jo leidimo. Įsakymas dalyvauti Markulio nužudyme galėjo būti Baltūsio būdas nubausti ir pamokyti Lukšą dėl jo nedrausmingumo ir savarankiškumo. Rimti Baltūsio ir Lukšos nesusipratimai vėlgi nelabai dera su Mockūno teze apie vieningą kovingąją katolicizmą.

Lukša esą nepasitikėjo nekatalikais ir kitais, kurie jam nebuvo ideologiškai artimi. Bet jis į Vakarus keliavo su Pypliu ir Krikščiuonu, Vilniuje kartu dirbo su Algimantu Zaskevičiumi anksčiau, negu jis tapo išdaviku, vėliau su A. Ramanausku, kvietė generolą Giedrį tapti VGPS vadu. Nė vienas iš jų nebuvo politinis katalikas.

Mockūnas atkakliai įrodo, kad Lukša pažeidė savo įgaliojimus, gautus iš BDPS prezidiumo, peržengė savo kompetenciją, jo veiksmuose nuolat įžiūri klastą. Tai gana keistos pratybos Mockūnui, kuris dažniausiai tyčiojasi iš BDPS prezidiumo. Bet yra nesudėtingas paaiškinimas. Lukšai antrą kartą vykstant į Vakarus, nebuvo žinoma padėtis išeivijoje, nors buvo aišku, kad, kaip ir pavasarį, Deksnys mėgins kliudyti Lukšai ir Pypliui vykti į Vakarus ir susitikti su atitinkamomis organizacijomis. Tad Lukšai buvo duodami dviprasmiški, labai platūs įgaliojimai, kurie tiktų kiekvienam atvejui. Taip pat ir įpareigojimai Deksniumi, jeigu jų prireiktų ir be jų nebūtų galima pasiekti Vakarus. Nuvykęs į Vakarus Lukša veikė savo nuožiūra, bet to ir buvo tikėtasi.

Pagaliau Mockūnas labai daug reikšmės skiria Lukšos *Pro memoria*, parašytai jam sugrįžus į Lietuvą 1950 m. spalio mėnesį. Pasak Mockūno, tai „vienas iš tendencingiausių dokumentų pokario rezistencijos istorijoje“ (p. 433), pilnas iškraipymų, o baigiasi „sukrečiančiu pasiūlymu“, kad per Žymantą siunčiami vienos valstybės agentai „būtų likviduoti, o jų atsiradimo krašte inspiratoriams atimti bet

kokią juridinę galią užsienyje veikti kovojančio krašto atstovų vardu“ (p. 443). Mockūno nuomonei nepritariu, nes kai kurios citatos ištraukiamos iš konteksto, nenurodoma, kad kalba apie likvidavimą ir įgaliojimo atėmimą buvo siejama su Žymanto pastangomis diskredituoti Lukšą ir partizanus. Bet kiekvienas gali susidaryti savo nuomonę, kadangi *Pro memoria* išspausdinta 1996 m. išleistoje knygoje „Laisvės kovos 1944–1953 metais“.

Labiausiai pasisekusi knygos dalis – tai Deksnio biografija siaurąja prasme. Mockūnas surinko išpūdingai daug medžiagos, sunkiai prieinamų laiškų draugams ir draugėms. Sveikintina Mockūno nuostata atskleisti ne itin malonias Deksnio savybes arba veiksmus. Antai minimos Deksnio antisemitiškos pastabos pirmosiomis karo dienomis, išspausdintos labai neigiamos A. Vokietaičio pastabos apie Deksnį (p. 512), kurias būtų buvę galima labai lengvai nutylėti, nes jos nėra esminė pasakojimo dalis. Minimos ir kitos Deksnio silpnybės – jo arogancija, polinkis į didybę, kitų niekinimas, dažnas melavimas apie labai smulkius ir labai didelius dalykus, jo klasikinis menkavertiškumo kompleksas. Nors buvo neturtingas ir savamokslis, Deksnys iškovojo sau vietą LLKS, o savo draša net vadovaujamą vaidmenį tarp santarvininkų. Mockūnas stengiasi suprasti vingiuotą Deksnio kelią, svarsto priežastis, dėl kurių Deksnys palūžo. Neapeinamos ir paskutinės Deksnio dienos, kai dėl progresuojančio alkoholizmo, nuolatinio savęs apgaudinėjimo jis visiškai palūžo, nepajėgė „pasipriešinti nė menkiausioms KGB užgaidoms“ (p. 520).

Iki grįžimo į Lietuvą ir arešto Deksnys buvo laimės vaikas. Nacių suimtas, bet daug nenukentėjęs, gyvenęs ir dirbęs su saugumo agentu Markuliu, bet saugumo leistas grįžti į Vakarų, susipjovęs su draugais dėl Baden Badeno susitarimų, bet likęs jiems nepakeičiamas dėl ryšių su kraštu, iš britų ir švedų žvalgybos patogiai gyvenantis, bet dėl to nenustojęs drašos viskuo rizikuoti dar vieną kartą grįžti į Lietuvą.

Siekdamas sunaikinti VLIKą, Deksnys ryžosi apgauti ir partizanus, ir VLIKą bei išeivijos politines organizacijas. Kad savo rankose išlaikytų ryšius su kraštu, jis du kartus stengėsi partizanų atstovams užkirsti kelią į Vakarų. Sukūręs VLAKą ir BDPS, jis nuo jų staiga nusigrėžė ir šias organizacijas sužlugdė. Susitaikęs su VLIKu, jis greit atnaujino ryšius su pagrindiniais VLIKo varžovais – Žymantu ir Lozoraičiu. Nuoseklumu ir principingumu jis nepasižymėjo.

Susidaro nelabai simpatiškas Deksnio vaizdas. Didžiojo savo išbandymo jis neišlaikė. Greitai palaužtas, jis uoliai, perdėm uoliai tarnavo savo krašto pavergėjams. Išdavystės keliu pasuko ir kai kurie kiti, tarp jų ir partizanų vadai, ypač po 1950 m. Nevilties pagauti buvo ir Žemaitis bei Ramanauskas. Bet jie atsitraukė nuo išdavystės, o Deksnys greitai ją pradėjo gardžiuotis, tiek įsijausdamas į agento vaidmenį, kad Maskvai pats piršo pasiūlymus, kaip Lukšą sugauti.

Mockūnas išaiškina, kodėl Deksnys taip greitai ir ilgainiui visiškai palūžo, bet nelabai įtikimai. Pirminį Deksnio nutarimą bendrauti su NKVD Mockūnas sieja su neviltimi, kuri Deksniumi kilo paaishkėjus, jog negalima pasitikėti žinomais prieškarinio Lietuvos šulais, tokiais kaip Tadas Chodakauskas, arba įsivaizduotais bendraminčiais, tokiais kaip Algimantas Zaskėvičius (p. 381–382). Abu dalyvavo jo arešte. Bet Deksnys iš Lukšos žinojo, kad suimtas Zaskėvičius tapo išdaviku, kad Markulis buvo saugumo agentas. Be to, Deksnys nebuvo žmogus, linkęs gerai galvoti apie savo artimą arba romantizuoti buvusią Lietuvos valdininkų klasę. Taigi tai buvo žmogus, kurį vargu ar sukrestų išdavystės. Įtikimiau skamba Mockūno mintis, kad Deksnys tikėjosi savo jėgomis kaip nors išsprukti iš bėdos.

Markulio ir kitų agentų dėka sovietiniam saugumui Deksnys nebuvo *terra incognita*. Jie nuo pat pradžių veikiausiai vylėsi, kad pasiseks Deksnį užverbuoti dėl trijų jo charakterio bruožų: (1) neapykantos katalikams, priešiško VLIKui ir daugeliui išeivijos politikų, nuoskaudos jausmo dėl tikrų ir įsivaizduotų skriaudų; (2) jo ambicijų ir polinkio save pervertinti; (3) gero gyvenimo pomėgio.

1946 m. saugumas nutarė Deksnio nesuimti, bet leisti jam grįžti į Vakarus, nes buvo tikri, kad jis kurstys nesantaiką. Dabar NKVD galėjo siūlyti Deksniiui tęsti kovą su senais savo priešais, bet tik kitu būdu. Jo ambicijos ir arogancija kartu su tvirtų įsitikinimų stoka sudarė sąlygas manipuluoti jo savimeile. Deksnys didžiavosi savo susitikimais su aukštais KGB pareigūnais, turbūt ir žinojimu, kad jis apgauna britų saugumą, tai yra, kad žaidžia aukščiausiu lygiu. Girtavimas ir gero gyvenimo pomėgis irgi padarė jį labiau „sukalbama“. Deksnys greitai tapo vienu geriausiai apmokamų informatorių.

Nors kalbama apie šventus žmogaus įsitikinimus, neaišku, kuo tikėjo Deksnys. Tikrai ne krašto primatu, vargu ar 1938 m. konstitucija. Gal siekimu „savo jėgomis sustabdyti vykstantį kraujo praliejimą“. Jei Lukša ir partizanai buvo tokie baisūs žudikai, kokius juos Deksnys įsivaizdavo (jis manė, jog Lukša „galėjo atsivežti su savimi nuodų ir, jeigu taip, išnaikinti daug žmonių“ (p. 451)), ir jei jis nuoširdžiai tikėjo, jog jų sunaikinimu bus išvengta daugiau aukų, tai Deksnio elgesys būtų šiek tiek pateisinamas. Bet tai nepaaiškina, kodėl jis 1951 m. dalyvavo provokacijose prieš savo taip vertinamos pasyvios rezistencijos narius, kurių nebuvo galima kaltinti kraujo praliejimu. Mockūnas teigia, kad, nežinodamas, ar jo sutinkami žmonės buvo tikri rezistentai, ar užverbuoti provokatoriai, tikrinantys jo ištikimybę saugumui, Deksnys neturėjo kitos išeities, tik vykdyti užduotį arba rinktis savižudybę (p. 503). Padėtis nebuvo tokia dramatiška, kadangi buvo trečias kelias. Deksnys būtų galėjęs taip elgtis su žmonėmis, su kuriais jis buvo suvestas, kad tikriems rezistentams kiltų klausimas, ar čia ne provokatorius, o saugumui abejonių dėl jo naudingumo. Tais laikais atbaidyti žmones nebuvo sunku. Tokiu elgesiu Deksnys būtų rizikavęs užsitraukti saugumo rūstybę. Bet žinodamas savo svarbą žaidime su britų saugumu, jis galėjo būti gana tikras, jog nerizikuoja itin griežta bausme. Elementari dora reikalavo minimalių pastangų išsaugoti kito žmogaus laisvę. Bet Deksnys buvo tiek įsijautęs į savo naują vaidmenį, kad jį nepriekaištingai vaidino. Tas noras įrodyti savo vertę bendradarbiams

ir britams, skatinęs Deksnį veržtis į Lietuvą, dabar jį skatino įtikti savo naujiems ponams.

Deksnys apgaudinėjo ir išdavinėjo ne tik savo priešus, jis nuosekliai mulkino savo draugus Vakaruose, nors reikia pripažinti, kad dauguma tų draugų bjauriai nuo jo nusigrėžė po Baden Badeno susitarimo. Jis taip pat bent vieną bendramintį – Justą Dočką – iškvietė į Lietuvą mirti. Dočkaus išviliojimas yra labai opus dalykas, ir Mockūnas, kiek gali, mėgina Dočkaus nužudymą atitolinti nuo Deksnio (p. 443–444). Knygos pabaigoje jis teigia, kad Deksnį turėjo „ypač skaudinti“ tai, kad „savo idėjos bendražygį pasmerkė mirčiai“ (p. 495). Gal ir taip, bet nemanau, kad Deksnys dažnai apgailestaudavo dėl savo veikslių.

Pagaliau Mockūnas aiškina, kad dėl to, jog Deksnys dar ilgesnį laiką retsykliais demonstruodavo „priešgyniaujančių laikyseną“, taip išlaikydamas savo „viduje opozijos grūdą“ (p. 397), savo prižiūrėtojų buvo laikomas buržuaziniu specialistu, nacionalmenševiku. Nemanųčiau, kad tokia jo laikysena labai jaudindavo saugumą; savo nepaprastu uolumu Deksnys daug kartų atpirko šias mažas nuodėmes. Ir, kaip primena Solženicynas, suimtieji ir nu-teistieji smerkdavo valdžią, nes jie jau buvo nukentėję. Be to, pranešimai apie Deksnio laikyseną buvo rašomi Stalino siautėjimo metais, kada visi turėjo rodyti savo bolševikinį budrumą. Tad dėl Deksnio reiškiamos abejonės galėjo būti savidraudos priemonė. Būtų įdomu palyginti, kaip Briedžio arba Kukauskio prižiūrėtojai juos tuo metu apibūdino.

Penktojo dešimtmečio nuopelnus persvėrė 20 metų trukęs degradavimas ir išdavystė. Vaizdavęsis herojumi, Deksnys baigė gyvenimą kaip smulkus informatorius. Tikėjęs savo galiomis ir išskirtinumu, Deksnys tapo „paprastu agentėliu“ (p. 507). Pavargęs – taip, herojus – ne.

Mockūnas pažymi, kad knyga parašyta iš Deksnio perspektyvos, kad ji būtų kitokia, jei įvykiai būtų pasakojami Lukšos ar Markulio požiūriu. Bet vis tiek reikalinga pusiausvyra ir atvirumas faktams. Šioje knygoje to pasigendame. Dokumentai cituojami su kupiūromis. Svarbūs faktai arba nutylimi, arba paminimi, bet neįtraukiami į pagrindinį pa-

sakojimą. Išankstinės autoriaus nuostatos yra tiek tvirtos, kad į senosios santarvinės interpretacijos rėmus išspraudžiami jai prieštaraujantys duomenys. Parašyta šio amžiaus pabaigoje, knyga permirkusi ideologinių kovų ir antipatijų, klestėjusių prieš 50 metų. Siekdama parklupdyti „blogiečius“, ji pati suklumpa. Ir dėl to galima tik gailėtis, nes medžiagos surinkta parašyti gerą ir rimtą knygą.

Post scriptum. Archyvuose neseniai rasti dokumentai rodo, kad Jonas Deksnys 1933 m. įstojo į komjaunimą, 1935 m. tapo komunistų partijos nariu, gal pasidarė Lietuvos saugumo agentu ir provokatoriumi. Apie jo komunistinę praeitį ir įtariamus ryšius su saugumu žinojo sovietinis saugumas ir Gestapas.

Dokumentų pluoštą su 1941 08 31 datuotu Gestapo hydraščiu sudaro medžiaga apie brolius Deksnius, kurią iki 1940 09 14 surinko Faivas Levitacas, senas partijos narys, tuometinis saugumietis, ir būsimas 16 lietuviškos divizijos pulko vado pa-

vaduotojas politikos reikalams. Levitacas pagrindyje pažino Joną bei Juozą Deksnius ir buvo įsitikinęs, kad jie buvo Lietuvos saugumo užverbuoti, gal net dalyvavo Adelės Šiaučiūnaitės nužudyme. Siekdamas suvesti sąskaitas, jis išgavo Jono Deksnio pareiškimus apie jo veiklą kompanijoje ir *curriculum vitae*, abu datuotus 1940 07 01.

Patekęs į tokio atsakingo pareigūno kaip Levitacas taikikli, Deksnys normaliai turėjo būti ne tik suimtas, bet ir žiauriai nubaustas. Jis iš tiesų buvo suimtas 1940 m. pabaigoje, įkalintas Kaune, bet nenuteistas. Nežinia, kodėl su juo dar švelniau elgėsi naciai, kurie nuosekliai naikindavo komunistus. Neatmestina galimybė, kad Deksnys su abiem bendradarbiavo, ir kad 1944 m., nacių spaudžiamas, išdavė kai kuriuos VLIKo veikėjus?

Naujai atrasti dokumentai suteikia daugiau klausimų negu duoda atsakymų. Bet jie įrodo vieną dalyką, būtent, kad Jonui Deksniui išdavystė buvo profesija ir pašaukimas nuo jaunystės dienų.

Apžvalga

Religija

APIE VYSKUPIJOS RADIMĄSI

1997 m. pavasarį paskelbta, kad Lietuvoje steigiama septintoji – Šiaulių vyskupija. Apie pirmuosius naujosios vyskupijos gyvavimo metus, jos „sukūrimą“ Šiaulių vyskupą *Eugenijų Bartulį* kalbino *Paulius Subačius*.

Koki paveldą gavote, tapdamas pirmuoju Šiaulių ordinaru? Kokie tradiciniai ar naujieji dvasiniai centrai, pasauliečių susivienijimai pateko Jūsų žinion? Vyskupijos steigimo išvakarėse vyko intensyvus kunigų kilnojimas, kaip vertinate jo padarinius?

Žvelgdamas į kunigus galiu pasakyti, kad mūsų naujoji vyskupija – neišskirtinė. Dauguma dvasininkų pagyvenę, ligoti, jaunų kunigų turime nedaug. Negaliu skirti vikarų net į didžiausias parapijas. Kai kunigų stygius toks ryškus, apie kiekvieną perkėlimą galvoju lyg spręsdamas šachmatų partiją. Džiaugiamės, kad šiais metais į kunigų seminariją iš vyskupijos stoji devyni ir priimti šeši kandidatai – nesitikėjau, kad bus tiek daug pašaukimų. Dar dvylika klierikų mokosi jau iš ankčiau.

Kražiai ir Tytuvėnai – ryškiausios vyskupijos šventovės. Kitos vietos nėra tokios reikšmingos istoriniu ar architektūriniu požiūriu, bet visur gyvena žmonės, ir mūsų rūpestis – juos visus pasiekti, apimti.

Iš pasauliečių susivienijimų Šiauliuose radau tik visoje Lietuvoje veikiančią parapiinį *Caritą*. Jau suformavome vyskupijos *Caritą*, Šeimos, Jaunimo bei Evangelizacinį centrą. Deja, jiems neturime patalpų, nėra net kur paskambinti telefonu ar nusiųsti faksą, renkamės tai vienoje, tai kitoje vietoje. Galvojame

tuos centrus įkurdinti Švč. M. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo parapijoje, buvusiuose „Nuklono“ kultūros namuose. Juose būtų ir beglobių vaikų maitinimo kampelis. Gal tuomet pietinis Šiaulių rajonas atgytų dvasine prasme. Žmonės norėjo, kad „Nuklono“ kultūros namuose būtų aukojamos šv. Mišios, tačiau jaunavedžiai atsisako ten tuoktis, sakdami, kad tai ne bažnyčia, o salė. Susiklostė problemiška situacija. Mes nepajėgiame ir nesirengiame statyti toje vietoje naujos bažnyčios. Geriau būtų įrengti vieną kitą kambarį jaunimui, didesnę dėmesį skirti sielovadai ir gyvosios bažnyčios statybai.

Bėdojate dėl patalpų, o ar turite žmonių, kurie veiktų tuose centruose?

Taip, žmonių suradome. Visiškai nauji žmonės vadovauja Jaunimo, Kateketiniam centrui. Pastarąjį tvarkyti skyrėme jauną pasaulietę, šeimos motiną, Šiaulių universiteto absolventę lituanistę, dėsčiusią tikyba. Manau, kad šiandien labai svarbu, kas, ypač jaunimui, vadovaus – būtinas ir aukštasis išsilavinimas, ir mokėjimas bendrauti, ir savo dalyko išmanymas. Man atrodo, kad kol kas nauji žmonės tikrai gražiai darbuojasi. Tiesa, viskas kūrimo stadijoje, negalime pasigirti ypatingais laimėjimais, tačiau suburiame jaunimo, vyksta stovyklos.

Kaip buvo formuojama kunigų taryba, bažnytinis tribunolas, kurija, skiriami dekanai? Kokie kriterijai lėmė artimiausių tartininkų pasirinkimą: ankstesnę pažintį, bažnytinės karjeros laipteliai?

Kunigų taryba renkama slaptu bal-

savimu – abėcėliniame dvasininkų sąraše kiekvienas kunigas turėjo paženklinti savo siūlomus kandidatus. Šeši gavę daugiausia balsų bei dar šeši mano paskirtieji ir sudarė tarybą.

Bažnytiniam tribunolui reikia bažnytinę teisę išmanančių žmonių. Turėjome tik vieną tokį – tai mūsų kancleris kun. Adolfas Grušas. Kitais tribunolo nariais parinkti nebaigę specialių studijų, tačiau kai kurie patirties Kauno arkivyskupijos tribunole įgiję dvasininkai. Taip elgiamės iš bėdos – Roma reikalauja, kad tribunolą sudarytų bažnytinės teisės laipsnius turintys kunigai, ir atei-tyje tuo reikės pasirūpinti.

Kol kas dekanai pasilikę tie, kurie buvo. Tik vietoj Kelmės dekanų, vysk. Baltakio kvietimu išvykusio pastora-ciniam darbui į Vokietiją, teko ieškoti naujo žmogaus. Paskyrėme kun. Vytautą Kadį, kurį gerai pažinojau kaip kunigų seminarijos bendramokslį.

Kiti vyskupai yra susilaukę priekaištų, kad geriausiose miesto parapijose tebeklebonauja valdžiai pataikavę kunigai. O ir šiaip žmonės įpratę protestuoti dėl kunigų skyrimų.

Mūsų vyskupijoje nėra tokių patrauklių objektų kaip Vilniuje ar Kaune. Būtent į šiuos miestus sovietmečiu skirti žmonės, kurie atrodė nelabai „aiškūs“. Aš tų užkulisų nežinau, labai asmeninė problema, kuris žmogus kuriems Dievams daugiau tarnavo. Tad man tiesiogiai neteko susidurti su šia problema. Aišku, ankčiau vadovavimas buvo nepavydėtinas, vyskupams sunkiai eidavosi, kai reikėdavo perkelti kunigą iš vienos parapijos į kitą. Mes

kol kas ramiai darbuojamės, nematau būtinybės be ypatingo reikalo kilnoti dvasininkus.

Žmonės visuomet pareiškia savo nuomonę, tačiau dažniausiai pritaria sprendimui, jei draugiškai pasikalbi, pasitari. Neseniai dėl vieno kunigo iškėlimo parapijiečiai atėjo priekaištauti su daugybe parašų. Kai paaiškinau, kad taip darau paties kunigo noru, pasišnekėjom ir geranoriškai išsiskyrėm. Tiesa, žmonės ne viską suprato, buvo gilesnių minčių, kurių aš ir tas kunigas nenorėjome atskleisti. Juk kartais viską lemia dalykai iš sąžinės srities. Manau, kad ir ateity žmonės gali būti ne visuomet patenkinti ar išsamiai informuoti. Mes turime aprėpti visos vyskupijos reikalus, kiekvienas skyrimas yra susijęs su įvairiausiomis problemomis. Bandysim tuos klausimus spręsti taip, kad kunigui iškėlimas nebūtų žaizda. Aš visada pasitariu su kunigais. Jeigu tikrai nenori paskyrimo, neprievartauju. Siekiu, kad dvasininkas dirbtų su džiaugsmu, kad jis iš tiesų jaustų – jungas saldus, o našta lengva.

Vysk. Eugenijus Bartulis. 1997. Henriko Gaičevskio nuotrauka

Jums teko baigti tvarkyti kun. Alvydo Vainoro reikalus.

Kai tapau vyskupu, jis dar buvo suspenduotas. Paskui po truputėlį jam leista aukoti šv. Mišias uždaroje patalpose. Nuėmus suspensą, reikėjo galvoti, kur jam duoti darbo. Tarėmės su nuncijum, kitais vyskupais ir kunigais. Siūlyta kun. Vainorą iškelti už Lietuvos ribų, į Rusiją, jau net ir teigiamas vysk. Kondrusevičiaus atsakymas buvo gautas. Tačiau permąstėm ir nusprendėm palikti jį mūsų vyskupijoje. Vienas kunigas atsisakė pareigų, ir kun. Vainorą paskyriau į Kriukus, kur reikia atstatyti per audrą sugriautą bažnyčią. Greta Kriukų jis dabar turi dar dvi parapijas. Manau, Dievui laiminant, žmogus vėl galės parodyti, ką gali daryti gero. Jis tikrai rimtai žiūri į savo pareigas, stengiasi, atrodo, kad suprato savo klaidas. Aš meldžiuosi už jį ir tikiu, kad Dievui nėra negalimų dalykų.

Šiauliuose iki šiol nėra normalios kurijos. Kokios kilo problemos dėl jos vietos parinkimo?

Šiaulių miesto vadovybė nurodė architektams parinkti teritoriją kurijos statybai. Svarstymams, kuriuose ir aš dalyvavau, buvo pateikta beveik dešimt vietų, tačiau jos visos atmetos. Pagaliau siūlyta kuriją statyti ties Žvejų skersgatvio ir Tilžės gatvės sankryža. Mums ši vieta pasirodė netinkama dėl kelių priežasčių. Viena, ji yra prie pat centrinės, labai judrios magistralės. Aš sakiau – normaliuose kraštuose ir karvės neriša prie plento, o čia vyskupijos pastatą... Nebūtų ramybės. Mums reikia rimties, susikaupimo, o čia turėtume ir gyventi, ir dirbti, kur triukšmas, vibracija, nesveikas oras. Antra, toje vietoje pastatyta kurija šiek tiek užstotų katedrą. Žmonės laiškuose teigė, kad sumanymai paslėpti bažnyčią už kitų pastatų sovietmečiu kildavo iš piktos valios. Dabar Jūs pats užstosit bažnyčią, – rašė jie. Pagaliau, trečia, atsirado penki savininkai, kurie galėtų reikšti pretenzijas į tą vietą.

Rami, gera vieta, mūsų žemė yra greta dabartinės laikinos buveinės. Tačiau ten stovi devyni garažai, dėl kurių iškėlimo būtų didžiausias triukšmas. Kitas, kunigų tarybos jau apsvarstytas variantas – statyti vietoj dabartinės klebonijos, o jai atiduoti laikinąjį kurijos pastatą. Gal rasim dar kokią išeitį.

Vyriausybė naujai kurijai statyti buvo skyrusi penkis šimtus tūkstančių litų. Paprašiau premjero, kad juos leistų perduoti katedros remontui: šiltinam lubas, darom ventiliaciją, tvarkom sienas, presbiteriją, reikia įrengti krikščyklą, galbūt – šildomas grindis.

Atėjote į Šiaulius, kai dėl Kryžių kalno brendo konfliktas. Kultūros fondas dėjo pastangų perimti jo tvarkymą, norėjo net lankymą reguliuoti savo nuožiūra. Staiga viskas nurimo, buvo įkurta Jūsų vadovaujama viešoji įstaiga „Kryžių kalnas“. Atskleiskite paslaptį – kaip pavyko iš pažiūros lengvai susitarti su skirtingų nuostatų ir interesų žmonėmis? Ar teko susidurti su verslo sluoksnių spaudimu?

Viešpats norėjo, kad būtų kuo daugiau ramybės. Manau, vyskupija įkurta labai laiku. Problema nesunkiai išsprendė tikriausiai dėl to, kad atsirado vyskupija, o vyskupijos centre – vyskupas. Jis yra vadovas, o kai pripažįstamas vadovas, lengviau susitarti. Kultūros aktyvistai patys pasiūlė, kad aš vadovaučiau viešosios įstaigos įkūrimui, ir dabar sėkmingai sprendžiame visus reikalus.

Minčių apie Kryžių kalno aplinką yra nemažai, todėl dabar rengiamas generalinis planas. Projektą pateiksime svarstyti visai Lietuvai. Pirmiausia reikėtų sutvarkyti patį Kryžių kalną, o aplink jį įrengti Kryžiaus kelio stotis, kad žmonės galėtų apeiti apie kalną apmąstydami Kristaus kančią. Ateityje reikėtų prie Kryžių kalno statyti bažnyčią, kurioje atvykę žmonės aukotų šv. Mišių auką, pasimelstų prie Viešpaties Švč. Sakramento, susikaupę, pamąstytę. Vis grįžtu prie man brangios minties pastatyti Kryžių kalno bažnyčią su stikline

siena į kalną... Gal būtų galima padaryti, kad ji atsidarytų ir vasarą. Šv. Mišių dalyviai tiesiogiai matytų Kryžių kalną maldoje. Visose šventose vietose piligrimais pirmiausia dalyvauja šv. Mišiose. Jei atvažiuoja tik pasižiūrėti – kažko trūksta. Reikia, kad žmonės pirmiausia pagarbintų Viešpatį Švenčiausiąjame Sakramente.

Vėliau galbūt mąstysime apie viešbutį, kuriame apsistotų atskridę lėktuvais žmonės ir iš čia tęstų kelionę po Lietuvą. Teks numatyti, kaip bus prekiaujama. Į tuos dalykus reikia žvelgti kompleksiskai, tuomet viskam atsiras savo vieta. Manau, būtų galima sudaryti sutartis su norinčiais pardavinėti devotionalijas ar pan. Su verslininkais neteko susidurti, nes dar nieko konkrečiai nespėdėme. Jų veikla turėtų būti mūsų žinioje, pilnas atitektų vyskupijai, Kryžių kalno išlaikymui, tvarkymui, puošimui.

Pranciškonai prie Kryžių kalno kuria vienuolyną. Buvo skelbiama, kad jie imasi globoti šią vietą. Ar glaudžiai Jūs bendradarbiaujate?

Vyskupija dar nebuvo įkurta, kai dabartinis pranciškonų provincijolas tėvas Benediktas suderino savo planą su Šventuoju Tėvu. Džiaugiamės vienuolyno projektu, tačiau Kryžių kalnas yra Šiaulių vyskupijoje, tad niekas negali pakeisti mūsų rūpesčio dėl jo. Vienintelis klausimas – ar reikia statyti bažnyčią, jeigu bus vienuolynas. Brolio Benedikto teigimu, vienuolyno koplyčioje galės tilpti per šimtą žmonių. Vis dėlto manau, kad bažnyčia ir vienuolynas vienas kitam neturėtų trukdyti. Asyžiuje ar kitose šventose vietose greta vienuolynų stovi didžiulės bazilikos. Atvykusiems žmonėms, ekskursijoms nėra patogu iš karto veržtis į vienuolyną, kur tyro rimtis ir susikaupimas. Nuostabu, kad pranciškonai nėra uždari, kad linkę bendrauti su žmonėmis, bet būtų gera toje vietoje pastatyti bažnyčią. Bažnyčios paskirtis daug platesnė, ji sutelkia pačius įvairiausias žmones. Taigi mūsų ir pranciškonų planas papildė vienas

kitą. Brolis Benediktas – labai mielas, nuoširdus žmogus, ir tarp mūsų neturėtų kilti konfliktų. Visada pasitariame, pabendraujame, kartu sprendžiame problemas. Mūsų abiejų tikslas – skelbti Viešpaties Garbę.

Viešos diskusijos dėl Kryžių kalno sukosi apie klausimą: ar palikti viską „kaip anksčiau“, ar „civilizuoti“, pritaikyti turistų antplūdžiui, idant jie galėtų čiaumoti dešrainius nė neišlipdami iš mašinų. Kaip rasti aukso vidurį tarp šių kraštutinumų?

Minimali turistinė infrastruktūra leistina, tačiau drauge reikia orientuoti žmonių elgseną. Kiekvienas draudimas – sudėtingas reikalas, tačiau prie Kryžių kalno tiktų nurodyti, kad negalima vestis šuniukų, nedera dėvėti provokuojančių rūbų, privalu išlaikyti rimtį. Prie daugelio garsių pasaulio šventovių tokia informacija skelbiama.

Tikiusi, kad nuo nedvasingų poelgių Kryžių kalną pirmiausia saugos pranciškonų vienuolynas. Kalbėjomės su broliu Benediktu – būtų gera, kad jau dabar vienuoliai pasikeisdami budėtų, sutiktų ekskursijas, žmones, su jais bendrautų, skleistų sakralinę dvasią. Vienuolio buvimas toje aplinkoje veiks atvykusiųjų laikyseną. Pagaliau, matydamas nepagarbius veiksmus, jis prieis, paaškins, broliškai patars. Kartais žmonės be blogos valios netinkamai elgiasi. Jie pripratę jaustis laisvai ir valgydami vaikščioja po Kryžių kalną, nesusimąstydami, kad tai nepagarbu. Vienuolynas sutelks žmones, paakins atsigręžti į dvasines vertybes.

Dar viena ginčų dėl Kryžių kalno tema – aukų dėžutė. Anksčiau Meškuičių ir Šiaulių klebonai, visuomeninės organizacijos, pagaliau savivaldybė varžėsi, kas turėtų rinkti aukas, kaip jas panaudoti.

Šią problemą išsprendėme labai paprastai. Ant aukų dėžutės nutarėme užrašyti: „Aukos Kryžių kalno priežiūrai ir šv. Mišioms“. Paaukosime ketve-

rias šv. Mišias kiekvieną mėnesį. Išimti aukas mums padės Šiaulių bankas. Atvažiuos žmonės su apsauga ir išims iš dėžutės kasetę, kurios patys negalės atidaryti. Banke komisija suskaičiuos, surašys aktą ir mums praneš, taigi išvengsime anksčiau kildavusio nepasitikėjimo. Aukos atiteks viešajai įstaigai ir šv. Mišioms. O Meškuičių klebono priežiūroje buvusi dėžutė jau nuimta, gavome raštišką patvirtinimą, kad ji panaikinta. Tad klebonas išvaduotas nuo šio rūpesčio, jo žinioje palikta tik parapija.

Kokie Jūsų santykiai su Šiaulių inteligentija, universitetu?

Mes labai mielai bendraujame. Į universitetą buvau pakviestas „prisistatyti“. Papasakojau apie save, pagiedojau mano pakviestas Kauno sakralinės muzikos mokyklos choras *Pastorale*. Su rektoriumi aptarėme galimybę prie universiteto įkurti Tikybos katedrą. Galvojame nuo kito rudens pradėti rengti tikybos dėstytojus. Dabar dairomės į Vilniaus ir Kauno pavyzdžius.

Ar užgulę darbai leidžia aplankyti parapijas, mokyklas?

Apsilankymų buvo ir yra labai daug. Pirmiausia noriu paminėti, kad mes kitaip negu įprasta teikiame Sutvirtinimo sakramentą. Parapijos klebonas, surinkęs ir parengęs ne daugiau kaip keturiasdešimt penkiasdešimt norinčių priimti Sutvirtinimo sakramentą žmonių, pakviečia vyskupą. Mes atvažiuojame į tą bažnyčią, pradėdame šv. Mišiomis. Po Evangelijos prasideda Sutvirtinimo sakramento apeigos. Klebonas kiekvieną sutvirtinamąjį pristato vardu ir pavarde, jis atsiliepia. Po to pasakau pamokslą. Po pamokslo sutvirtinimo tėvelis ar motinėlė kiekvieną sutvirtinamąjį atskirai atveda prie altoriaus, aš suteikiu sakramentą. Po šv. Mišių vėl kviečiu kiekvieną ateiti, įteikiu atminimo diplomą, palinkiu ištvėrmės liudyti Kristaus mokslą gyvenime. Tame diplome, kurį parengia kancleris, pažymėta, kad toks ir toks žmogus, pasi-

rinkęs tokį ir tokį sutvirtinimo vardą, tą ir tą dieną tokioje ir tokioje parapijoje priėmė Sutvirtinimo sakramentą. Kiekvienas diplomą pasirašytas vyskupo, paženklintas jo antspaudu ir herbu. Trylikos keturiolikos metų jaunuoliui, kuris pasiruošęs, tvirtai apsisprendęs būti tikinčiu žmogumi, tai nepaprastai įspūdinga apeiga. Žinoma, toks Sutvirtinimo sakramento teikimas reikalauja klebono pasiruošimo, didesnio mūsų dėmesio, atidumo. Tačiau viliuosi, kad bus ir vaisių, nes visa atliekame su didele meile, nuoširdžiai trokšdami, kad sutvirtinamasis patirtų nepaprastą šventę. Girdėjau, kai kurie tą atminimo diplomą net ant sienos iširėminę pasikabina. Jis visada primins, kad sutvirtinimo diena buvo nepaprastai svarbi ir įpareigojanti.

Taigi kiekvienos parapijos klebonas mus pakviečia. Lankomės ne tik sekmadieniais, kurių pristinga, nes kai kuriose parapijose teko būti jau po kelis sykus. Bendraujame ir su mokyklomis – aš einu visur, kur mane kviečia, važiuoju į įstaigas, gamyklas.

Kaip paskatinate klebonus tinkamai parengti jaunuolius Sutvirtinimo sakramentui?

Formaliai, masiškai teikti Sutvirtinimo sakramentą – labai lengva. Vyskupiui nesunku patepti kelis šimtus vaikų iš karto. Dabar man reikia skirti sutvirtinimui daug dėmesio, o ir parapijos klebonui tenka didelė atsakomybė, nes matome, kaip jis paruošęs tuos vaikus. Mes kviečiame, kad sutvirtinamieji labai aktyviai dalyvautų šv. Mišių aukoje, kad jie pasijustų esantys tikri dalyviai, o ne į šventę atėję stebėtojai.

Man atrodo, kad toks Sutvirtinimo sakramento teikimo būdas, apie kurį pasakojau, labai sutelkia parapiją, ji pasijunta kaip viena šeima. Šv. Mišių pabaigoje tariau keletą žodžių, pakviečiau parapijiečius priimti sutvirtintuosius jaunuolius į parapijos šeimą, būti kartu su jais, palaikyti, padrasinti juos. Tai naujoji mūsų tautos karta, kurią turime priimti į Bažnyčią kaip brolius ir seses.

Tikiuosi, kad po truputėlį pajusime tą parapijos, kaip bendruomenės, šeimos, nuotaiką. Anksčiau Sutvirtinimo sakramentas būdavo teikiamas į Šiaulių katedrą iš visos vyskupijos susirinkusiems keliems šimtams vaikų, kurių nepažįsti, nežinai, ar jie paruošti, ar ne. Pernai vos atvažiavus teko teikti Sutvirtinimo sakramentą Kryžių kalne. Buvo tokių, kurie neturėjo Sutvirtinimo kortelės, nebuvo pasirengę. Netgi čigonai prisistatė. Reikia teikti sakramentą, o tenka su sutvirtinamaisiais derėtis, aiškintis, iš kokios jis parapijos, ar žino, koks jo sutvirtinimo vardas, kur jo sutvirtinimo tėvelis ar motinė. Toks chaosas, kad apeigos praranda rimtį ir prasmę. O dabar, pavyzdžiui, Radviliškio bažnyčioje per visas šv. Mišias giedojo tik sutvirtinamieji. Tokio aktyvaus jų įsijungimo niekada nepasieksime, jeigu teiksime sakramentą masiškai. Anksčiau tiesiog darydavome broką.

Kas nors turbūt pasakys, kad einate protestantų pėdomis, išskirdami Konfirmaciją iš kitų sakramentų...

Tai būtina. Anksčiau, būdamas Kau-no Priskėlimo parapijos klebonas, stengdavausi išskirtinai pažymėti Pirmosios Komunijos dieną. Aukodavau šeštadienį atskiras šv. Mišias Pirmąją Komuniją priimantiems vaikams, jų tėvams, giminėms. Tada galėdavau jiems skirti daugiau dėmesio. Po šv. Mišių šventoriuje kiekvienam įteikdavau atminimo diplomą, paspausdavau ranką, linkėdavau... Manau, kad jei taip darbuosimės, daug dėmesio skirsime jaunajai kartai, tai turėsime sąmoningesnių katalikų, kurie iš tiesų pamils Bažnyčią. Svarbu, jei jie matys, kad kunigas, klebonas atlieka savo pareigas ne formaliai, įdeda visą širdį, kad jam bažnyčia – Dievo namai, kad jis stengiasi padaryti viską, idant žmonės priartėtų prie meilės kelio.

Kryžių kalno atlidai tapo svarbiausiu dvasiniu vyskupijos įvykiu...

Atlaidų datą – liepos mėnesio trečią sekmadienį – nustatė dar arkivyskupas

Sigitas Tamkevičius. Klausinėju senesnių gyventojų, ar tie atlidai anksčiau turėjo kokį kitą vardą, tačiau nieko nepatyrė. Tad taip ir vadinasi – Kryžių kalno atlidai. Juos matau kaip visos Lietuvos susitelkimo galimybę. Šiais metais atlidai prasidėjo iš vakaro, šeštadienį. Po šv. Mišių jaunimas giedojo, šlovino Viešpatį iki vėlyvo vakaro, po to pernakojo didžiulėje palapinėje. Kitą dieną, sekmadienį, iš ryto ėjome Kryžiaus kelius, buvo jungtinis bažnytinių chorų koncertas, nuncijus ir vyskupai koncelebravo šv. Mišias.

Vyskupija formaliai egzistuoja daugiau kaip metus. O kada pats sau pasakėte, kad vyskupija jau yra?

Po truputį jaučiu, kad ji yra. Ypač kai tenka lankyti parapijas, susitikti su žmonėmis, teikti Sutvirtinimo sakramentą. Jau jaučiu vyskupijos ribas, jaučiu, kad jai priklauso tam tikros parapijos, tam tikri žmonės. Jie paskirti man, kad galėčiau savo meile juos apglėbti, vesti keliu per šią žemę. Tas kelias turi būti kuo saugesnis, kad jie patirtų daugiau džiaugsmo, kad iš tiesų būtų vieno Dangaus Tėvo vaikai. Juo labiau priartėsiu prie žmonių, juo labiau pajusiu, kad tai – vyskupija, kad man uždėta nepaprastai svarbi pareiga jais rūpintis.

Gal atsigręžtumėte į vaikystę ar studijų metus ir pasvarstytumėte, kas Jus vedė į vyskupystę.

Neprisimenu, kad kas nors vaikystėje būtų pranašavęs man tokią ateitį. Apie šį kelią ir šias pareigas aš niekuomet nemaščiau ir joms niekada nesiruošiau. Tik stengiausi gerai atlikti savo pareigas ir man pavestus darbus. Labai patiko Kūdikėlio Jėzaus Teresėlės pasakyti žodžiai: „Paprastus darbus atlikti nepaprastai gerai“... Gal turėjo įtakos, kad prie kardinolo dirbau kancleriu, paskui seminarijoje dvasios tėvu, rektoriumi... Buvo ir paminklinės Priskėlimo bažnyčios atstatymas.

Maždaug prieš penkerius metus iš-

girdau žmonių kalbas, kad toks dalykas gali įvykti, kad apie mane kažkas mąsto. Bet iki pat paskutinės valandos nieko nežinojau, kol pasikvietė nuncijus ir pasakė – esu skiriamas vyskupu.

Visi vyskupų skyrimai po 1990 m. buvo komentuojami pasipriešinimo ir prisitaikymo sovietams kontekste. Ar Jums teko susidurti su KGB?

Teko stojant į kunigų seminariją. Po ilgų pokalbių man pasakė: jeigu tu nepasirašysi, tai žinok – neįstosi į kunigų seminariją. Aš atsakiau, kad neprapulsiu, nes esu atitarnavęs kariuomenėje, įgijęs fotografo specialybę ir, jeigu kas, darbuosiuos fotolaboratorijoje. Įkalbinėjo pasirašyti nors dėl to, kad tylėsiu apie mūsų susitikimus. Sakau, aš ir to negaliu padaryti, nes esu labai plepus – vis tiek papasakosiu. Po kiek laiko gavau pranešimą, kad esu priimtas į seminariją... Daugiau tiesioginio verbavimo ar ko kito, ačiū Dievui, nebuvo. O apie sekimus ar panašiai nieko negaliu pasakyti, čia jau jų darbas.

Ilgiausias mano pastoracinio darbo laikotarpis sovietmečiu buvo Kauno Arkikatedroje bazilikoje – septyneri metai. Ten stengiausi dirbti iš širdies ir nekreipiau dėmesio į nieką, norėjau patikti tik Dievui. Gal kai kam nepatikau. Norėjo iškelti. Girdėjau, sakė – jį reikia iškelti į didžiausią užkampį, kad žmonės jo nepasiektų. Tačiau buvau ramus, nes žinojau – kur mane paskirs, ten bus Dievo valia ir aš ten dirbsiu. Aš buvau per mažas, kad mane tisiogiai lies-

DVIGUBA TEISĖ ŽINOTI TIESĄ

Kun. *Laszlo Lukacsas* (g. 1936) – pijorų ordino vienuolis, Vengrijos Katalikų Vyskupų Konferencijos spaudos atstovas. Studijavo literatūrą ir teologiją, vėliau 21 metus dirbo mokytoju ir direktoriumi vienoje iš kelių katalikiškų mokyklų, kurios veikė ir komunistiniais laikais. Paskui redagavo vienintelį tuo metu katalikišką mėnraštį, o po politinių pasikeitimų Vengrijoje buvo paskirtas vadovauti Vyskupų konferencijos spaudos tarnybai. Spaudos atstovu dirba iki šiol, taip pat dėsto teo-

lą. Kentėjo, aiškinosi Bažnyčios vadovybė.

Fotografijose ir šiaip gyvenime nuolat šypsotės. Kada šypsena dingsta iš Jūsų veido?

Kai meldžiyoui... Mano herbe įrašyta: „Džiaukitės Viešpatyje visuomet“. Manau, kad džiaugsmas negali būti dirbtinis, suvaidintas. Stengiuosi visada būti natūralus. Nenoriu ir nebandau dirbtinai šypsotis, kažkam patikti. Tačiau jeigu iš visos širdies darbuojiesi ir jauti sąžinėje ramybę, negali būti nuiliūdęs. Gal mano tokia prigimtis. Šeimoje – augom dešimt vaikų – nebūdavau pikto, mes dažnai juokaudavom, gražiai sugyvenom. Patyriau didelę motinos meilę, jos nepaprastą maldos dvasią. Turbūt visa tai įaugo ir dabar, kai reikia gyventi savarankišką gyvenimą, aš bandau natūraliai bendrauti su žmonėmis, kiekvieną priimu su džiaugsmu ir su meile. Netrokštu jiems vadovauti, problemas sprendžiu pasitardamas, paklausdamas, todėl netenka vartoti piktų žodžių. Noriu Viešpaties akivaizdoje spręsti, kantriai laukiu kaip sodininkas, trokšdamas apgenėti vieną kitą sudžiūvusią šakelę, trokšdamas, kad jis pats suprastų savo klaidas. Esu tik Viešpaties įrankis. Visas žmonių, parapijos, vyskupijos augimas – Dievo rankose. Mes turime kiek įmanoma su didesne meile priimti kiekvieną atėjusį žmogų ir dar su didesne meile jį palydėti, o Viešpats meilės kelionėje per žemę duos tikrąjį augimą.

logiją vienoje kolegijoje. Tarptautinėje katalikiškos spaudos sąjungoje (UCIP) kun. Lukacsas yra Bažnyčios patarėjas Rytų ir Vidurio Europos klausimais. Pokalbis su kun. Lukacsu įvyko Pasaulinio UCIP kongreso metu Paryžiuje š. m. rugsėjo 11–20 d. Kalbėjosi *Rūta Tumėnaitė*.

Lietuvos Katalikų Bažnyčioje spaudos tarnybą kol kas turi tik Kauno arkivyskupija, taigi ši struktūra yra palyginti naujas dalykas. Todėl pirmiausia norė-

čiau, kad Jūs, kaip turintis daugiau patirties šioje srityje, papasakotumėte, kaip veikia jūsų vadovaujama spaudos tarnyba. Koks yra vyskupų konferencijos spaudos atstovo darbas?

Vengrijos Vyskupų Konferencija renka keturis kartus per metus, bet mano darbas – ne vien dalyvauti jų posėdžiuose. Mano pareiga – būti tiltu tarp visuomenės ir Bažnyčios, vyskupų ir kunigijos, vyskupų ir pasauliečių. Taigi mano darbas iš dalies yra informuoti visuomenę apie tai, kas vyksta Bažnyčioje, ir kartu informuoti Bažnyčios vadovus apie tai, kas vyksta visuomenėje. Manau, kad pastaroji užduotis ne mažiau svarbi už pirmąją. O informuoti visuomenę nėra lengvas dalykas, nes Bažnyčios vadovai nori kalbėti apie kitokius dalykus ir kitokiu stiliumi, negu norėtų žurnalistai. Žurnalistams reikia sensacijų, paslapčių, kartais net ir skandalų, jiems nepriimtini pamaldūs pamokslai iš Bažnyčios pusės. Todėl neretai iškyla įtampa tarp žurnalistų ir vyskupų konferencijos. Tai kasdienis darbas, kuriame iškyla ir nenumatytų atvejų.

Mano spaudos biure dirba tik du žmonės – aš ir viena moteris, kuri perskaito visus laikraščius, išklauso radijo žinias, peržiūri televizijos naujienas, surenka agentūrų pranešimus, ir visa ši informacija būna ant mano rašomojo stalo iki 11 val. ryto. Mes turime labai greitai reaguoti, jeigu kas nors pasirodė laikraštyje. Pavyzdžiui, šiemet gegužės mėnesį rinkimų išvakarėse vyskupai buvo parengę ganytojišką laišką, kurio nusprendė iškart neskelbti. Aš laikiau to laiško kopiją užrakintą savo stalčiuje ir turėjau jį išplatinti po 10 dienų. Vieną rytą man skambina vieno didžiausių Vengrijos dienraščių redaktorius ir prašo: „Tėve Lukacsai, norėčiau gauti vyskupų laišką rinkimų progą“. „Negalite“, – atsakiau. „Tačiau jis jau išspausdintas dideliame komunistų dienraštyje“, – sako tas redaktorius. „Atsiprašau, tačiau nesuprantu, kaip tai gali būti“, – atsakiau ir patikrinau minėtą laikraštį. Ir tikrai – laiškas buvo išspausdintas. Kažkas slapta išgavo tą informaciją. Teko nedelsiant

skambinti vyskupų konferencijos pirminkui ir mes tučtuojau turėjome paskelbti laišką. Aišku, visų kitų dienraščių redaktoriai buvo įpykę: kaipgi čia nutiko, kad išvakarėse tik komunistų laikraštis gavo laiško tekstą?

Dar norėčiau sugrįžti prie antrosios savo darbo pusės – informuoti Bažnyčios vadovus apie visuomenės gyvenimą. Mes turime ir žiniasklaidos komisiją, su kuria pradėjome tyrimą, atspindintį, kuo gyvena visuomenė: kaip žmonės reaguoja į Bažnyčios veiklą? Prieš trejus metus surengėme apklausą: ką žmonės galvoja apie Bažnyčią, kas jiems patinka ir nepatinka Bažnyčioje, kas norėtų leisti savo vaikus į katalikiškas mokyklas, kokios veiklos žmonės tikisi iš Bažnyčios ir panašiai. Aš pasikviečiau kelis mokslininkus, kad šie išanalizuotų rezultatus, juos apdorotų ir parengtų straipsnį, kuris buvo išleistas atskira knygele. Tą patį pakartojome prieš kelis mėnesius. Dabar apklausos duomenys kaip tik apdorojami ir netrukus bus paskelbti. Tiesą sakant, tokios apklausos davė išties stulbinamų rezultatų. Tai veidrodys, parodantis, kaip nūdienos visuomenė vertina Bažnyčios veiklą. Kartodami tokią apklausą kas dveji treji metai, galime stebėti tendencijas: ar nuomonė keičiasi, ir kaip ji keičiasi. Pavyzdžiui, paaiškėjo, kad beveik visi – ir tikintieji, ir netikintieji – tikisi aktyvios Bažnyčios veiklos socialinėje srityje, labdaros: padėti vargšams, seneliams, ligoniams ir pan. Maždaug ketvirtis apklaustųjų nori religinio švietimo ir katalikiškų mokyklų, tačiau čia esama ir opozicijos. Taigi labdaros iš Bažnyčios tikisi visi, o religinio švietimo – tik tikintieji.

Mane domina, kaip Bažnyčios reikalus nušviečia pasaulietinė žiniasklaida. Liberalios pakraipos dienraščiai Lietuvoje neretai vaizduoja Bažnyčią nepalankioje šviesoje. Kartais, skaitydamas jų antraštes, gali pamanyti, jog Bažnyčiai rūpi vien tai, kaip susigražinti turtą, kad ji kišasi į tuos visuomenės reikalus, kuriuose nėra pageidaujama. Ar toks Bažnyčios traktavimas būdingas visoms posovietinėms šalims, ar dėl

tokio nepasitikėjimo šiek tiek kalti ir patys Bažnyčios atstovai?

Leiskite paklausti, kas šiandien Lietuvoje yra žurnalistai, nes Vengrijoje dauguma žurnalistų yra tie patys, kurie buvo prieš 10 metų. Tai buvę komunistiniai žurnalistai, šiandien išvertę kailį ir pasidarę liberalais. Tai tie patys žmonės su tokiomis pačiomis pažiūromis.

Jūs labai teisingai paklausėte, kas dėl to kaltas. Viena vertus, Bažnyčia elgiasi teisingai, po tiek daug persekiojimų metų reikalaujama grąžinti nuosavybę, kalbėdama apie finansavimą. Tačiau visa tai veikia žmonių sąmonę – vargšų žmonių, kurie iš tiesų gyvena skurdžiai ir kartais mato, kad kunigai ir vyskupai gyvena daug geriau negu jie. Aš manau, kad Bažnyčios mūsų šalyse turėtų būti labai kuklios, – jos privalo būti ir labai ryžtingai nusiteikusios, tačiau sykiu ir nepervertinti savo galimybių. Kartais Vengrijoje matau, kad sektos daug stipriau pabrėžia dvasinę pusę, užuot kalbėjusios apie institucijas ir finansinius dalykus.

Kita vertus, mano minėti žurnalistai susiformavo komunistinėje aplinkoje, tačiau mokėsi ir iš laisvojo pasaulio liberaliosios spaudos, o tokia spauda stengiasi parduoti save. Ji nori turėti skaitytojų ir siekia juos patraukti, o patraukti gali sensacijomis ir skandalais. Taigi šiuolaikinei spaudai būdinga skandalų medžioklė, o Bažnyčia jai yra lygiai tokia pati medžioklės sritis. Tai būdinga ne tik pokomunistiniams kraštams, bet ir Vakarų valstybėms. Daugelyje Europos valstybių spauda šia prasme yra priešiška Bažnyčiai. Tai nėra tiesioginis antiklerikalizmas, tiksliau, ne vien tiesioginis antiklerikalizmas, bet ir įprasta žurnalistų nuostata – gauti sensaciją, kurią būtų galima parduoti.

Per pastaruosius dešimtį metų Lietuvos Katalikų Bažnyčia, kurią žmonės daugybę metų gerbė kaip vienintelį tiesos šaltinį, dabar turi gintis nuo liberaliosios nuomonės išpuolių. Ar taip yra ir Vengrijoje bei kitose posovietinėse šalyse?

Manau, kad taip. Visose šiose valsty-

bėse Bažnyčios užimama vieta visuomenėje yra skirtingo masto, – šiuo atžvilgiu išimtis turbūt yra Lenkija. Tačiau nuo Lietuvos iki pat Albanijos, kurioje padėtis buvo blogiausia, religija ir krikščioniškosios Bažnyčios buvo persekiojamos. O tarp engiamųjų egzistavo tam tikras solidarumas, nesvarbu, ar jie buvo tikintys, ar ne. Mes visi buvome tame pačiame kalėjime. Toks buvo solidarumas.

Po to, kai įvyko politiniai pokyčiai, aš matau, kad Vengrijoje – manau, jog Lietuvoje yra daugmaž panašiai – Bažnyčiai teko naujas socialinis vaidmuo. Ji pasidarė viena iš visuomenės interesų grupių, kuri reikalauja parlamento skirti pinigų iš metinio biudžeto, eterio laiko radijuje ir televizijoje, tai yra kuri konkuruoja su kitomis interesų grupėmis. Taip pat yra ir su turto grąžinimu. Bažnyčios turtu, kurį komunistai konfiskavo, šiandien naudojasi kažkas kitas, o kai Bažnyčia teisėtai reikalauja jį sugrąžinti, tai, aišku, užgauna kitų grupių interesus. Manau, tiesiog reikia drąsiai priimti tokią padėtį kaip būdingą visoms pokomunistinėms valstybėms.

Ar manote, kad Bažnyčia jau susitaikė su savo naujajai padėtimi, su tuo, kad ji iš tiesų bus mažuma vis labiau sekuliarėjančioje visuomenėje?

Manau, kad dar ne. Visų pirma, pokomunistinių šalių Bažnyčių dar nepasiekė Vatikano II Susirinkimo dvasia. Geležinė uždanga tikrai buvo geležinė – mes buvome atkirsti. Dar buvo sovietų priespauda, ir čia Lietuvai buvo sunkiau negu Vengrijai. Komunistai neleido laisvai keistis idėjomis, tad Vatikano II Susirinkimo dvasia, vidinės reformos Bažnyčioje mūsų šalių nepasiekė ir negalėjo pasiekti. Todėl reikia labai daug laiko, kad žmonės perprastų Susirinkimo dvasią. Antra, daugelis Bažnyčios vadovų svajoja atkurti senus gerus laikus, kai Bažnyčia buvo galinga, kai vyskupai buvo tarsi kunigaikščiai. Mūsų hierarchai kalba apie „krikščionišką Vengriją“ – manau, kad pas jus kalba apie „krikščionišką Lietuvą“. Vengrija buvo

krikščioniška valstybė nuo pačių savo ištakų, tačiau šiandien jau nebegalima kalbėti apie krikščionišką valstybę. Turime susitaikyti su apklausų duomenimis, kurie rodo, kad mes pasidarėme, kaip jūs minėjote, mažuma.

Kita vertus, tai vis vien teikia vilties. Mes patiriame dvigubą priespaudą. Viena, tai senoji komunistinė indoktrinacija, draudusi bet koki religinį švietimą, todėl dvi ar trys kartos užaugo be jokio religinio auklėjimo. Religiją persekiojo politinė valdžia, remiama komunistinio ateizmo. Iš kitos pusės, mus veikia vakarietiškos sekularizacijos įtaka. Buvo galima laukti, kad dėl tokios dvigubos priespaudos pokomunistinių kraštų gyventojų religingumas bus mažesnis negu Vakarų Europoje. Tačiau taip nėra. Statistika rodo, kad Vengrijoje yra beveik tiek pat rimtai įsipareigojusių krikščionių, kiek, tarkim, Vokietijoje ar Prancūzijoje. Tai mums teikia vilties, kad tikėjimas šiose šalyse yra gyvybingas ir turi ateitį. Kai žiūriu į kunigų ar vienuolių pašaukimus, pas mus jų yra daugiau negu Vakaruose.

Grižkime prie Bažnyčios ir žiniasklaidos. Kartais tikintieji piktinasi, kad Bažnyčia nesiima priemonių prieš smurtą ar pornografiją spaudoje ir televizijoje, nereikalauja uždrausti tokių leidinių ar televizijos laidų. Tačiau Bažnyčios misija lyg ir ne tokia. Ką atsakyti į tokius tikinčiųjų priekaištus, kurie tikrai pagrįstai susirūpinę dėl žiniasklaidos padorumo?

Bažnyčios teisė ir pareiga yra suteikti tam tikras gaires, tačiau Bažnyčia neturi pareigos diktuoti. Todėl Bažnyčia negali ir, pagal Vatikano II Susirinkimo dvasią, neprivalo primesti tų gairių žmonėms. Cenzūra pati savaime daugiau nebegali būti palaikoma. Todėl oficialioji cenzūra, uždraustų knygų sąrašas po Susirinkimo buvo panaikinti. Negalima uždrausti žmonėms kalbėti viena ar kita. Ką galima padaryti – tai pasakyti, jog ši nuomonė klaidinga, o ana – teisinga. Turime mokyti žmones, ir tai yra svarbiausia. Turime ugdyti juos nuo

pat vaikystės, išmokyti atskirti gera nuo bloga, teisinga nuo klaidinga. Šia prasme Bažnyčia tenka didžiulė atsakomybė lavinti žmones, mokyti juos išvalgumo. Tai yra dvasių atpažinimas, apie kurį ankstyvoji Bažnyčia kalba Apaštalų dar-

Kun. Laszlo Lukacsas. 1998 rugsėjis

bų knygoje: reikia mokyti atpažinti, kurios dvasios yra geros, o kurios ne.

Kiek Bažnyčios vidaus problemos turėtų būti prieinamos žurnalistams? Ar jie pagrįstai reikalauja suteikti visą įmanomą informaciją, ar egzistuoja tam tikra privatumo riba, kurios Bažnyčia gali teisėtai neperžengti ir nebūti apkaltinta slaptumu?

Ne, Bažnyčia tikrai neprivalo atskleisti visų savo paslapčių. Bažnyčia nuolatos pabrėžia asmens orumą: kiekvienas žmogus turi teisę į savo asmeninį, intymų gyvenimą. Pažiūrėkime kad ir į popiežiaus sveikatą ar kokį kitą dalyką – žmogaus privatus gyvenimas Bažnyčia yra švenčiausias dalykas.

Norėčiau pateikti jums klausimą, kuris iškyla ne vienam katalikui žurnalistui. Katalikas žurnalistas vienu metu tarsi priklauso dviem pasauliams – jis yra katalikiškos bendruomenės ir žurnalistų bendruomenės narys. Tačiau, matydamas Bažnyčioje kokią nors rimtą problemą ir norėdamas iškelti ją į viešumą, žurnalistas neretai susilaukia priekaištų iš Bažnyčios žmonių ir jos vyresnybės, jog taip darydamas jis išduoda Bažnyčią, girdi, tegu tuo užsiima pasaulietinė žiniasklaida, o mes verčiau

neneškime šiukšlių iš namų, antraip dar labiau pakenksime Bažnyčios prestižui visuomenės akyse. Tačiau ir pats Šv. Tėvas įvairiomis progomis yra sakęs, kad spauda visų pirma privalo tarnauti tiesiai ir perduoti tikrus faktus. Kaip pasielgti katalikui žurnalistui tokios dilemos akivaizdoje?

Puikiai suprantu, ką norite pasakyti, nes su šia problema susiduriame kone kasdien. Kaip atrasti pusiausvyrą tarp tiesos ir, tarkime, lojalumo Bažnyčiai? Teoriškai būna labai konkrečių, delikačių ir sunkių situacijų, kai gali tekti ir nukentėti. Aš kartais sakau, jog prieš 10–20 metų mes, krikščionys, kentėdavome dėl Bažnyčios, o šiandien kartais nukenčiame nuo Bažnyčios. Tikrai nelengva, kai kartais mūsų vyresnybė – kunigai ar vyskupai – piktinasi ir klausia, ką gi jūs darote. Kaip principą galiu pacituoti puikią ištrauką iš popiežiškojo dokumento *Communio et progressio*, kuriame aiškiai pasakyta, jog kiekvienas asmuo turi teisę žinoti tiesą, o Bažnyčia tai galioja labai ypatinga prasme: kiekvienas tikintysis turi dvigubą teisę žinoti tiesą – kaip žmogus ir kaip krikščionis. Todėl teikti informaciją yra žurnalistų pareiga, juo labiau katalikų žurnalistų, kurie privalo pranešti apie tai, kas vyksta Bažnyčios viduje. Tačiau žinau, kaip lengva būna skaityti, tačiau kaip sunku parašyti straipsnį, ypač kai žinai tiesą ir negali apsispręsti, ką rašyti, o ko ne.

Tačiau yra ir apaštalo Pauliaus žodžiai, kuriuos cituoja Vatikano II Susirinkimo dekretas apie visuomenės bendravimo priemones „Inter mirifica“. Apaštalas sako, kad ne kiekvienas tiesos žodis neša gėrį, o tik meilė kuria, todėl ne kiekvieną tiesos žodį reikia skleisti...

Taip, kartais tiesa gali ir nužudyti. Todėl reikia skirti tiesą ir tiesą. Vienas vengrų poetas yra rašęs, jog kartais faktai nustelbia tikrovę, t. y. užgožia pačią tiesą. Taigi faktai savaime dar ne viskas. Mes turime tarnauti viešajai nuomonei Bažnyčios viduje, turime tar-

nauti vidiniam viešumui, o tai yra pats svarbiausias žiniasklaidos tikslas apskritai – kurti viešąją nuomonę ir skelbti įvairius dalykus, nesvarbu – patinka tai žmonėms ar ne. O Bažnyčios viduje negali būti jokios kalbos apie bendrystės Bažnyčią, jeigu nėra tam tikro bendravimo. Juk pagal Vatikano II Susirinkimą, Bažnyčia iš esmės yra tikinčiųjų bendruomenė, kurioje mes visi, pakrikštytieji, esame lygūs. Todėl komunikacija – bendravimas, kalbėjimasis tarpusavyje – tikrai yra svarbiausia priemonė tokiai bendrystei sukurti. Šia prasme tie, kuriems tenka uždavinys kalbėti, privalo turėti ne tik burną, bet ir ausis.

Esate minėjęs, jog prisidėjote ir prie Lietuvos katalikų radijo įkūrimo, kai drauge su pagalbos agentūromis iš už-

sienio ketinote kurti katalikiškos spaudos ir radijo tinklą Rytų Europos šalyse. Nuo tų laikų jau praėjo aštuoneri metai. Kaip šiandien vertinate savo pastangų vaisius?

Buvo kelios pagalbos agentūros, norėjusios padėti Rytų Europos šalių bažnyčioms įkurti savo žiniasklaidos priemones: spaudą ir radiją. Iš tiesų 1991-aisiais metais per pučą Maskvoje jau buvo atvežta, tik dar neišpakuota ir nesumontuota, visa radijo stotis. Ir kai Jelcinas bei kiti parlamento nariai, kurie buvo apsupti sukilusių kariškių, neturėjo jokių ryšių priemonių, kažkas iš jo žmonių prisiminė, jog yra radijo stotis, su kurios pagalba galima perduoti informaciją kitapus parlamento pastato. Tokia buvo krikščioniško *Blagovest*

radijo pradžia Rusijoje. O paskui kitur viskas ėjo sava vaga. Pačioje pradžioje, 1990-aisiais metais, svajojome, kad galime organizuoti Bažnyčios gyvenimą mano tėvynėje Vengrijoje ir kitose šalyse panašiai kaip statomas naujas pastatas: padarai projektą ir pradėti statybą, o paskui uždengti stogą – ir viskas baigta. Tai buvo iliuzija, mums teko ir skaudžiai nusivilti. Įsitikinome, kad to padaryti neįmanoma, kad gyvenimas vystosi kita linkme: vienur išauga netikėtos gėlės, tuo tarpu kitur plyti griuvėsiai. Gyvenimas, taip sakant, yra labiau organiškas, ir tai, ką turime dabar, yra daug mažiau, negu tikėjomės prieš aštuonerius metus. Tačiau net ir tai, ką matau dabar, man teikia vilties.

Ačiū už pokalbį.

VIENUOLYNŲ KELIAS AR ŠALIKELĖ?

Šių metų rugpjūtis Lietuvai padovanojo dar vieną integracijos į Europos bendriją ženklą – mus, paskutiniuosius kontinento pagonis arba „Šiaurės Indiją“, pagaliau pasiekė kultūrinė „Vienuolynų kelio“ programa (tiesa, kažki kodėl – ak, tie gajūs biurokratiniai įpročiai – ne vienu, o dviem: „Vienuolynų kelio“ ir „Savaitės Vilniaus vienuolynuose“ pavidalais). Atidarytos net dvi knygų parodos Vilniaus universiteto ir Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje bei Lietuvos dailės muziejaus parengta vienuolynų dailės ekspozicija Chodkevičių rūmuose, vyko ekskursijos po įvairius Vilniaus vienuolynus, surengti koncertai, išleistas vadovas*. Visuomenės susidomėjimas šios programos renginiais, atrodo, pranoko net jos rengėjų lūkesčius ir akivaizdžiai paliudijo žinių apie vienuolijas alkį. Tai,

kad „Vienuolynų kelias“ atsiliepė į šias aspiracijas ir ėmėsi užpildyti savotišką vakuumą, yra neabejotina jo sėkmė ir aktualumo įrodymas. Kur kas įdomesnis ir kontroversiškesnis kitas šios programos aspektas – *kaip* tai buvo atlikta.

Apie koncepciją

Jei tikėtotės, kad „Vienuolynų kelyje“ susipažinsite ne tik su vienuolijų istorija, bet ir nūdienu, tai visai be reikalo. Tiesa, kai kuriuose renginiuose buvo galima išvysti ar net išgirsti kokį užsilikusį gyvą pranciškoną, jėzuitą ar dominikoną, o iš vadovo „Lietuvos vienuolynai“ sužinoti apie kai kuriuos atsikūrusius ir dabar veikiančius senuosius vienuolynus, tačiau parodos, ekskursijos ir koncertai liudijo geriausiu atveju XIX a. negrįžtamai užsibaigusią, taip ir netapusią šiandieninio Lietuvos religinio ir kultūrinio gyvenimo dalimi, vienuolynų istoriją. Veltui čia ieškotumėte saleziečių ar joanitų, asumpcioniščių ar kazimieriečių – dulkėti rankraščiai ir knygos, didžiuliai barokiniai altorių

Kultūra

paveikslai, plastiški relikvijoriai byloja apie tolimą, egzotišką ir, regis, tik romantiškomis romanų istorijomis beatgyjantį gyvenimą „už storų mūro sienų“. Ar po „Vienuolynų kelio“ šis gyvenimas priartėjo? O gal tiesiog patogiau jį laikyti atstu – kaip dailią ir estetišką fikciją, praeitį arba svajonę be teisės tapti tikrove?

Jei tikėtotės, kad „Vienuolynų kelyje“ sužinosite vienuolijų istoriją, tai irgi turbūt be reikalo. Ar daug kas skaito Viktoro Gidžiūno, Pauliaus Rabikausko ar net Reginos Laukaitytės darbus? Ar daug laiko ir pastangų reikia jiems parašyti? Jei į šiuos klausimus atsakėte atitinkamai *ne* ir *taip*, manau, lengvai suprasite, kodėl beveik nieko nauja vienuolijų istorijoje ši programa nepateikė. Drįsčiau suabejoti, ar ir tai, kas buvo pateikta, yra tikroji vienuolijų istorija. Uolus „Vienuolynų kelio“ renginių lankytojas turėjo susidaryti maždaug tokį vaizdą apie „Dievui pašvęstojo gyvenimo asmenų instituto“ (programos metu dažnai kartotas vienuolijos apibrėžimas)

* *Lietuvos vienuolynai: Vadovas*. – V.: Dailės akademijos leidykla, 1998. – 456 p.

veiklą: vienuoliai gyvena už storų mūro sienų, jie perrašinėja, spausdina, kaupia ir skaito knygas, tapo paveikslus, drožia skulptūras, stato bažnyčias ir vienuolynus, muzikuoja, dėsto mokyklose ir rūpinasi špitolėmis. Viskas. Tarp pastatymo ir perstatymo datų, meistrų ir architektų, stilių ir mokyklų vardų pasiklydusiam programos keičiui (o labiausiai – programos organizatoriams) norėtųsi tarti Irenos Vaišvilaitės žodžiais: „Vienuolynas yra ne tik sienos ir pirmiausia – ne sienos“...

Užtat jei tikėjotės, kad „Vienuolynų kelyje“ užeisite „Baroko kelio“ programos pėdsakus, Jūs visiškai teisus (beje, abi programos organizavo ta pati viešoji įstaiga „Baroko kelias“). Kaip sakė dar nepamiršti klasikai, istorija antrąsyk kartojasi kaip tragedija arba farsas, todėl nenuostabu, kad į baroko chronologiją ir meno istorijos rėmus tarsi į Prokrusto lovą spraudžiamas vienuoliškasis gyvenimas panėsi į kokį nors leisygių luošį iš Vilniaus gerųjų brolių vienuolyno ligoninės. Juokas pro ašaras...

Apie Bažnyčią

Itin įstrigo tai, kad šiemetinis „Vienuolynų kelias“ eliminavo, mano galva, patį svarbiausią šios programos dalyvį: apie vienuolijas kalbėjo, parodas rengė, ekskursijas vedė istorikai, menotyrininkai, muziejininkai, bibliotekininkai, bet... ne patys vienuoliai, galintys ir turintys gyviau ir autentiškiau nei bet kas kitas paliudyti savąjį gyvenimo kelią. Programos metu vienuolynų kiemeliai, refektoriumai ir svečių kambariai taip ir neprispildė žmonių, kuriuos į renginius sukviėtė pirmiausia sekuliariosios įstaigos – bibliotekos, muziejai etc. Tokia „Vienuolynų kelio“ programa suprantama tik sovietmečio sąlygomis, kai Bažnyčia buvo visiškai izoliuota ir priversta pasitraukti iš kultūrinio bei visuomeninio šalies gyvenimo, bet tiesiog nesuvokiama šiandien. Įsivaizduokite bylą, kurioje kaltinamasis, net nepakvietus jo į teismo posėdį, teisiamas už akių. Nežinau, kodėl Bažnyčia iš esmės nedalyvavo, regis, pačioje „bažnytiškiausioje“ programoje,

kokią tik galima sugalvoti; lieka tik apgailestauti, kad vien dėl šios priežasties (ar tai būtų programos organizatorių, ar Bažnyčios hierarchų kaltė) šiemetinis „Vienuolynų kelias“ netapo tuo, kuo galėjo tapti – žingsniu Bažnyčios ir kultūros sandoros link.

Šia proga – vienas „Savitės Vilniaus vienuolynuose“ epizodas, manding, taikliai iliustruojantis „bažnytininkų“ ir „menininkų“ santykius. Šeštadienį 15 val. planuota ekskursija į Šv. Petro ir Povilo bažnyčią Antakalnyje ir tikėtasi pasakojimui ten pasinaudoti bažnyčios mikrofonais. Deja, organizatoriai, vos prieš keletą dienų susizgribę tartis su klebonu, gavo neigiamą atsakymą, nes tądien paparinėje bažnyčioje kone be pertraukos krikštijama ir tuokiama. Šis elementarus pavyzdys leidžia įtarti, kad programos organizatoriai neišmano bažnytinio gyvenimo ritmo ir... nėra išmokę netgi „Vienuolynų kelio“ pamokų, nes nežino, kuo vienuolyno bažnyčia skiriasi nuo paparinės – kitaip argi būtų suplanavę šeštadienio ekskursiją būtent po paparpijos, o ne vienuolyno bažnyčią? O gal ir toliau įsivaizduojama, kad bažnyčia – tai apleistas merdintis poligonas, atgyjantis tik tada, kai į jį nusileidžia išganingas ir ilgai lauktas menininkų desantas?

Apie profesionalumą

Pasirinktas „profesionalios“ „mokslinės“ programos variantas, regis, turėjo apsaugoti „Vienuolynų kelią“ nuo nekompetentingumo (tokį atspalvį projektui, be abejo, būtų suteikęs „nemokslingų“ vienuolių dalyvavimas). Deja, tuo abejoti iš pat pradžių verčia keistas kai kurių eksponatų ir meno kūrinių atrankos (ar jų anotavimo) principas. Tik viename koncerte galėjome išgirsti turbūt pačią „vienuoliškiausią“ muziką – grigališkąjį choralą, kituose gi trėlėmis ir melizmais visai nevienuoliškai ulbėjo barokas. Argi nebūtų buvę prasmingiau atlikti autentišką ir Lietuvos vienuolynuose neabejotinai skambėjusią muziką – darsyk pristatyti kūrinius iš Rūtos Janonienės ir Jūratės Trilupaitienės atgaivinto Šv. Mykolo bernardinų

rankraščio arba prikelti grigališkąjį choralą iš bibliotekose tebedulkančių senųjų bernardinų giesmyne? Lietuvos dailės muziejaus parodos eksponatų anotacijos, dažniausia, irgi neatskleidžia ryšio, siejančio paveikslus ar liturginius reikmenis su vienuolijomis, todėl mažumėle keista regėti Nukryžiuotąjį, Mariją su Kūdikiu, šv. Agotą, šv. Joną Nepomuką, šv. Barbora, apaštalą Tomą, arkangelus Gabrielių ir Mykolą, kanauninką Stanislovą Čerskį šventųjų vienuolių draugėje. Lygiai taip nežinia, kaip ir su kokia vienuolija susijusios Mišių taurės, ampulės, procesijų juostos, arnotas su šv. Kazimiero atvaizdu, mitra, sentiškių giesmynas arba XIX a. medalikėliai, skirti blaivystės sąjūdžiui paminėti, pagaminti Rokiškio bažnyčios pastatymo ar Nekaltojo Prasidėjimo dogmos paskelbimo proga... Nacionalinės bibliotekos parodoje „Šventieji vienuoliai“ tarp „lituanistinių“ šventųjų puikuojasi ir šv. Kristupas (suprask – Vilniaus globėjas); tik kas ryšis patvirtinti, kad jis buvo vienuolis?

Apie tai, kad tos pačios bibliotekos parodoje eksponuojami rankraščiai ir seni spaudiniai kaip nors susiję su vienuolijomis, anotacijos primena tik kaip kur; tai elementarus (dažnųsyk ir klaidingas) bibliografinis aprašas, iš kurio nieku būdu neaišku, kodėl būtent šios knygos atsідūrusios „Vienuolynų kelio“ parodoje. Dauguma jų kadaise priklausė įvairių vienuolynų bibliotekoms, bet lankytojas tai turi išsiaiškinti pats, skaitydamas rankraštinės proveniencijas (gal ir neblogas paleografinis žaidimas?). Tai, kad kai kurios knygos su vienuolijomis susijusios savo autoriais, turiniu arba spaustuvėmis, žiūrovui irgi derėtų susivokti pačiam. Vienuoliškoji tema, garsiai deklaruota parodos pavadinime, neatsekamai ištirpo tiesiog knygų ir rankraščių („vienuoliškiau“ pavadinti nedrįsčiau) parodoje, nors, suskirsčius spaudinius pagal jų kilmės vietas, spaustuves ar autorius, būtų buvę įmanoma raiškiai pristatyti vienuolius rašytojus, vienuolynų spaustuves ir bibliotekas. (Išimtis – rankraštiniai giesmynai su iššifruotomis proveniencijomis bei pla-

tesnėmis anotacijomis, leidžiančiomis suvokti šių knygų reikšmę ir vietą vienuoliškame gyvenime.)

Ką gi, tokiu atveju derėtų tikėtis bent jau profesionalaus eksponatų aprašymo – argi prakilnus „Lietuvos nacionalinės“ bibliotekos vardas nėra savotiškas kokybės ženklas? Vis dėlto kompetentingumo dažnų stokojama, ypač susidūrus su bažnytinėmis ar liturginėmis sąvokomis. Pvz., *officium defunctorum* (liturginės valandos už mirusius, kitaip – egzekvijos) pristatomas kaip „grigališkojo choralo giesmės“, *officia divina propria Societatis Jesu* (Jėzaus Draugijoje kalbamos liturginės valandos) verčiama „Mišių rinkiniu“, *sermone quadragesimales* (gavėnios pamokslai) suprantami kaip „40 pamokslų“, *parochus* (klebonas) vadinamas „kunigu“. Galima sužinoti, kad Katalikų Bažnyčioje, be žinomų žemesniųjų ir aukštesniųjų dvasininkų šventimų, egzistuoja ir vienuolynų vyresniųjų šventimai, mat *Ordinationes praepositorum generalium Societatis Jesu* (Jėzaus Draugijos generalinių vyresniųjų (=generolų) potvarkiai) verčiama „Jėzuitų vienuolynų vyresniųjų iššventinimo taisyklėmis“. Šv. Jono bažnyčioje veikusios Dievo Kūno arkibrolijos privilegijų, atleidimų ir maldingų praktikų knyga įvardijama Mišių rinkiniu, stebuklingojo Trakų Dievo Motinos paveikslo vainikavimo proga 1718 m. išleista knygelė apie šio paveikslo kilmę, istoriją ir malones – „filosofijos tezėmis“, o Jėzaus Draugija – „jėzuitų draugija“. Rankraštis, bylojantis apie 1639 m. konfliktą tarp Vilniaus kalvinistų ir Šv. Mykolo bažnyčios bernardinų, laikomas skundu dėl pranciškonų procesijos ir jų bažnyčios užpuolimo.

Esama ir bibliografinių klaidų bei ne-nuoseklumų: knygų antraštės rašomos tai originalo kalba, tai verčiamos į lietuvių kalbą; taip pat įvairuoja autorių vardų formos (*Luis de Granado* ir *Ludovicus Granatensis*); *tomus tertius* verčiama kaip „trys tomai“. Kai kurios antraštės suformuluotos gana ambivalentiškai, pvz., „Aristotelio Nikomacho etika“, „Granado Luis de Nusidėjėlių vadovas“

arba „Kauno karmelitų vienuolyno bažnytinės teisės rinkinys“. Vis dėlto, nepralenkiamas pasirodė leidinio antraštė *R. P. Didaci Stellae Minoritani Regularis Observantiae... in... Euangelium secundum Lucam enarrationum tomus primus. Antverpiae, MDLXXXIII* aprašas: *Didacus Cavarruvias a Leyva Toletanus. Raštų rinkinys. – Frankfurtas prie Maino, 1592. Kas turi akis, teskaito...*

Dar keletas pastebėjimų iš parodos Chodkevičių rūmuose. Ant sienos kabantis nedatuotas tamsaus kolorito šv. Pranciškaus Serafiškojo (anotacijoje – Serapiniečio!) atvaizdas vadinamas nežinomo Lietuvos dailininko paveikslu. Šalia esančiame stende tarp daugelio XIX a. paveikslėlių matyti ir minėtasis paveikslas, datuojamas 1664 m. ir priskiriamas Vilniaus bernardino Pranciškaus Lekšyckio teptukui (paveikslas kabėjęs Šv. Mykolo bažnyčioje). Kitame XIX a. paveikslėlyje reprodukuotas šv. Kajetono paveikslas iš Antakalnio Trinitorių bažnyčios. Ekspozicijoje galima išvysti ir patį originalą, bet... iš Vilniaus universiteto Mokslo muziejaus. Kad Bažnyčia, neduokdie, nepasigvieštų svetimo turto...

Lyginant su minėtomis parodomis, gerą įspūdį eksponatų atrankos, išdėstymo ir pristatymo požiūriu paliko Vilniaus universiteto Baltojoje salėje surengta knygų ir rankraščių iš Lietuvos vienuolynų bibliotekų paroda. Čia glaustai pristatytos vienuolynų bibliotekos bei knygos iš jų rinkinių. Matyti, jog paroda apgalvota, parengta specialiai šiai programai ir pateisina savo pavadinimą. *Lapsus* – kažin kodėl klaidingai perskaityta elementari Marijos vardo monograma.

Rugsėjo pradžioje pasirodęs vadovas „Lietuvos vienuolynai“ – bene pats svariausias šiemetinio „Vienuolynų kelio“ rezultatas. Leidinys traukia akį spalvingumu, kupinas daugelio įdomių ir naujų tiek turinio, tiek rakurso požiūriu nuotraukų. Sklandus ir kvalifikuotas įvadinis straipsnis parašytas Irenos Vaišvilaitės, kitus pateikė įvairūs autoriai. Straipsniai pirmąkart pateikia vienuolyno istorijos santrauką arba fiksuoja dabartinę istorinių tyrimų būklę, todėl leidinys turėtų

neišvengiamai tapti kone privalomai cituojama istoriografinė pozicija ir atskaitos tašku visoms vėlesnėms publikacijoms. Profesionalumu ir kompetencija vienuolynų istorijos gan ryškiai skiriasi: iš sklandžiausių ir turiningiausių paminėčiau leidinio sudarytojų Rūtos Janonienės ir Dalios Klajumienės tekstus, silpnesni pasirodė A. B. ir P. Š. straipsniai.

Nors vadove nepastebimas minėtomis parodomis būdingas bažnytinio gyvenimo ignoravimas (ištiesai neskiriamos gal tik bažnyčios „pašventinimo“ ir „konsekracijos“ sąvokos), klaidų ir nesusipratimų jame gausoka. Štai Linkuvos karmelitų vienuolyno bibliotekos kataloge minimos „priešingybės (*Controversistae*)“ (p. 164) – tai kontraversinės (poleminės) teologijos autorių veikalai, o paslaptį 1826-ųjų „Kretingos jubiliejus“ (p. 148) – visame katalikiškajame pasaulyje švęsti jubiliejiniai Šventieji metai. Vilniaus Akademijos rektorius jėzuitas Martynas Počobutas niekuomet nepriklausė graikų katalikų Bažnyčiai, todėl ir klebonavo ne bazilijonų Švč. Trejybės cerkvėje (p. 280–281), o Švč. Trejybės bažnyčioje Dominikonų gatvėje. Nepasisekė šv. Andriui Bobolai ir šv. Juozapatui (vadove – Jozefatui) Kuncevičiui – jų kanonizacijos „Vienuolynų kelio“ straipsnių autoriai, matyt, nepripažįsta. Kretingiškių lig šiol gerbiamas švento gyvenimo vyras Jurgis Pabrėža – taipogi tik „floristas botanikas, pamokslininkas, gydytojas“ (p. 148), o kanauninkas Mikalojus Daukša – „pirmasis žinomas LDK rašytojas“ (p. 139). „Krikščionių Horacijui“ Motiejui Kazimierui Sarbievijui skirta pastraipa taip pat atrodo nužengusi tiesiai iš tarybinės lietuviškosios enciklopedijos puslapių: skaitytojo akyse jis iškyla visų pirma kaip Kražių patriotas ir gamtos grožio dainius (p. 139). Amžina ir, regis, niekaip nesprenžiamą problema lieka asmenvardžių, vietovardžių bei kai kurių kitų istorinių terminų vartojimas. LDK referendorius vadinamas „LDK referentu“ (p. 57) arba „DLK referendaru“ (p. 136), Latgala – Inflantais (p. 112), o LDK ir Lenkijos pinigai vadinami net penkeriopai: auksi-

nais, auksiniais, florenais, floriniais ir zlotais. Esama pažodinių vertalų: stebuklingi paveikslai vadinami „malonėmis garsėjančiais“ (*laskami slynače*), būdvardžiai vartojami ten, kur lietuvių kalba reikalautų daiktavardžio kilmininko (Lietuviškasis vikariatas, Lietuviškoji provincija, p. 267), o Andrius Skorulskis tituluojamas „Jeruzalės kavalieriumi“ (p. 84) (=Šv. Karsto ordino riteriu). Mergautinės moterų pavardės rašomos pagal lenkišką klisę (Tiškevičienė iš Naruševičių, p. 280) arba klaidingai lietuvinamos (Reitenovaitė, Hilzenovaitė, p. 284). Mikalojus Daukša vadinamas Mykolu (p. 135), Petras Tarvainis – Petru Tawoyn (p. 136), o Žemaičių žemės teismo teisėjo (*iudex terrestris*) Petro Šiukštos pareigybė, klaidingai ją perskaičius ir supratus, pridėta prie pavardės – taip atsirado Petras Šiukšta Tonestris (p. 135). Tačiau įspūdingiausia, kaip visada, vardų rašybos įvairovė. Vietoje Juozapato čia randame Jozefatą (p. 277), vietoje tėvo Lauryno – tėvą Laurentijų (p. 271). Utopiška būtų tikėtis sistemingos vardų rašybos visame leidinyje, jeigu to stokojama netgi vieno autoriaus tekste: p. 150 minimi Teodoras ir Bohdanas Oginskiai: (kodėl ne Fiodoras ir Bohdanas arba Teodoras ir Bagdonas?); dviem trečdaliais lietuvi-

nami ir trijų stačiatikių kankinių vardai (Jonas, Antonijus ir Eustachijus, p. 276). Dar lakoniškesnis pavyzdys būtų „Jozefas Karolis Radvila“ iš p. 123, o įspūdingesnis – Pažaislyje dirbusių italų meistrų vardų galerija: Joanes Batista Fredianis, Pjetras ir Karlas Putiniai, Mykolas Arkangelas Palonis, Joanes Merlis, Mikalojus Volšeidas, Džiuzepė Rosis (p. 106–107).

Netrūksta vadove ir įvairių atradimų. Nenusiminkite istorijos vadovėlyje neradę XVI a. vidurio Lietuvoje siautusiu karų – būtent jie nuniokojo Kauno bernardinų konventą (p. 95). Leidinyje pirmąsyk skelbiama apie Pašiausės kolegijos įkūrimą 1633 m. (p. 137) bei pateikiama nuostabių žinių apie K. Z. Paco studijas užsieniuose (p. 104). P. 139 galite sužinoti, kad „jėzuitų mokyklinio teatro veiklą plačiau tyrinėja (*sic!*) M. Brenšteinas“ ir kad Pranciškus Šrubauskis yra lietuviškų pamokslų autorius. Žinantys Šv. Kazimiero kolegiją Romoje, maloniai nustebts, patyrę apie tokios kolegijos egzistavimą Vilniuje jau 1915–1940 m., o buvę Vilniaus jėzuitų gimnazijos auklėtiniai pirmąsyk išgirs apie mokyklos direktorių Friedrichą Mukermaną (p. 348). Krokuvieškams tikriausiai jau laikas keisti Jogailos universiteto vardą: nuo šiol Lietuvoje jau

žinoma, kad Krokuvos akademijos fondatorius – XVII a. jėzuitas Albertas Menčinskis (p. 31). Supažindinama ir su naujausiais visuotinės Bažnyčios istorijos atradimais: pasirodo, Renesanso popiežiai nebuvo paskutiniai apaštalo Petro įpėdiniai, susilaukę vaikų. Dar daugiau, Urbono VIII sūnus buvo jo numylėtinis Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius, kuris „1639 m. iš tėvo Urbono VIII-ojo išmeldė atlaidus 6-oms kopyčioms“ (p. 425).

O dabar rimtai. 1922 m. pranciškonai dar neperėmė Kauno Vytauto bažnyčios (p. 113) – tuomet ten rektoriavo Juozas Tumas. Nelabai aišku, kodėl apie Kretingos vienuolyną pateikti tik 1995 m. duomenys (p. 149). P. 278 nuotraukoje matome bazilijonų cerkvės koplyčios kupolą. Vadove minimos Šv. Mykolo bažnyčios nurodytu adresu nerassite, nebent laiko mašina galėtų nusiųsti į LSSR laikus, kai Šv. Mykolo gatvė buvo vadinama kilniu Švietimo vardu (p. 303). Neaišku, koks 1571 m. mirusio Vilniaus ir Žemaičių kanauninko, Vilniaus klebono Petro Roizijaus (plačiai žinomas jo konfliktas su jėzuitais dėl Šv. Jono bažnyčios) ryšys su 1616 m. įsteigta Kražių jėzuitų kolegija (manychiau, varta ištiesai pacituoti, kaip P. Roizijų pristato straipsnio autorius: „Ispanų kilmės jėzuitas, Medininkų kapitulos prelatas, Kražių klebonas, prisidėjęs prie Lietuvos statuto redagavimo“). Neskonningai atrodo bandymai archaizuoti tekstą („bačkos“, „bravoras“ (beje, suprantamas kaip smuklė), Šv. Panelė Marija) straipsnyje apie Kretingos vienuolyną, o mėginimai nubrėžti platesnį istorinį foną konkretaus vienuolyno istorijai vainikuojami teiginiu, kad XIX a. „rusai stačiatikiai ribojo katalikybę“ (p. 144).

Neką geresnė vienuoliško benediktinių gyvenimo rekonstrukcija (p. 132) – „Vienuolės, besilaikydamos griežtos regulos, užsiimdavo malda, asketiniu gyvenimu, dirbo ruošos darbus. Biblioteka buvo nedidelė, susidedanti iš 200 religinio turinio knygų. Vienuolė kasdien po kelis kartus eidavo melstis į bažnyčią, garbindavo Švč. Sakramentą“ – liudija, kaip nelengva rašyti vienuolyno kaip

„Vienuolynų kelio“ plakatas, 1998

ne sienų istorija. Šitoks *fiasco* nėra vien straipsnio autoriaus kaltė; čia kaip ant delno ir objektyvios priežastys: sovietmečio paliktas Bažnyčios istorijos studijų vakuumas ir šiandieninio jos gyvenimo nepažinimas. Todėl ir apžvalgininkas, užuot ėmėsis šv. Mykolo vaidmens – mosuoti kalaviju ir teisingumo svarstyklėmis – kiek susigėdęs atlyžta ir apžvalgą nori užbaigti visai nebeįtikinamais pagraudenimais.

Šiometinis „Vienuolynų kelias“ tiek savo koncepcija, tiek turiniu, tiek profesionalumu liko tradicinis blogąja šio žodžio prasme, bet, tikėkimės, ne iš blogos valios. Organizatoriams norėtusi

MŪSŲ REIKALAS – SUMUŠTI BOLŠEVIZMO DVASIA

Juozapo Skvirecko 125-mečiui

Juozapas Jonas Skvireckas gimė 1873 m. rugsėjo 18 d. Rimkūnų km. (Panevėžio apskrityje) mažažemių ūkininkų šeimoje. Tėvai turėjo tik 3 ha žemės ir puodų dirbtuvėlę, o šeima buvo didelė. Nepaisant to, gabus pirmgimis sūnus buvo išleistas į mokslus.

1884 m. jis lankė pradžios mokyklą Smilgiuose ir kitais metais įstojo į Panevėžio realinę gimnaziją. Baigė ją su pagyrimu ir 1892 m. įstojo į Žemaičių kunigų seminariją Kaune. Pastebėjusi klieriko gabumus, seminarijos vadovybė po keturių kursų pasiuntė jį tobulintis į Petrapilio dvasinę akademiją. 1899 m. Skvireckas įgijo teologijos kandidato laipsnį ir buvo iššventintas į kunigus, o kitais metais baigė studijas akademijoje. Parašęs darbą *Comparationes inter eloquentiam ethnicorum et christianorum*, gavo teologijos magistro laipsnį.

Pastoracinio darbo patirties Skvireckas turėjo nedaug: keletą mėnesių padirbėjęs vikaru Ukmergėje, nuo 1900 m. rudens buvo pakviestas dėstyti Žemaičių kunigų seminarijoje. Iš prof. Aleksandro Dambrausko – Adomo Jakšto 1901 m. jis perėmė Šv. Rašto katedrą ir pradėjo

palinkėti nesivaikyti kiekybės, o pagalvoti apie kokybę, nes akivaizdu, jog šiuokart galvota buvo per mažai, o daryta per daug. Tuomet nereikės karštligiškai visko „šturmuoti“ paskutinę dieną, ir kitų metų apžvalga gal nebeįpėnės į klaidų katalogą ar enciklopediją. O kai iš parodų dings nežinia kodėl ten atsiradusios Rafaelio paveikslų graviūros su klaidingomis anotacijomis, o iš Vilniaus žemėlapių – šv. Rafaelio kolegija, galėsime tartis išsiropštę iš klaidžių šalikelių ir slidaus kelkraščio į tikrąjį vienuolynų kelią. Bet kol kas reikia jėgų ir... *laudanda voluntas*.

Liudas Jovaiša

dėstyti Šv. Rašto įvada, Senojo ir Naujojo Testamento egzėgezę, lotynų kalbą ir katekizmą. 1909 m. seminarijoje gavęs atsakingas prefekto pareigas, po dvejų metų pakeliamas Žemaičių vyskupijos kapitulos kanauninku.

1902 m. mirus vysk. Antanui Baranauskui, pradėjusiam versti Šv. Raštą į lietuvių kalbą, vertimo teko imtis Juozapui Skvireckui kaip geriausiajam tuo metu šios srities specialistui Lietuvoje. Jau 1906 m. išspausdinta vertimo dalis – *Evangelija ir Apaštalų darbai*. Tai buvo tik pirmas svarbiausio gyvenimo darbo žingsnis; Šv. Rašto paskutinis tomas pasirodė 1937 m. Be pedagoginės ir mokslinės veiklos, Skvireckui 1913–1914 m. dar teko imtis Lietuvos kunigams naujai pradėto leisti periodinio leidinio *Bažnytinė apžvalga* redaktoriaus pareigų.

Jau 1913 m. Juozapas Skvireckas galėjo tapti vyskupu. Prieš mirtį Žemaičių vyskupas Gasparas Cirtautas savo įpėdiniu Romai buvo pasiūlęs jaunąjį seminarijos profesorį. Tačiau lietuvių katalikų visuomenė šis atrodęs nepernelyg patriotiškai nusiteikęs, ir ji sugebėjusi įtikinti caro valdžią pasipriešinti skyrimui¹. Vyskupu tada tapo Pranciškus Karevičius, o Skvireckas, tarsi kompensuojant jam neteisingai padarytą skriaudą, buvo pakeltas kapitulos prelatu.

Pirmojo pasaulinio karo didžiąją dalį

Skvireckas praleido Rusijos gilumoje, Smolenske ir Tuloje, kur buvo pasitraukusi Žemaičių vyskupijos kurija. Po karo grįžęs į Lietuvą toliau profesoriavo seminarijoje bei ėjo generalvikaro pareigas Žemaičių vyskupijoje. Neilgai trukus, 1919 m. kovo 10 d. Juozapas Skvireckas nominuotas Ceramo titulinis vyskupu ir paskirtas Žemaičių vyskupo pagalbininku. 1919 m. liepos 13 d. Kauno katedroje įvykusi iškilminga vyskupo konsekracija buvo pirma nepriklausomoje Lietuvoje.

Tapęs vyskupu Juozapas Skvireckas veikliai įsitraukė į katalikų aukštojo mokslo institucijų kūrimą. 1922 m. jis vežė į Romą tvirtinti universitete steigiamo Teologijos-filosofijos fakulteto nuostatus, taip pat buvo vienas Lietuvos katalikų mokslo akademijos iniciatorių ir vadovų (iki 1926 m.).

1922 m. Lietuvai gavo didžiųjų valstybių ir Tautų Sąjungos pripažinimą, vis aktualesnis darėsi Lietuvos bažnytinės provincijos sudarymo reikalas, nes naujai susikūrusių valstybių sienos sunkino Bažnyčios administravimą pagal seną vyskupijų struktūrą. Vysk. Skvireckui buvo pavesta parengti provincijos struktūrinio sutvarkymo projektą, ir po piežius Pijus XI galutinai patvirtino jį 1926 m. balandžio 4 d. Vysk. Karevičiui atsakius Žemaičių vyskupijos, tais pačiais metais projekto rengėjas pats paskirtas vadovauti naujai atsiradusiai metropolijai kaip Kauno arkivyskupas ordinaras.

Pirmiausia metropolitas susirūpino teisiškai įforminti Bažnyčios ir valstybės santykius bei pašalinti kliūtis konkordato tarp Lietuvos vyriausybės ir Apaštalų Sosto pasirašymui. 1927 m. pabaigoje konkordatas pasirašytas, tačiau arkivyskupui neteko pamiršti derybų su pasaulietine valdžia įgūdžių. Jau trečio dešimtmečio pabaigoje išryškėjo įtampa tautininkų valdžios ir Bažnyčios santykiuose. 1931 m. birželio 5 d. iš Lietuvos buvo išprašytas Apaštalų Sosto nuncijus. Santykiai dar labiau paaštrėjo vy-

¹ Zumeris B. *Jo Ekscelencija Kauno arkivyskupas metropolitas dr. Juozapas Jonas Skvireckas*. – Melbourne, 1953.

riausybei pradėjus varžyti katalikų organizacijų, ypač ateitininkų, veiklą. Tik arkivysk. Skvirecko santūrumo ir takto dėka pavyko išsaugoti konkordata. Tiesa, dėl to buvo kilę priekaištų arkivyskupui kaip pernelyg nuolaidžiam valdžios reikalavimams. Vysk. Vincentas Brizgys savo memuaruose paneigė šių priekaištų pagrįstumą². Kita vertus, susikalbėjimą su valdžia arkivyskupui turėjo palengvinti jo nuostata vengti Bažnyčios kišimosi į politinius reikalus. Tautininkai katalikų organizacijų veiklą ribojo motyvuodami būtent pernelyg didelių jų veiklos politizavimu.

Komplikuotų santykių su valdžia reguliavimo pastangos neatitraukė arkivyskupo nuo svarbiausių pareigų – vadovavimo Bažnyčios vidaus gyvenimui. Šia prasme vaisingiausi buvo 1934 metai. Vasario 20–22 d. Kaune arkivysk. Juozapas Skvireckas sukviėtė vyskupijos sinodą, o birželio 30 – liepos 1 d. jam vadovaujant vyko pirmasis tautinis eucharistinis kongresas; jo metu lietuvių tauta iškilmingai paaukota Švč. Jėzaus Širdžiai. Metropolitas taip pat keitino sukviesti visos Lietuvos bažnytinės provincijos sinodą. Kitas jo rūpestis – seminarijų tinklo sutvarkymas bei lietuvių kolegijos Romoje įkūrimo galimybių paieška; deja, šių siekių galutinio įgyvendinimo arkivyskupui taip ir nepavyko sulaukti. Tarp daugybės vadovavimo bažnytinei provincijai bei arkivyskupijai rūpesčių, dėstymo universitete ir kitų darbų arkivysk. Skvireckas rasdavo laiko veikliai rūpintis kasdieniais reikalais: naujų arkivyskupijos kurijos rūmų bei papildomų seminarijos patalpų statyba, Kauno arkikatedros remontu, savo įsigyto ūkio Linkuvėlėje tvarkymu.

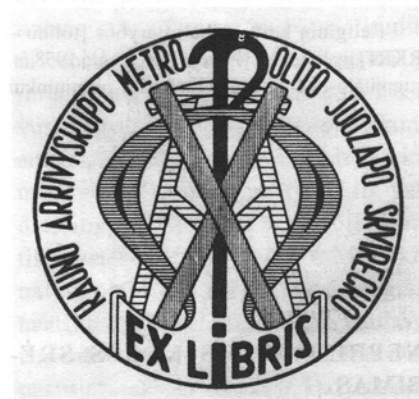
1940 m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, arkivysk. Juozapas Skvireckas 1940 m. birželio 16 d. įvykusiame Kauno kunigų pasitarime pareiškė neturįs jokių iliuzijų bolševikų atžvilgiu ir kvietė pasirengti sunkiems išbandymams³. NKVD pareigūnai tikėjosi suardyti Baž-

nyčios hierarchų vienybę, pasinaudami arkivyskupo sukalbamumu⁴, tačiau Skvireckas laikėsi visiško nebendradarbiavimo su sovietais nuostatos. Neišvengiamų santykių su valdžia palaikymą jis pavedė jaunam ir energingam savo pagalbininkui vysk. Brizgiui, o pats didesnę laiko dalį praleisdavo Linkuvėlėje, nes kurijos rūmai buvo nusavinti.

Ir naujų okupantų vokiečių atžvilgiu arkivyskupas laikėsi oriai. Jam vadovaujant ne tik buvo ginamos Bažnyčios teisės, bet ir visokeriopai remiami okupacinės valdžios terorizuojami žydai. Jau pirmomis okupacijos dienomis jis su vysk. Brizgiu pasirašė raštą Kauno karo komendantui, protestuodamas dėl okupantų savivalės pilnateisių Lietuvos piliečių žydų atžvilgiu⁵. Nepavykus padėties pagerinti oficialiu keliu, kunigai buvo paraginti individualiai padėti žydams. Kauno arkivyskupijos kurija ypač artimai šiuo reikalu bendradarbiavo su geto Senių Taryba. 1943 m. pradžioje vokiečiams pradėjus lietuviškojo SS legiono formavimo kampaniją, arkivysk. Skvireckas atsisakė rašyti pastoracinį laišką, kuriame vyrai būtų raginami į jį stoti. Šiuo reikalu jį aplankiusiam SD ir saugumo policijos vadui Lietuvoje pulk. Jägeriui arkivyskupas pareiškęs: „Reikalauti iš dvasiškios pagalbos mobilizacijai yra pačių karių pažeminimas. Mobilizacija nėra Bažnyčios reikalas. Yra bolševikų armija ir yra bolševizmo dvasia. Jūsų reikalas yra sumušti bolševikų armiją, o mūsų reikalas – sumušti bolševizmo dvasią. Tai mes stengėmės ir stengsimės daryti, tik pasaulinė valdžia tegul mums to nekliudo“⁶. Karo fronto artėjimas sutrukdė Skvireckui įgyvendinti dar vieną svarbų sumanymą – surengti Antrąjį tautinį eucharistinį kongresą, turėjusį atgaivinti lietuvių dvasinį gyvenimą per kraštą besiritančių okupacijų akivaizdoje. Arkivyskupo siūlymu numatyta jį sukviesti 1944 m. vasarą. Tačiau liepos pabaigoje sovietai priartėjo prie Kauno, ir Skvireckas besitrau-

kiančių vokiečių buvo priverstas išvykti, iš pradžių – į Jurbarką, vėliau – į Olyvą, kur rado laikiną prieglobstį pas Varmės vyskupą.

Taip prasidėjo paskutinis etapas – arkivyskupo gyvenimas tremtyje. Karo audrų nublokštas į Austriją, pastovesnį

E. Vasiliauskas. *Arkiv. Juozapo Skvirecko ekslibrisas*

prieglobstį jis susirado Camso (*Zams*) gailėstingųjų seserų vienuolyne netoli Insbruko. Arkivysk. Skvireckas ir toliau stengėsi veikliai dalyvauti Bažnyčios gyvenime: susirašinėjo su Apaštalų Sostu, rūpinosi lietuvių kolegijos Romoje steigimu ir jos materialiniu aprūpinimu bei veikla, vienas ir kartu su kitais iš Lietuvos pasitraukusiais vyskupais rašė ne vieną pastoracinį laišką pirmais pokario metais gausiai Vakarų Europoje susitelkusiems pabėgėliams iš Lietuvos. Arkivyskupas ir pats ne kartą lankėsi Romoje, norėdamas informuoti Apaštalų Sostą apie Bažnyčios padėtį Lietuvoje bei katalikų rūpesčius išeivijoje. Tačiau tai neatimdavo ypač daug laiko, ir Juozapas Skvireckas galėdavo daugiau dėmesio skirti Šv. Rašto vertimo tobulinimui. Po karo išėjo jo peržiūrėti ir pataisyti Naujojo ir Senojo Testamento (1955) leidimai.

Po Stalino mirties atsiradus šiokioms tokioms galimybėms megzti ryšius su Bažnyčia okupuotoje Lietuvoje, Skvireckas turėjo progą, nors ir epizodiškai, bet tiesiogiai vykdyti Kauno arkivysku-

² Brizgys V. *Gyvenimo keliai*. – V., 1993. – P. 96.

³ *Ibid.* – P. 102.

⁴ Stancikas D. *NKVD kovos prieš Bažnyčią metodai 1940–1941 m.* // *Laisvės kovų archyvas*. – K., 1996. – Nr. 16. – P. 180.

⁵ Brizgys V. *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje 1940–1944 m.* – Chicago, 1993. – P. 123.

⁶ *Ibid.* – P. 151.

po metropolito pareigas. Sovietų valdžia 1958 m. leido tuometiniam Kauno arkivyskupijos ir Vilkaviškio vyskupijos valdytojui kan. Juozapui Stankevičiui papildyti Kauno arkivyskupijos kapitulą. Tuo tikslu kan. Stankevičius užmezgė ryšius su arkivysk. Skvirecku bei vysk.

⁷ Religinių kultų reikalų tarybos [toliau – RKRT] įgaliotinio Lietuvoje J. Rugienio 1958 m. rugpjūčio 11 d. informacija RKRT pirmininkui

Brizgiu ir suderino su jais naujų kapitulės narių kandidatūras. Greitai po to arkivyskupo sveikata ėmė blogėti, o 1959 m. gruodžio 3 d. jis iškeliauo amžinybėn ir buvo palaidotas Camso vie-nuolyno koplyčioje.

Dar prieš arkivyskupo mirtį kan.

A. Puzinui // Lietuvos centrinis valstybės archyvas. – F. R-181. – Ap. 3. – B. 50. – L. 45–46.

Stankevičius buvo gavęs vysk. Brizgio laišką, kuriame perduotas arkivyskupo noras būti palaidotam Lietuvoje ir prašymas išsiaiškinti sovietų valdžios požiūrį į tai. Tačiau Religinių kultų reikalų taryba, prižiūrėjusi religinių konfesijų veiklą Sovietų Sąjungoje, griežtai atmetė tokią galimybę⁷. Matyt, tai nesiderino su Bažnyčios likvidavimo Lietuvoje planais.

Arūnas Streikus

Visuomenė

agentūrų, o ne iš Lietuvos korespondentų Maskvoje. Kadaisė svarbiu pranašumu laikyto „Kremliaus koridorių“ išmanymo ir išmynimo likučiai iš valdžios pasitraukė į privataus verslo sferą. Čia įgyta darbo su naująja Rusija patirtis labiau negu Vyriausybės pagalba padės Lietuvos įmonėms, padėčiai pasitaisius, atgauti patirtus nuostolius.

Akivaizdu, kad ministerijų ir akademijų geriausius protus ir labiausiai patyrusius specialistus pasiglemžė pasirengimas Europos integracijai. Rugpjūčio pabaigoje buvo baigta rengti 260 puslapių ataskaita lietuvių, anglų ir prancūzų kalbomis apie Lietuvos pažangą. Puiku, kad Europos Sąjunga pasaulinės ekonomikos chaose išliko stabilumo sala. Juo greičiau vyks formalus ir faktinis Lietuvos jungimasis į bendrąją Europos rinką, juo patikimesnė bus jos ekonomika. Nors Vidurio Europos valstybės pavyzdinčiai laikėsi rinkos reikalavimų, o jų ekonomikos liko stabilios, jos nukentėjo nuo psichologinių stereotipų. Vakarų investuotojai apleido Budapeštą, Varšuvą ir Vilniaus vertybinių popierių biržas, tapatindami jas su posovietine erdve. Norom nenorom, Maskvai peršalus, tenka čiaudėti mums. Todėl nereikėtų taupyti diagnozei ir gydymo kursui nustatyti.

Patyrinėjus Vyriausybės anatomiją, galima įtarti priežastis, kodėl jos sprendimai neatitinka kai kurių lūkesčių. Pri-

NEPRISIVIRTOS KOŠĖS SRĖBIMAS

Ramiai, su gražiomis stabilaus ūkio augimo viltimis praleidusi vasarą, Lietuvos Vyriausybė rugpjūčio pabaigoje ir rugsėjį pakliuvo į tikrą pirtį. Ją užkūrė ne opozicinės partijos, bandžiusios įrodyti, kad Vyriausybė nevykdo 75% savo programos ir žadėjusios šiai karštą rudenį, ne spauda, ilgą laiką ieškojusi nesutarimų konservatorių vadovybėje ir žadėjusi partijos skilimą, netgi ne dėl privatizuojamų didžiųjų įmonių besirungiantys investuotojai. Lietuva susidūrė su krize, kuri nėra jos pačios rankų darbas. Paskui rublio kursą Rusijoje krito Kirijenkos vadovaujama Vyriausybė, ir didžiąją rytų kaimynę ištiko finansinis ir politinis paralyžius. Nesileisdami į Rusijos krizės ekonomines pasekmes Lietuvai, pažvelkime, kokius naujus bruožus jos veikiama įgyja Lietuvos politinis gyvenimas.

Pirmiausia visų dėmesys nukrypo į Vyriausybę, priekaištaujant, kodėl ši iš anksto neįspėjusi apie būsimą krizę. Šiuo požiūriu Lietuvos Vyriausybė nesisiskiria nuo bet kurios kitos. Sunkumai Rusijoje niekam nebuvo paslaptis, o krizė užgriuvo netikėtai, pirmiausia patiems rusams. Užsienio ir Lietuvos spaudoje apstu įvykius Rusijoje ir jų pasekmes bandančių paaiškinti teorijų. Tačiau nė viena jų negali pasigirti numaćiusi tokią,

o ne kitokią įvykių raidą. Ekonomika, kaip ir kiti visuomenės mokslai, susiduria su daugybe atsitiktinių, subjektyvių veiksnių, neleidžiančių konstruoti patikimų ateities modelių. Tai trūkumas, kurį šiuolaikinė valdymo teorija bando įveikti vadinamuoju strateginiu planavimu. Pastarasis neprojektuoja modelių, bet kuria scenarijus, kuriuose bandoma atsižvelgti į kiek įmanoma daugiau raidos tikimybių ir atitinkamai rengtis galimiems sprendimams. Būtų neteisinga kaltinti Vyriausybę aiškiaregystės stoka, tačiau akivaizdu, kad krizės padarinių sušvelninimo scenarijus neparengtas. Vienu metu žodžiai „strateginis planavimas“ buvo itin madingi politinėje aukštuomenėje. Galbūt jų įkvėpta Vyriausybė sudarė visas sąlygas į valdymą įtraukti geriausius specialistus, jos koridoriais zuja daugybė brangiai apmokamų konsultantų ir patarėjų. Tačiau kurgi analizės, prognozės, siūlymai? Galima klausti, ar konsultantais skiriami ne tie žmonės, ar paprasčiausiai jiems keliami kiti uždaviniai?

Šį mėnesį pamatėme, kad nuo Rusijos nutolome ne tik ekonomiškai. Intelektinis elitas (ir proletariatas) beveik visai išbarstė Rusijos žinias ir patirtį. Tai liudija daugelis dalykų: pavėluotas reagavimas į užgriuvusius įvykius, ilgalaikėmis studijomis, o ne spaudos kompiliacija pagrįstos analizės stoka. Informacija mus pasiekia iš pasaulio informacijos

siminkime, kai, konservatoriams sudarius koaliciją su krikščionimis demokratais bei pasiūlius dviejų ministrų postus centristams, regėjos, kad pirmą kartą kuriama politinė vyriausybė. Tikėjomės, kad koalicija privers derėtis dėl skirtingų partijų pozicijų, ieškoti politinių kompromisų. Tačiau atnaujinant Vyriausybę po prezidento rinkimų, iš jos buvo priversti pasitraukti konservatorių politikai Andrikenė, Žiemelis, Pleikys, Galdikas ir krikdemas Zinkevičius. Vyriausybė virto senąja, partiniais saitais menkai susaistytų savo srities specialistų grupe. Gali būti, kad „specialistas(ė)“ ministru(e) dirba geriau. Tačiau kabinetas kaip visuma nustoja būti strateginės politikos generavimo vieta. Šią funkciją su savo artimiausiais bendražygiais perima Ministras Pirmininkas, o jo politinė tribūna netikėtai tampa Vyriausybės spaudos tarnyba.

Vyriausybė tarsi atsiskiria nuo ją pagimdžiusių politinių jėgų. Pavyzdžiui, kilus Rusijos krizei, savo ministrus turinčios LKDP ir LCS partijų valdybos parengė siūlymus, kokių priemonių imtis krizės pasekmėms Lietuvoje sušvelninti. Jeigu koalicija veiktų, šias priemones Vyriausybės posėdyje turėjo pristatyti ir ginti bei dėl jų derėtis šių partijų ministrai. Čia būtų turėję skambėti ir konservatorių partijos pasiūlymai. To anaipol neįvyko. Atvirkščiai, Vyriausybė pateikė partijoms savo parengtą priemonių planą, tarsi ji pati būtų autonomiškas kūnas, o ne Seimo rinkimus laimėjusių politinių jėgų programų vykdytoja. Šis atskyrimas labai ryškus žiniasklaidoje ir visuomenės sąmonėje. Paradoksalu, bet Vyriausybės darbas vertinamas gana palankiai ar bent jau nuosaikiai, Seimas paprastai kritikojamas, o jau kiekvienas save gerbiantis viešakalbis jaučiasi turįs moralinę teisę ir pareigą išpeikti politines partijas.

Specialistų vyriausybės sprendimų nebegalima pavadinti nei konservatyviais, nei krikdemiškais, nei liberaliais ar socialistiniais. Labiausiai jiems tinka biurokratinių sprendimų pavadinimas. Geriausia iliustracija čia būtų turgaus prekeivių byla. Staiga, vienašališkai ir

nepagrįstai griežtai Vyriausybė pradėjo reikalauti prekių įsigijimo dokumentų iš turgaus prekiautojų, o jų pildymo ir saugojimo tvarka buvo komplikauta iki absurdo. Tai asmeniškai palietė daugelio žmonių – ir pardavėjų, ir pirkėjų (daugiausia juk nepasiturinčių) – interesus. Prasadėjus aistringiems mitingams ir protestams, Vyriausybė (tiksliau, jos Spaudos tarnyba) išpylė ne vieną kaltinimų kibirą ant protestuojančių galvų (neva jie palaiko kontrabandą, nemoka mokesčių, atima darbo vietas). Tačiau netrukus pripažino taisyklių trūkumus, sutiko juos pataisyti, buvo rastas gana neblogas kompromisas. Politikas šioje vietoje būtų pasigyres, kad nori ir moka išklausti visas puses. Deja, tematėme savo teisumu neabejojantį ir paprastiems žmonėms rankas sukinėjantį biurokratą. Kitas pavyzdys – Vyriausybės reakcija į krizę. Pradžioje ji, regis, ketino vykdyti konservatyvią politiką – garantuoti monetarinės politikos stabilumą, riboti valstybės išlaidas, tačiau nekompensuoti privataus verslo rizikos patirtų nuostolių. Bet vargu ar konservatyvia galėtume pavadinti valstybės finansuojamą maisto produktų „gamybą sandėliui“.

Politologijos abėcėlė sako, kad ekonominės nuostatos yra svarbiausias į kairę ar dešinę politines pažiūras leidžiantis surikiuoti kriterijus. (Lietuvoje pagrindinė kairės ir dešinės takoskyra ilgą laiką buvo ir iš dalies tebelieka santykis su komunistine praeitimi. Jau buvo pastebėta, kad buvusių KGB darbuotojų teisių apribojimo klausimu Seimas sušaukė neeilinę sesiją, tačiau į prasiidėjusią krizę Rusijoje nereagavo.) Šiuo metu ekonomikos temos (ne vien krizės pasekmių sušvelninimas) akivaizdžiai įsivyravo politinėse diskusijose. Natūralu, kad jos įtakoja partijų politinio veido spalvą. Tvirčiausiai kairėje kaip visada stovi socialdemokratai. Jie priešinasi privatizavimui, mezga ryšius su profesionaliais sąjungomis ir gina jų interesus, reikalauja, kad valstybė kompensuotų krizės socialinius nuostolius ir finansuotų naujas darbo vietas. Antai Seimo narės Stasiūnaitės pasitraukimo iš

Socialdemokratų frakcijos motyvas – liberalesnės ekonominės pažiūros. Kitos partijos tokio aiškaus apsibrėžimo vengia. Regis, joms arčiau širdies vadinamasis pragmatizmas, kitaip tariant, kuo didesnį piliečių skaičių patenkinančių sprendimų ieškojimas, nesivarginant dėl conceptualumo. O neretai pragmatizmas virsta kuo didesnius politinius dividendus duodančių sprendimų ieškojimu. Nenuostabu, kad, lengvai kritikuavus, paskui taip pat lengvai pritariama anksčiau kritikuotoms idėjoms. Tarkime, kad Telekomas parduotas tik valdančiosios daugumos balsais (taip tikriausiai bus privatizuota ir Mažeikių nafta), o *post factum* jau visi džiaugiasi neatsidžiaugia laiku ir brangiai parduotą, nes dabar apie tokią kainą tegalima būtų pasvajoti (ekspertai kužda, kad jei derybos su „Williams“ vyktų šiandien, tikriausiai reiktų dar daugiau nuolaidų suteikti šiai JAV kompanijai). Kiek iečių buvo sulaužyta dėl Valiutų valdybos, o dabar visi, geru žodžiu minėdami Šleževičių, siūlo pratęsti jos principų galiojimą, nes tik šimtaprocentinio litų padengimo valiutos rezervais dėka Lietuva gali nesibaiminti finansų sumaišties.

Ekonominiai klausimai – mokesčių įstatymų pataisos, mokesčių administravimas, kitų metų biudžeto sudarymas, už parduotus valstybės objektus gautų lėšų panaudojimas, būsimos Rusijos krizės pasekmės ir priemonės joms sušvelninti – šiandien visuomenei aktualiausi. Deja, diskusijose ryškėja, kad daugelis etatinių politikuotojų turi prikasti liežuvį, nes menkai ką juose nuvokia. Stebėtina, kad ekonomikos temomis daugiausia pasisako vis tie patys Sąjūdžio laikų ekonomistai ir ekonominio savarankiškumo projektų kūrėjai – Eduardas Vilkas, Kęstutis Glaveckas, Kazimiera Prunskienė, Algirdas Brazauskas, Albertas Šimėnas, iš dalies prie šios grupės tinka pats Gediminas Vagnorius. O kurgi ta naujoji, rinkos sąlygomis išsimokslinusi karta? Jos nėra ar jai nesuteikiamas žodis? Gal ją į viešumą išsvies naujai besiformuojantys interesai? Matome, kaip į politinę viešojo kalbėjimo erdvę veržiasi įvairios asocijuotos struktūros ir

interesų grupės. Neretai patyrę politikai tik bėga iš paskos, siekdami tapti jų laidininkais Seime ir Vyriausybėje. Pirmiausia į akis, žinoma, krenta stichiskiausias ir mažiausiai išprusęs turgaus prekeivių būrys. Jam norėtų duoti toną liberalai, bet šiuos į šoną stumia socialdemokratai ir Paulauskas su savo Naująja sąjunga/socialliberalais. Aktyviai reikalavimus kelia Nacionalinė verslininkų konfederacija. Nuolat pasisako įvairių ūkio šakų asociacijos, paprastai siekiančios labai siaurų savo interesų. Visus prano maisto produktų perdirbėjai, pareiškę, kad *visas* jų problemas išspręs maisto produktų importo uždraudimas į Lietuvą. *Jų* problemas gal ir išspręs, bet kieno sąskaita?

Naujų ir nuo seno veikiančių interesų grupių varžytuvėse veikiama įvairiais būdais. Vieni bando tiesiai prasibrauti prie valdžios ausies (ar kišenės), kiti linkę paremti opoziciją, kad derlių susirinktų po kitų rinkimų. Garsiai kalbama, kad Nacionalinės verslininkų konfederacijos prezidento Viktoro Uspaskicho vadovaujamas koncernas „Vikonda“ finansavo Artūro Paulausko rinkimų kampaniją, o dabar remia Naująją sąjungą. Todėl į Nacionalinės verslininkų konfederacijos pasiūlymus dėl verslo sąlygų tobulinimo Vyriausybė (Spaudos tarnyba) sureagavo kaip į politinę grėsmę. Užuo argumentais sugriovus reikalavimų esmę, buvo pareikšta, kad šie siūlymai „nukreipti prieš finansinę teisinę valstybės sistemą“, tėra pretekstas atitraukti dėmesį nuo Uspaskicho įmonėms iškeltų bylų. Generalinė prokuratūra kreipėsi į Valstybės saugumą prašydama ištirti, ar Uspaskicho pasisakymai ir veikla negriauna valstybės pamatų. Čia tai jau tikrai „dešinysis“ lietuviška prasme atkirtis.

Garbinga vieša diskusija tėra idealistų svajonių vizija. Politikoje derybos, nuolaidos bei kompromisai įvyksta tik tada, kai nebeįmanoma išsukti rankų oponentui. Šiuo būdu veikia Seimas, Vyriausybė, teismai. Neatsilieka ir ketvirtoji valdžia. Žiniasklaida kuria mitą, neva ji atspindi visą nuomonių įvairovę, organizuoja nešališką diskusiją, o dažnai ma-

tome, kad ji pati stoja kurion nors pusėn ir ima ginti „teisingus“ interesus. Pro tariamo nešališkumo šydą pamažu ryškėja savininko siluetas. Už tai reikėtų padėkoti naujam LNK televizijos savininkui Hubertui Grušniui. Savo kategoriška povyza (dėl kurios išsibėgiojo daugelis LNK senbuvų) jis niekam nepaliko abejonių, kieno vežimas ir kokios giesmės turi būti giedamos. Publicistinės laidos „N14“ autorius Saulius Bartkus paliko LNK, nes atsisakė vykdyti užsakymą. Pirmas atvejis, kai žurnalistas viešai protestavo prieš savininko spaudimą! Tačiau ir vienintelis atvejis. Tai reiškia, kad politinių užsakymų pasitaiko labai retai arba žurnalistai paprastai juos vykdo. Kai prasidėjo didysis televizinių kraustymasis iš LNK į kitas kompanijas ir atvirksčiai, paaštrėjo žiniasklaidos konkurencinė kova, į kurią įsitraukia ne vien televizijos: LNK, radijo stotys „M1“ ir „M1 plus“ sudaro galingą trio, galima įžvelgti „Radiocentro“ ir Baltijos televizijos bendradarbiavimą, „Lietuvos rytas“ turi savo televi-

LIETUVIŠKI VEIDAI RUSIŠKAME VEIDRODYJE

Ekonominių krizių pasaulyje buvo, yra ir bus. Įvairaus masto, kylančių dėl įvairių priežasčių, pasireiškiančių įvairiose šalyse, išpėjančių apie savo artėjimą įvairiais ženklais. Žmonių, veikiančių ekonomikoje, sumanumo dalykas yra krizes laiku nuspėti ir joms pasirošti. Ar ką nors stebina, kad Rusijoje prasidėjo ekonominė krizė? Gal labiau stebina, kad tai įvyko tik dabar – ne prieš metus ar du. Krizės Rusijoje grėsmė buvo nuolatinė. Visi, dirbę plačioje kaimynų rinkoje, žinojo, kad jų verslas yra labiau rizikingas nei kai kuriose kitose šalyse. Tačiau, kol egzistuoja pelnas, padoriam verslininkui privalu jį pasiimti, o kai pelnas baigiasi – svarbu suskubti ir su mažiausiais nuostoliais pasitraukti. Įmonės ar asmenys, nuspėję likti, sąmoningai rizikuoja, tikėdamiesi ypač gero uždarblio.

zijos laidą TV3, kažką panašaus bando kurti „Respublika“. Galima prognozuoti, kad konkurencinės kovos įkarštyje formuosis keletas žiniasklaidos konglomeratų, o konkurencija įgis vis daugiau politinio angažuotumo bruožų. Pavyzdžiui, minėtą Uspaskicho istoriją du pagrindiniai dienraščiai nušvietė skirtingai: „Lietuvos rytas“ be komentarų pateikė Vyriausybės poziciją ir išspausdino straipsnį su „Vikonda“ kompromituojančia medžiaga, o „Respublika“ šalia Vyriausybės spaudos tarnybos kaltinimų pateikė jų adresato atsakymą ir užsakymų forma paskelbė Nacionalinės verslininkų asociacijos reikalavimus remiančius pareiškimus ir straipsnius. Kol išlieka įvairovė ir konkurencija, politinis angažuotumas yra geriau negu tariamas objektyvumas – „visos jūsų mintys“. Žiniasklaidos, kaip ir partijų, finansavimo šaltinių skaidrumas yra demokratijos sąlyga. Kol skaidrumo trūksta, pretendentų į „visas mintis“ netrūks.

Ona Jurgaitytė

Kai kalbama apie Rusijos krizės įtaką Lietuvoje, dažniausiai kalbama apie jos įtaką Lietuvos (kaip visos šalies) ekonomikai, taigi operuojama makroekonominiais rodikliais, pavyzdžiui, bendrojo vidaus produkto augimu, nedarbo lygiu, prekybos deficitu ir pan.

Realiai ekonomikoje veikia asmenys bei įmonės, todėl sąvoka „šalies ekonomika“ yra sutartinė. Natūralu, kad ir ją apibūdinantys makrorodikliai savo prigimtimi yra formalūs, t. y. jie neįvardija konkretaus reiškinių, bet suteikia galimybę apibendrinti ekonominius procesus skaičiais, remiantis dalimi juos charakterizuojančios informacijos. Tarkime, kad šie rodikliai atspindi reiškinius pakankamai teisingai¹, ir panagrinėkime, kuo Lietuvos makroekonomiam paveikslui gresia Rusijos krizė.

¹ Argumentai dėl statistikos riboto pajėgumo atspindėti ekonomiką išdėstyti straipsnyje „Skaičiai ir tikrovė“ (Naujasis Židinys-Aidai. – 1998. – Nr. 5–6. – P. 346–348).

Užsienio prekybos deficitas

Užsienio prekybos saldo yra šalies eksporto ir importo skirtumas. Kai importas viršija eksportą, turime užsienio prekybos deficitą. Lietuvos užsienio prekybos deficitas nuolat didėja. Kadangi Rusija tebėra pagrindinė Lietuvos prekybos partnerė (eksportas į Rusiją 1998 m. pirmą pusmetį sudarė 21% viso eksporto, importas – 22% viso importo), eksporto į šią šalį sumažėjimas gresia žymiu bendro eksporto iš Lietuvos sumažėjimu. Jeigu importas iš Rusijos smarkiai nesumažės, užsienio prekybos deficitas turės progą sparčiai išaugti. Beje, jeigu importas iš Rusijos rimtai sutriks, Lietuvos įmonėms atsiras dar viena ir ši kartą reali – žaliavų bei energetinių resursų stokos – problema.

Kuo yra blogai prekybos deficitas? Būdamas pagrindinė einamosios sąskaitos sudedamoji dalis, prekybos deficitas lemia einamosios sąskaitos² deficitą. Pastarasis pripažįstamas blogu dėl to, kad rodo, jog šalis daugiau perka užsienyje negu parduoda ir, tokiam procesui tęsiantis ilgą laiką, gali išleisti visą užsienio valiutą. Tuomet užsienio valiuta pabrangs, o nacionalinė valiuta nuvertės. Tačiau esant valiutų tarybos modeliui³, visa nacionalinė valiuta yra

Dešimtys kapeikų moneta. Reversas. ø18 mm

padengta šimtaprocentiniais aukso bei užsienio valiutos rezervais, taigi nuvertėti negali. Veikiant valiutų tarybai užsienio valiutos trūkumas lemia importinių prekių kainų augimą, o tai per ilgesnį laikotarpį sąlygoja importo (taigi ir prekybos deficito) mažėjimą. Rimtesnėse diskusijose ir kovos su užsienio

prekybos deficitu šalininkai⁴ sutinka, kad neigiamas užsienio prekybos balansas yra tik rodiklis, kurio reikšmingumas priklauso nuo konkrečios situacijos. Pavyzdžiui, JAV užsienio prekybos deficitas yra nuolatinis reiškinys, o jos ekonomika viena stipriausių pasaulyje. Tuo tarpu Japonijoje, prieš prasidedant ekonominei krizei, ilgą laiką buvo užsienio prekybos perteklius.

Teoriškai svarstant, nepakenktų reaguoti ir į rodiklį, rodantį artėjančias neigiamas permainas ir su nedidele tikimybe. Tačiau bėda ta, kad priemonės, kurias valdžia naudoja kovai su užsienio prekybos deficitu, visuomet turi pasekmių ekonomikai. Šių priemonių tikslas iš pirmo žvilgsnio skamba gana švelniai: skatinti eksportą bei riboti importą. Eksportas paprastai skatinamas suteikiant eksportuojančioms įmonėms įvairių lengvatų. Kadangi valdžia pati produkto nesukuria, o tik skirsto mokesčių mokėtojų pinigus, tai kiekviena lengvata suteikiama kitų – lengvatos negavusių – įmonių bei asmenų sąskaita. Importo ribojimas yra ypač akiivaizdi protekcionizmo priemonė. Tai muitai, kvotos, specialūs standartai, higienos ar kokybės reikalavimai, nurodymai biudžetinėms įstaigoms pirkti tik tautinę produkciją ir pan. Kiekviena šių priemonių išikūnija rinkos dalyvių motyvacijos iškraipymu bei papildomomis išlaidomis.

Dideliu importu paprastai yra nepatenkinti vietos gamintojai, turintys konkuruoti su įvežamomis prekėmis. Nors konkurencija ir yra ekonomikos plėtros pagrindas, įmonės pačios jos netrokšta ir stengiasi išvengti, todėl nenuostabu, kad yra verslininkų, pritariančių (netgi inicijuojančių) importo ribojimo, eksporto rėmimo ir panašioms programoms. Tačiau konkurencija labai patinka vartotojui. Juo mažiau konkurencijos, juo didesnė tikimybė, kad kils kainos ar

² Einamąją sąskaitą sudaro: užsienio prekybos balansas, paslaugų, teikiamų užsienio subjektams (ir gaunamų iš jų), ir darbo pajamų iš užsienio subjektų (bei sumokamų jiems) balansas.

³ Dėl Rusijos krizės iškilus grėsmei Lietu-

tiesiog rinkoje išnyks dalis vartotojų reikalingų produktų bei paslaugų. Juk importuojamas ne tik margarinas bei bulvių traškučiai. Importuojami ir automobiliai, ir technologinės linijos, ir sauskelnės, ir apelsinai, vynas bei daugelis kitų gerų dalykų, kurie Lietuvoje nėra gaminami. Kažkada reikėjo auginti kukurūzus, prieš porą metų Erlickas rašė apie lietuviškų bananų giraites. Toks humoras yra labai arti tikrovės: šiandien Europa priversta valgyti ne itin skanius portugaliskus bananus, taip remdama Europos, o ne Lotynų Amerikos bananų augintojus.

Nesant ekonomikos sukrėtimų, pastangos apsisaugoti nuo konkurencijos ir priminti piliečiams apie tuščias lėntynas bei vienos rūšies dešrą būna nuosaikios. Juk Lietuva orientuojasi į Europos Sąjungą, vykdo atviros ekonomikos politiką, yra pasirašiusi pluoštelį laisvos prekybos sutarčių. Nėra taip lengva išprašyti naują muitą ar draudimą, nes varžo politiniai įsipareigojimai. Tačiau atsitikus dideliems įvykiams, tokiems kaip Rusijos krizė, lobistų galimybės išsiplečia, nes krizės argumentas irgi politinis. Be to, valdžiai atsiranda puiki proga dar ką nors apmokestinti, argumentuojant planuojamais biudžeto nuostoliais dėl įmonių bankrotų (sumažės mokesčių mokėtojų) bei padidėjusio poreikio socialinėms išmokoms (padaugės bedarbių). Pavyzdžiui gausu: muitai importuojamai mėsei, akcizai cukrui, sugriežtintos sąlygos smulkiems prekyautojams ir pan. Nėra abejonės, kad akcizai vynu skamba kaip muzika besirūpinantiems valstybės biudžetu, tačiau gero vyno mėgėjai rimtai rizikuoja prarasti apetitą. Ūkio ministerija siūlo vyriausybei importinį cukrų apmokestinti 87% maito mokesčiu. Tai būtų puikus saldainiukas Lietuvos cukraus pramonės savininkams, tačiau cukraus valgytojams tai reikštų,

vos pinigų sistemai netgi buvę valiutų tarybos modelio priešininkai ėmė pripažinti jį tinkamu ir neberagina jo atsisakyti.

⁴ Tarp jų yra nemažai užsienio patarėjų bei tarptautinių organizacijų, pvz., Tarptautinis valiutos fondas.

kad tautinis cukrus su importiniu nekonkuruos ir ramiai galės toliau brangti.

Kapitalo rinka

Prekyba Lietuvos vertybinių popierių biržoje apmirusi jau nuo pavasario. Priežasčių yra daug, bet pagrindinė jų – kapitalo rinkos „vaikiškas“ amžius bei prekybos vertybiniais popieriais tradicijų nebuvimas. Daugeliui tai dar neatrasta vieta investicijoms, Lietuvos žmonėms – nauja pinigų „įdarbinimo“ forma, pasaulio investuotojams – nauja rinka. Viskas, kas nauja, kelia įtarimą, o pinigai mėgsta saugumą. Juo investicija mažiau saugi, juo daugiau tikimasi pelno. Tuo tarpu Vyriausybė apmokestina kapitalo prieaugį (t. y. tai, dėl ko investuojama). Finansų makleriai teigia, kad blogesnio laiko apmokestinti kapitalo prieaugį, tuo apsunkinti ir taip sustingusią prekybą vertybiniais popieriais, nebuvo galima ir rasti.

Krizės Azijoje bei Rusijoje ir skandalai Amerikoje paveikė viso pasaulio vertybinių popierių biržas, tad ir Lietuvos birža atsidūrė nepavydėtinoje padėtyje. Kadangi biržų veikla ypač jautri investuotojų nuotaikoms, tai tik sulaukę „labai gerų žinių“⁵ galime tikėtis jos pagyvėjimo.

Palūkanų normos

Teigiama, kad dėl Lietuvos kaimynystės su Rusija, blogo geografinio išmanymo ir nepasisekusių Lietuvos pastangų įtikinti pasaulį savo skirtingumu nuo NVS šalių, krintant pasitikėjimui Rusija, mažėja ir pasitikėjimas Lietuva. Todėl turėtų kristi susidomėjimas ne tik Lietuvos įmonių akcijomis, bet ir apskritai investavimo galimybėmis Lietuvoje. Be to, turėtų pakilti užsienio paskolų palūkanos bei kitaip blogėti skolinimosi sąlygos. Tokios prognozės labai logiškos, nors jas patvirtinančių faktų nėra gausu⁶ arba jie neskelbiami viešai. Tuo

tarpu reitingų agentūra „Standards & Poors“, dirbusi Lietuvoje rugsėjo pabaigoje, Lietuvos skolinimosi reitingų dėl Rusijos krizės įtakos nesumažino.

Komeraciniai bankai indėlių litais palūkanų normas 1–2% punktais pakėlė jau rugsėjį. Tai turėtų reikšti, kad bankams trūksta litų. Žmonių nuogaštaviškai dėl Rusijos krizės įtakos lito kursui sukėlė jų keitimo į dolerius bangą, dėl to litų kiekis sumažėjo. Tačiau yra ir kitų paaiškinimų. Kaip teigia bankininkystės žinovai, kai kurie bankai turi litų perteklių, bet neskolina kitiems bankams (ką darytų normaliomis sąlygomis) iš atsargumo. Be to, vykdam valstybinę rublinių indėlių grąžinimo programą per Taupomąjį banką, pastarasis siūlo aukštesnes indėlių palūkanas, kad visa kompensuojama suma – 3,5 mlrd. litų – iš karto nepatektų į rinką, o bent tam tikrą laiką liktų Taupomajame banke kaip indėliai. Konkuruodami dėl indėlių kiti komerciniai bankai yra priversti didinti indėlių palūkanas. Kylant indėlių palūkanoms, beveik neišvengiama, kad paskolų palūkanos, kurios ir taip nėra mažos, irgi kils. Tai reiškia, kad apyvartinių lėšų stoka, kuria nuolat skundžiasi verslininkai, bus ne mažiau aktuali (nebent būtų mažinami gamybos mastai). Tai nemaloni perspektyva ir žmonėms, planuojantiems stambias išlaidas (pvz., būsto pirkimą). Juo labiau kad komerciniams bankams nustatyti privalomi rizikos ribojimo normatyvai neleidžia jiems vykdyti lankstesnės kreditavimo politikos.

Infliacija

Ilgą laiką didelė infliacija – vartojimo kainų kilimas – buvo svarbiausia makroekonominė bėda. Sumažėjusia infliacija džiaugėmės patys (kam gi patinka augančios kainos?) ir gyrėmės kitiems, kalbėdami apie ekonominį stabilumą. Šiomet pirmą kartą užfiksuota defliacija (neigiama infliacija): birželio, rugpjūčio ir rugsėjo mėnesiais vartojimo kainos

mažėjo. Tai galėjo atsitikti dėl kelių priežasčių. Pirma, kadangi apie pusę vartojimo išlaidų skiriama maisto produktams įsigyti, tai sezoninis jų kainų mažėjimas (ypač daržovių ir vaisių) galėjo būti pagrindinė defliacijos priežastis. Antra, dėl eksporto į Rusiją sumažėjimo sandėliuose susikaupė maisto produktų perteklius (ypač pieno), dėl to jų kainos vietinėje rinkoje turėjo kristi. Natūralu manyti, kad, suradę naujas rinkas bei ištuštinę sandėlius, pieno gamintojai kainas vėl pakels. Rusijos krizė gali smarkiai paveikti kainas Lietuvoje ir priešinga kryptimi: Rusija planuoja įvesti eksporto muitus naftai bei dujoms. Pabrangus naftai bei dujoms, dažniausiai kyla visos kainos. Trečia (kas yra itin malonu), dėl padidėjusios konkurencijos įmonės turėjo ieškoti savikainos mažinimo būdų – diegti naujas technologijas, keisti valdymą, kelti darbuotojų kvalifikaciją, ieškoti pigesnių žaliavų ir „savo noru“ mažinti kainas.

Defliacijai užsitęsus ilgą laiką, gali išsivystyti liūdnasis scenarijus – ekonominis sąstingis. Ilgą laiką krintant kainoms gaminti darosi nuostolinga, dėl to mažinamos veiklos apimtys, atleidžiami darbuotojai. Tačiau kol kas Lietuvoje nėra požymių, bylojančių apie ilgalaikio kainų kritimo grėsmę. Juo labiau kad pats defliacijos egzistavimo faktas, t. y. oficialieji infliacijos skaičiai, kelia daug abejonių⁷.

Nedarbo lygis

Padidėjusi tikimybė prarasti darbą – tai geriausiai suvokiama Rusijos krizės įtakos mūsų gyvenimui išraiška. Svarstant mikrolygiu, kiekvienam žmogui svarbu, ar konkrečiai jis/ji savo darbą praras. Svarstant makrolygiu, svarbu, kiek žmonių darbą praras (kiek išaugs nedarbo lygis). Svarstant iš politikų daržo, svarbu, kokie žmonės praras ir ką jie tada darys.

Norint sužinoti, kiek išaugs nedarbo lygis, būtų gerai žinoti, koks jis yra dabar. Kadangi, remiantis skirtingais šaltiniais, nedarbo lygis Lietuvoje 1998 m. viduryje buvo vertinamas nuo 6 iki 14%, vertinant pokytį atsiranda akivaizdžios

⁵ „Gera žinia“ gali būti visai nesujusi su ekonomika. Pvz., Amerikos biržos labai teigiamai sureagavo į K. Sttaro ataskaitos paskelbimą. Manoma, kad tokia reakcija reiškia, jog „galėjo būti ir blogiau“.

⁶ Žiniasklaidoje aprašytas „Mažeikių naktos“ atvejis, kai ji turėjo anksčiau laiko išpirkti obligacijas. Tam lėšų ji pasiskolino iš Privatizacijos fondo.

⁷ Žr. „Skaičiai ir tikrovė“.

galimybės manipuliuoti skaičiais. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija prognozuoja, kad nedarbo lygis Lietuvoje dėl Rusijos krizės išaugs 2%, Lietuvos banko nuomone – 1%. Iš 2,2 tūkst. apklaustų įmonių nukentėjusiomis nuo Rusijos krizės (iki spalio 1 d.) prisipažino 100. Jos atleido 58%, arba 10,7 tūkst. darbuotojų. Tačiau labiausiai nukentėjo turgaus prekeiviai bei neoficialūs fabrikėliai, gaminę Rusijos rinkai, tačiau kiek iš jų užsiims kitais verslais, o kiek taps bedarbiais, suskaičiuoti beveik neįmanoma. Rugsėjo mėnesį darbo biržoje užsiregistravo 5 tūkstančiais žmonių daugiau nei rugpjūtį, todėl nedarbo lygis išaugo 0,2 procentinio punkto. Kadangi Statistikos departamentas atlieka nedarbo tyrimus tik du kartus per metus, tai jų duomenis apie šandieninį nedarbo lygį gausime tik žiemą. Darbo biržos pateikiami nedarbo rodikliai kelia vis daugiau įtarimo dėl savo mažumo, be to, užsiregistravimo Darbo biržoje ir buvimo bedarbiu sąvokos toli gražu netapačios (juk Darbo birža dalija pašalpas). Taigi esant skaičių įvairovei, aišku, kad nedarbo lygis augs, o tikslesnius augimo tempus tenka įsivaizduoti patiems.

Biudžetas

Šiomet pirmą kartą nacionalinis biudžetas (1999 m.) patvirtintas be deficito, t. y. valdžia žada išleisti ne daugiau pinigų, negu surenka. Maloni ausiai žinia. Tačiau gilinantį į sąvokas pasigirsta įvairūs gergždesiai. Nacionalinį biudžetą sudaro valstybės biudžetas bei savivaldybių biudžetai. Be to, yra dar apie 20 viršbiudžetinių fondų: Socialinio draudimo, Sveikatos draudimo, Kaimo rėmimo, Kelių, Privatizacijos ir t. t. Šiuose fonduose esančios lėšos taip pat yra valstybės, tačiau jų formavimas bei panaudojimas reglamentuojamas atskirai nuo nacionalinio biudžeto ir Seime nesvarstomas. Šis valstybinių lėšų atskirimas yra formalus: pritrūkus lėšų

pensijoms išmokėti Sodros biudžete, imama iš nacionalinio biudžeto, pritrūkusi lėšų vyriausybė „skolinasi“ iš privatizacijos fondo, iš Kelių fondo lėšų tik dalis skiriama keliams prižiūrėti ir pan. Viršbiudžetiniuose fonduose esančios lėšos sudaro nemažą dalį (deja, neskelbiama kokią) nacionalinio biudžeto, o nedeficitiniu patvirtintas tik pastarasis. Be to, šio „subalansuoto“ biudžeto išlaidose neatsispindi valstybės skolos. Šitaip, nesant finansinio deficito, fiskalinis deficitas gali egzistuoti, t. y. išleidi tiek, kiek gauni, bet apie skolas „pamiršti“.

Taigi biudžeto įvardijimas „nedeficitiniu“ yra labai sąlyginis. Kitas klausimas, ar ir ši neplatų žingsnį valdžios pajamų bei išlaidų subalansavimo link pavyks įgyvendinti. 1997 m. biudžeto vykdymas pagrindo optimizmui neduoda.

Šiuo metu nesurinkti mokesčiai į biudžetą sudaro apie 286 mln. Lt; Sodros biudžeto deficitas yra apie 295 mln. Lt. Mokesčių surenkama mažiau ne tik dėl to, kad įmonės mažina gamybą ar apskritai nedirba. Esant neaiškiam sąlygom ekonominis aktyvumas mažėja: tiek įmonės, tiek žmonės mažiau investuoja, nepradedą naujų ilgalaikių darbų ir pan. Be to, biudžetas ir prieškriziniame laikotarpyje ne visuomet buvo surenkamas. Nuolatos kalbama apie mokesčių sistemos painumą, brangų administravimą, didelę mokesčių našta, kontroliuojančių institucijų subjektyvumą bei baudų griežtumą, tačiau naujai priimami mokesčių įstatymai visų šių bėdų nesprendžia. Sodros finansinis pajėgumas vis mažėja, o pensijų sistemos reforma ir privačių kaupiamųjų pensijų fondų įkūrimas, svarstomi jau „n“ metų, niekaip nevirsta realybe. Neįvyksta ir sveikatos reforma. Todėl, jeigu bus įsijausta į krizių temą, labiausiai nukentės socialinė sfera. Juk esant nestabiliai situacijai, vargu ar kas ryšis daryti reformas. O be jų nei gydymas, nei mokymas, nei pensininkų padėtis nepagerės.

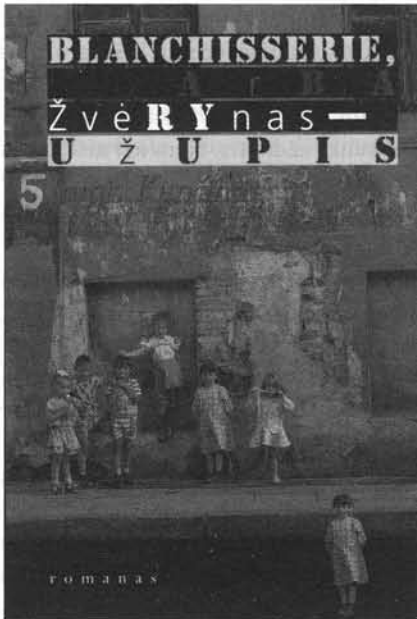
Apžvelgę pagrindinius makroekonominis rodiklius, neradome nė vieno, kuris rodytų šimtaprocentinį pavojų Lietuvos ekonomikai. Dalis jų rodo problemų paaštrėjimą, tačiau vienprasmiskai tai sieti su Rusijos krize būtų labai paviršutiniška. Ekonomikos būklę lemia daugybė faktorių, o nagrinėdami juos atskirai, visumos neužčiuopiamė: matome tik projekcijas, kas būtų su rodikliu „i“, jei visos kitos sąlygos nekistų. Bet taip gyvenime nebūna – kitos sąlygos irgi kinta. Todėl įvertinti, kas atsitiks su šalies ekonomika, atsiradus kokiam nors naujam faktoriui „j“, žmogaus protui per sunki užduotis. Nėra net aišku, kas yra „ekonominė būklė“ (BVP augimas? vidutinės gyventojų pajamos? gyvenimo trukmė? įmonių pelningumas? stipendijos dydis?). Tuo tarpu konkrečiam ūkio subjektui prasmingas klausimas, kaip pakis jo verslo reikalai, pvz., supuvus bulvėms Baltarusijoje, įvedus muitą importuojamoms vištų šlaunelėms ar kritus Vokietijos markės kursui.

Kadangi verslu užsiimantys žmonės į panašius klausimus atsakinėja nuolatos, tikimybė, jog jie atsakys ir į „Rusijos klausimą“ gana nemaža. Tačiau, jeigu krizė Rusijos nesibaigs, o taps pasaulinės ekonominės krizės preliudija, spęstini klausimai gali įgyti naujų matmenų. Įtakoiantys reiškiniai pasidarys tolimesni, taigi mažiau pažįstami, o jų poveikis ilgai truks.

Jeigu krizė taps globali, tikėtina, kad ir Lietuvos, ir kitų šalių valdžios vis labiau kišis į ekonomiką: pradės atkakliau ūkininkauti, bankininkauti, investuoti, garantuoti, stabilizuoti ir pan. Teoriškai žinoma, kad valdžia yra blogas verslininkas. Dabar pats laikas tai ir praktiškai prisiminti – kad ir pažvelgus į rusišką veidrodį.

Guoda Steponavičienė

Knygos ir žurnalai

Dail. Jokūbas Jacovskis

Kunčinas J. *Blanchisserie, arba Žvėrynas – Užupis*. – V.: Tyto alba, 1997. – 272 p. – 6000 egz.

Su Kunčino knyga grįžta senas, iš tiesų amžinas klausimas: o ką gi turi rašytojas daryti su gyvenimu? Bandyta jį pamėgdžioti, bet vis išeidavo kažkas mažiau. Bandyta jį pagražinti, parodyti jį kilnų, giliai prasmingą, romantišką ir tragišką, bet tai pavykdavo tik tada, kai skaitytojai tikėjo ne tokiu gyvenimu, o tik pačiu jo autorium, tada vadinamu genijum. Bandyta jį apšmeižti sakant, kad tiesa gyvenime yra tik tai, kas purvina, šlykštu ir nebepataisoma, bet tas vilties augalas, anot Henriko Radausko, *spes metaphysica*, vis vien išlaikė savo šaknis skaitytojų širdyse. Pagaliau bandyta nuo viso to atsakyti ir tiesiog vadinti gyvenimu savo paties laisvos fantazijos žaismą, ar tai būtų klaidus chaosas,

ar neribotas (tegu kartais ir apykvailis) savosios gyvasties džiugesys, kažkoks karnavalas, ar Derrida išgalvotas *jouissance*.

Atrodo, Kunčinas pasirinko karnavalo variantą, bet su viena esmine išlyga: kad ir koks būtų valiūkiškai sufantazuotas jo pasaulis, jis vis vien turi savaip atitikti ir visus kitus modelius. Jame turi būti ir kilnių jausmų, ypač meilės, ir plėšraus sekso, ir daug pačios tikrovės arba kažko į ją kiekviena smulkmena nepaprastai panašaus. Panašumas į tikrovę pareina nuo to, kad visi šie elementai, glaudžiai ir permainingai tarp savęs santykiaudami, lengvai mainosi kaukėmis ir galop sudaro vieną milžinišką karnavalą – visumą. Taigi, jei kitiems fantazija dėl to yra fantazija, kad ji nepanaši į tikrovę, Kunčiniui atvirkščiai – tikrovė tuomi ir yra tikra, kad ji lengvai pavirsta fantastika. Sekso ugnies versmė, tarpukojis, sturplis, yra tobulas žmogaus kūno ir dvasios gyvybiškumo šaltinis, ypač todėl, kad jis turi labai žemišką savo tvaiką, gali būti uodų sukandžiotas, sukruvintas, sakais ar išmatom išstepas ir visuomet paklaikusiai geidulingas, kaip vieno tokio savininkė, Grand Trix, „iš vieno gyvenimo į kitą šuoliuojanti karšta kumelė, nuo ilgesio paklaikusiom akim“ (p. 146).

Visur viešpatuoja Kunčino didelis noras *aprėpti* – arba su gausybe veidų ir chaotiškų nutikimų, arba su gyvenimu, vaizduojamu žėgiant per šimtmečius, o labiausiai su viską bandančiu apimti kalbos tvanu. Noras aprėpti yra giminingas begaliniam lytiniam alkui, o visa tikrovė yra gašli, žavi, kruvina, purvina, pilna kentėjimo, siaubo ir meilės. Bet kiekvienas jomarkas turi savo tvarką.

Nors iš tolo knyga sukelia įvairialypę gyvybe pertekusios beformės masės išpūdį, arčiau pažiūrėjus matosi atskiri formuojantys klodai, dėsningi jų santykiai, šiočia tokia simetrija ir net iš viso to išplaukiančio prasmingo jausmo ar net minties galimybė.

Gal pirmiausiai paminėsim „literatūrinius“ klodus. Vienas jų – intertekstinis. Knyga yra prisotinta užuominomis į kitus, lietuviškus ir nelietuviškus, tekstus, nors ir nelabai aišku, ar jos kviečia skaitytojo žvilgsnį į gilesnių minčių karalystę, ar tik šiaip sau puikuojasi, kaip žvangučiai ant juokdario rūbų. Yra ten Maironis, plūduriuojantis savame Keturių kantonų ežere virš linksmo Užupio chaoso, kur „milžinai tebeknarkia... kur šiandieną Jinai?“ Knarkia, žinoma, persigėrę Užupio „menžmogiai“ – latrų, menininkų, inteligentų ir niekadėjų brolija, kurios turbūt Maironis neturėjo omenyje. Pas juos visus nosį kaišioja ir Brazdžionis, neva vis klausinėdamas, „ką sakė mūrininkas Jėzui tą naktį?“, nors ir jis, ir Kunčinas labai gerai žino:

O jeigu aš ir šią naktį pas paleistuvę Gulėsiu, beprotis, namo nesugrįžęs, – Kas apspjaudytą, kruviną, pervertą, pasliką suvis, Kas nuims Tavo kūną nuo Kryžiaus?

Žvėryno – Užupio visi personažai tokie mūrininkai, patys apspjaudyti, pasliki, kruvini ir perverti, ir jie visi savo groteskiškomis kiaulystėmis, kvailystėmis savaip garbina Dievą. Ilga ilga savo gatve ateina ir Wolfgangas Borchertas iš labai panašiai suniokoto pokarinio Vokietijos pasaulio, dar Gottfriedas Benas, veržiasi pro duris ir kiti literatūriniai

personažai, autoriai, kol pradėdame jausti, koks šis gaivališkas, taisyklių nepripažįstantis romanas yra *literatūriškas*, taigi dalyvaujantis grožinio žodžio žaidime su visomis jo taisyklėmis.

Antras literatūrinis klodas susideda iš keistai suklijuotų personažų vardų, iš kurių kiekvienas yra intertekstualinė literatūrinė užuomina. Yra ten Užupio meras Šarūnas Dickas „su plokščiu buteliu skiesto burbono“, yra Petrošius-Petručiojo, kapitonas echovas-Milošas, Markus Aurelijus Bubelis (ar Bibelis), Ezikielis, Terezija Kantrioji ir Fraulein Preila. Yra ir literatūros kritikė Rūratė (tik trūksta jos meilužio Kapstykis) ir daug kitų. Labai greit darosi aišku, kad tai iš esmės ne „normalaus“ romano individai, o karnavalo kaukės, kurios ir iš skaitytojo, ir iš savęs juokiasi ir kartu ką nors labai gilaus reiškia arba ir visai nereiškia.

Gilios prasmės parodija yra ir „mokslinis“ traktatas „Glis Glis, arba didžioji miegapelė“. Jį skaitant smagu pasijuokti iš pedantiškos ir monumentalios tariamo mokslo darbo kvailystės, ypač todėl, kad ten yra daug ir tikros, dagios išminties. Abu – ir vardai, ir traktatas, suabsurdindami romano pasaulį, nukelia ir jame neva vaizduojamą tikrovę į savotišką žodinę plotmę, tokią, kaip dabar postmodernistai sako, *écriture*, kuria gali džiaugtis arba nuobodžiauti kiek patinka.

Dar kitas literatūrinis klodas laužo beletristinio žanro taisykles, nes nekreipia dėmesio į išmintingą posakį: kas moka – rašo, kas nemoka – kritikuoja. Kunčinas vidury savo romano leidžiasi į eseistiką apie lietuvių literatūrą, įterpdamas ją į dar kitą žanrą, romano pasakotojo Mykolo laišką vienai iš jo dviejų svarbiausių meilių (ar harpijų?), Nabelei, į beprotnamį. Jo pastabos apie lietuvių romaną gal ir pertrauktos per dantį, bet gana protingos; bent jau beprotei jos gali tokios atrodyti. Girdi, romanas, kaip ir epas poezijoje, yra beviltiškai atgyvenęs žanras, ir lietuviai turėtų tik džiaugtis, kad jie jau nuo senų senovės buvo „stebėtinai moderni bendrija“ (p. 214), supratusi, kad epinio pasako-

jimo nereikia, nes „buityje, kovoje ir šventėje puikiausiai išsiversi su keliolika apeiginių, darbo ir užstalės dainų“, ir neparašiusi nė vieno reikšmingo romano, „kuris ir šiandien imtų greičiau varinėti kraują ar įaudrintų alkaną širdį“ (p. 214). Tačiau kritiko-Motiejaus nuosprendis lietuviškam romanui vis dėlto lieka palyginti gailestingas: „Ponai! Lietuvių proza skauda šlapinantis tokiu žodžių srautu, bet *skausmai yra pakeičiami*“. O lietuvių poetai, vadinasi, lyg ir impotentai, be kūniškai seksualinių, taigi kūrybinių, impulsų:

Ne mano rūpestis aiškinti, kodėl modernieji lietuvių lyrikai taip gėdingai pavėlavę atsigrežė į fiziologinę bei fekalinę poeziją. Juk jei *šitas reikalas* būtų juos iš tikrųjų spaudęs, būtų nepaisę nei ideologinių draudimų, nei svetimų kalbų nemokėjimo – ten visko būta kur kas anksčiau. (p. 217)

Nors Kunčinas ir rašo prozą, bet nei fiziologinės, nei fekalinės poezijos jam netrūksta. Tarpukojai veriasi kaip vartai į gyvenimo prasmę ar bent į fizinį palengvėjimą, kartais vadinamą pragaru. Šūdas (recenzantai turėtų mandagiau kalbėti: biologinės atliekos) kartais užima nemažą ir reikšmingą plotą knygoje. Pavyzdžiui, bepročių kolonijoje, kuri, kaip ir dažnai pasikartojanti užuomina į viduramžišką *Kvailių laivą*, yra Kunčino vaizduojamojo pasaulio metafora, tikrais bendruomenės nariais tampa tie, kurie gražiai išsivilioja savo pačių apie laužavietę apdėtose „atliekų“ krūvelėse (p. 102). Svarbu, kad Kunčinas, per tą viską brisdamas, nesusiteršia gaveliško pykčio kartėliu, nebando skaitytoją „bausti“ šlykščiu šokiravimu, bet priešingai, viską persunkia humoru ir per savo šypseną kviečia mus kažką pilnutinio, viską aprėpiančio apie gyvenimą suprasti ir priimti. Štai skaitome apie vieną beprotę, kuriai patiko toks nupiepęs „šiknius“ („toks geibena, o kotas – oho!“), kad ji, srėbdama pusžalę varnieną, „patenkinta laikė vienoje rankoje šaukštą, o kitoje – to šikniaus kotą“ (p. 100). Perskaitęs laisviau at-

sikvepi, norisi ir vėl mylėti gyvenimą, su sąlyga, kad jis niekad nebūtų tyras ir dailus. Kažką naujo, tikro supranti ir apie klasiškai pakilų žodžio skambesį, kai skaitai elegantišką hegzametrą: „Sesuo Otilija, aš baisiai noriu šikti“ (p. 200). Nelyg kokio dievo Bezduko linksmas palytėjimas, toks Kunčino humoras kažkaip apvalo sielą nuo į ją įsiurbusių Kultūros, Padorumo, Orumo erkių, palengvina dirbtinos civilizacijos ant pečių uždėtą naštą, jautiesi vėl esąs visapusiškai organišką, mirtingą žmogus.

Visi Kunčino nešvankūs, atliekami žmonės-groteskos arčiau išiskaičius atsiveria kaip didelio ir turtingo jausminio pasaulio užkodavimai, ir kiekvienas jų, tarsi Dostojevskio poetiški ir prasi-gėrę valkatos, ženklina vertingą, nors kartais kiek iš savęs besijuokiantį dvasios lobį. O didžiausias lobis, kaip ir kituose Kunčino romanuose, yra meilė – didelė, saulėta, purvina, žiauri, neištikima, išprievartauta ir prievartaujanti, pasišventusi ir amžina, net gal mistiška meilė. Geriau pasakius, dvi teksto pasakotojo „menžmogio“ Motiejaus meilės: Nabelė ir Blandiana-Triksė-Grand Trix ir galų gale mirtis, Zepo Išganytojo duktė, nors iš tiesų mistiška moteris, „seniai (t. y. šimtmečiais) jau gyvenanti po Pasaulio stogu“.

Motiejaus santykius su abiem skaitome kaip į jas nukreiptą vieno monologą, ar kaip įvykių atpasakojimą, ar laišką, ar reminiscenciją. Užtat nė viena iš jų neatrodo kaip gyvas žmogus, o veikia kaip perkeltinės tikrovės figūra, ženklas, simbolis, nepaisant to, kokios jos būtų žemiškos, prakaituotos, apsisėmusios (Nabelė), mėšluotos (Triksė), pablūdę, lytiniame svaiguly pašėlę kūniški objektai. Tai ne tiek moterys, kiek Motiejaus nesibaigiančio kalbos srauto temos arba progos pakilti į intensyviai poetiškas, šurkščiai švelnias žodžio aukštumas, nuo kurių leidžiasi meilė, gili ir amžina todėl, kad ji – kančia:

Ir tada buvai suvargusi po žiemos, pažastėse ir kirkšnyse sproginėjo votys; gydžiau tave savo trobelėje – nieko

nežinojai, nei kas tokia esi, nei iš kur; tuomet tai atrodė keista. Švelniom samanom šluostinėjau tavo pūlius ir kraują, mazgojau gleives, tu staugei kaip ruojanti vilkė, tik veikiau iš geismo, o po meilės raitydamasi žiopčiodavai kaip ant smėlio per paikumą iššokusi jauna lydeka (p. 136).

Bet pati meilė, didelė ir amžina, prasišviečia pro visą knygos karnavalą ir iš tiesų persunkia ir skaitytojo emocijas, kiek jis juoktųsi, šlykštėtųsi ar pyktų po tą Užupio žmonių ir daiktų mėšlyną bebraidydamas. O lyriškos dvasios labai reikia, kad išlaikytų skaitytojo norą sekėti tuos sujauktus žmonių likimus ir autoriaus-Motiejaus šmaikščius samprotavimus puslapis po puslapio tolyn. Mat gal Kunčiniui viskas taip be galo įdomu, kad jis net neįtaria, jog skaitytojas gali nuvargti, pradėti žiovauti, nebežiūrėti, kur jis plaukia begalinėje autoriaus žodžių upėje. Nors knyga ne tokia didelė, bet jos skaitymas kartais prailgsta, nelyg turėtum reikalo su dvigubo ilgumo romanu *Karas ir taika*.

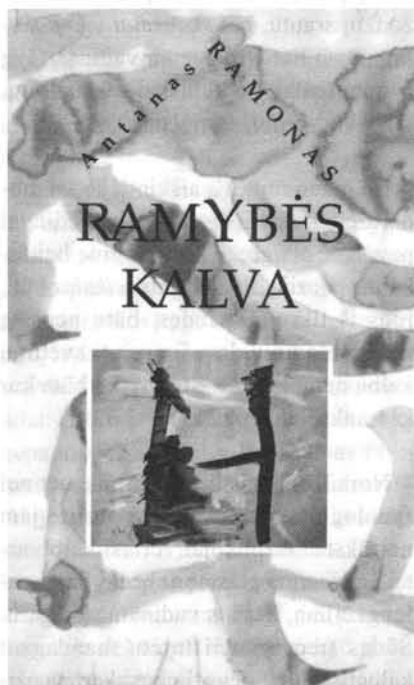
Šiame amžiuje, kai ore plūduriuoja postmodernizmo ir dekonstruktyvizmo aitrios dulkės, galėtum priskirti romaną prie dekonstruoto lietuviško teksto pavyzdžių. Jame nesilaikoma jokių vadovėliuose nusistovėjusių romano taisyklių. Nėra įtikinančių personažų (nes jie visi – groteskos), nėra nuoseklios fabulos su priešasčių ir pasekmių logiškais grandinėmis, nėra iš jų išplaukiančių kolizijų vingių (kaip šiandien gražiai sakoma), nėra klimaktiško momento (išskyrus gal tik dažną lytinio akto ekstazę) ir nėra atomazgos, nebent tai būtų paskutiniame puslapyje ateinanti Triksė – mirtis su dideliu dalgiu.

Ir keista – visi šie išvardyti trūkumai iš tiesų yra romano privalumai; neduok Dieve, kad Kunčinas būtų sugalvojęs laikytis visų anų taisyklių. Išėitų nepasakaitoma groteska. Romanas tuo ir patrauklus, kad jis chaotiškas, kai, palengva suprantame, tuo patrauklus ir didis yra ir mūsų pačių gyvenimas.

Nepaisant viso to, galbūt galima šį romaną vis vien įrikuoti į karnavalolo-

misterijos tradiciją, prasidėjusią dar su senovės graikų komedija,ėjusią per Viduramžių religines misterijas ir karnavalų šėlsmą ir ilgam apsisostojusią Dostojevskio kūryboje.

Rimvydas Šilbajoris

Dail. Kazimieras Paškauskas

Ramonas A. *Ramybės kalva*. – V.: 7 meno dienos, 1997. – 207 p. – 3000 egz.

Su šia pomirtine Antano Ramono knyga taip lengva susigyventi. Terapinį poveikį skleidžia jos visuma ir atskira frazė, pradedant pavadinimu, baigiant išmintingomis esė mintimis. Paprastumo ilgesys seniai tvyro ore (gal todėl taip gražiai buvo sutikta Henriko Čigriejaus proza, Nijolės Miliauskaitės lyrika). Režisierius Eimuntas Nekrošius viename interviu išsitarė: nusibodo net ironija, noriu paprastumo. Paprastumo ilgesys, kaip neišvengiama pernelyg nervingo, reginių, triukšmo ir psichinės įtampos persodrinto gyvenimo atsvara, pasiekė ir žodžio meną. Esė „Mačiau jūrą“ Ramonas rašo: „kas gali būti nuostabiau

už tobulą paprastumą“. Kiekvienas reiškinys ar daiktas šiam prozininkui atrodė esąs pats sau ir savaime vertingas. Jis gerbė substancionalumą kaip tokį, sakydamas apie jūrą ir žmogų: „Ji yra, ir tiek. Ir tu esi, ir tiek“. Jokios agresijos (kovoti su stichija), jokio vartotojiško aspekto (net estetinio), jokio egocentriško draskymosi. Gražus, kad yra. Grynas ir paprastas (saulėtekis, banga, smėlis, burė). Atsidėjus rašoma nuširusio katino biografija (apsakymas „Valkata“), giesmė senamiesčiui – „Užupio kunigaikštystei“, elegija popiečio liūdesiui ir nerimui („Tristia postmeridiana“).

Ramonas išoriškai atrodo konvencionalus autorius, nes tikrai neturi nieko provokuojančio; novatoriškumas slypi giliose struktūrose, todėl nelengvai parodomas. Kodėl geriausiu 1992 m. prozos kūriniu buvo laikoma Ramono apysaka „Balti praėjusios vasaros debesys“, – iš pirmo žvilgsnio paprasta ir net banaloka? Todėl, kad jos esmė buvo laisvos dvasios emanacija, žmogaus, nepriklausomo nei nuo ideologinių skersvėjų, nei nuo skurdo ar turto, nei nuo geidulių ar karjeros, buvimas. Jis „mąsto ir daro taip, kaip jam norisi“. Šio autoriaus proza laikoma „vidinės emigracijos“ dokumentu (beje, menininkas visada joje gyvena, patikslina atsakinėdamas į kritiko klausimus). Ramono pasaulėvaizdyje glūdi nuostaba dėl pasaulio ir kasdienės egzistencijos teikiamų mažų džiaugsmų. Ką galima išpešti iš kelių užkampio senučių, karvės, ožkos, šunėko, nuvažiaus į atokų kaimą prie Ignalinos škieuoti reportažo? Rašoma sakytum apie visai nereikšmingus mažmožius, tiesiog apie nieką: „tvoros gabaliukas, žvyruoto keliuko atkarpėlė, už jos pirtelė ir anksti prasprogtantis ažuolas už jos. Šitoks vaizdas telpa mano lango rėmuose“ (esė „Requiem Kylatrakiui“). Ramono negražia provincijos kompleksas. „Gyvenimas Paryžiuje ir Balbieriškyje iš esmės skiriasi ne taip jau labai“, – sakoma apsakyme „Hamletas provincijos teatre“. Teatro budėtojas, suvaidinęs Hamletą, nebegali tvirti blankaus egzistavimo. Neatsitiktinai kilęs gaisras supleškina teatro pastatą. Pritai-

kius realistinį kodą, kūrinys perskai-
tomas gana tiesmukai, tačiau, žinoma,
jo prigimtis alegorinė, svarstanti žmo-
gaus galimybių horizonto beribiškumą.

Neatsitiktinai prozininkas cituoja poe-
to Williama Blake'o eilutes: pamatyti
pasaulį smėlio grūdelyje, išvysti dangų
laukinėje gėlėje (skyrius „Pamąstymai
apie kūrybą“). Minimalistinė Ramono
estetika mena Rytų poezijos mokyklą.
Atidaus išsiūrijimo ir tylios meditaci-
jos motyvai persmelkia tiek prozos, tiek
eseistikos darbus, ypač aštuonias minia-
tiūras „Piešiniai plunksna“. Kiekvienas
pojūtis, daiktas ar reiškinys yra visu-
mos dalis ir turi kažką savita, nepri-
lygstama, tik reikia tai pastebėti. Rami-
nas nepiešia panoramų nei peizažų, tik
renkasi iškalbingą detalę (kaip japonai
slyvos ar vyšnios žiedą), dažnai tipiškai
šiaurietiška (ir pirmoji knyga vadinasi
„Šiaurės vėjas“). Matome kuklius „se-
zoninius“ įvaizdžius, pumpuro skei-
dimosi paslaptį ir vytimo taurų grožį.
Pavasarių reprezentuoja išsvermingasis
šalpusnis ar subtilioji šilagėlė, vasarą –
fantastiškų formų šiaurietiški debesys,
rudenių – klevo deglas ir šermukšnis,
žiema – „secesiškai išraitytos pusnių
viršūnės“. Metonimija nugali metaforą,
pasakojimas atrodo nepuošnus, bet tiks-
lus. Vietoj atviro jausmingumo – stois-
kas, santūrus žodis. Tai analitinis sugebė-
jimas – pamatyti detalę vietoj visumos.
Novelistui rasti tokią detalę – didžiulė
sėkmė. Antai žvaigždė fokusuoja no-
velės esmę: pakėlė akis į dangų antago-
nistai ten, anapusybėje, tampa broliais,
kad ir kurioje barikadų pusėje šaudytų-
si; žemėje gi jie – tik laikini piligrimai
(„Kalėdų žvaigždė“). Svarbią funkciją
šiam kūrinyje atlieka upė. Pasiklydus
sužeistam partizanui ji padeda atstatyti
pasaulio tvarką – suvokti kryptį, padėti,
pažinti apylinkes, įveikti baimės jaus-
mą. Pasitelkus apibendrinančius tropus,
tekste lieka tik tai, kas būtiniausia, ir
sunku pasakyti, ar tai ilgos sąmoningos
atrankos rezultatas, ar tiesiog intuici-
jos padiktuotas apibendrinimo blyksnis.

Į sielos nuskaidrėjimą einama per
gamtą, su kuria jungia vienas gyvybės
pradas, trapumo, kitėjimo, nepastovu-

mo lemtis. Mėgstami nepastovumo sim-
boliai: krintantys lapai, tekantis vanduo,
lekiantys debesys. Akcentuojama paros
meto kaita (aušra, saulėlydis, naktis kaip
nemigos sesuo). Šiais motyvais Rami-
nas primintų lyrinę prozą, bet jo stilius
perdėm asketiškas, nevengiama šiurkš-
čių pastebėjimų ir drastiškų detalių.
Gamtos prieglobstis padeda atgauti pu-
siausvyrą besiilsinčiam pasakotojui,
tačiau tuo pat metu ežeras pasiglemžia
glėbin įsimylėlių porą („Rugsėjo ro-
žės“). Tai noveliškas tekstas su būdingu
pabaigos akcentu: „jų veiduose nebuvo
ateities“, kuris pateikiamas lyg intuityvi
pranašystė.

Natūrali gamtos analogija su žmogaus
likimu. Ramonas mėgsta rudenių, nes
rudeniop „aštresnis, ryškesnis pasaulio
suvokimas“. Galbūt jam būtų patikusi
Andrejaus Tarkovskio mintis, kad me-
nas ruošia žmogų mirčiai, o ne kelia
kokias idėjas. Tai atitinka ir jo kūrybos
kryptį rudeniop lyg lėtą atsisveikinimo
dramą. Ramono proza vis rudenių, pap-
rastėja, esmiškėja... Nuolat jaučiama
žmogaus ir gamtos paralelė nesuveda-
ma į tapatybę: žmogų išskiria jausmai,
grožio pajauta ir istorinė atmintis. Ra-
monas stebėtinai stipriai išsakinijęs
praecityje, išlaikęs švarų, gryną istori-
škumo pojūtį. Tas „archajiškas“ pasaulė-
jautos matmuo šiandien retas, savaip
unikalus. Stebina prozininko talentas
užuosti praecities autentišką, jautriai ats-
pėti ar rūpestingai atkurti menkiausias
istorines smulkmenas (pasipiktinimą ki-
tų diletantizmu jam kėlė kad ir ši antiis-
toriška detalė – Herkaus Manto sukilė-
lių laužuose kepamos bulvės). Aistra
rekonstruoti destrukcijos apsupty. Pa-
garbą kelia Ramono nuostata – reikia
bent metus dvejus praleisti archyvuose,
kad surinktum medžiagą vienai istori-
nei novelei, arba sielojimasis, kad taip
mažai išliko istorinės faktografijos iš
buities sferos (pvz., apie pakelės smuk-
lę). Turėjo būti sunku gyventi su tokia
aistra autentiškai, gal todėl praslysta
užuomina: „pasaulis pasidarė netikras“
(p. 195). Žavi pagarba senam daiktui,
šeimoms relikvijoms (pieno separatoriui
„Alfa-Laval“, kraitinei skryniai, caro

laikų knygų lentynai), savo genealogi-
nėms šaknims (senelis mokė rašto, mo-
čiutė tarnavo Pliaterio dvare). Istorikas,
botanikas, filologas, psichologas – tokie
įvairūs talento ingredientai. Bet domi-
nuoja istorikas. Praecities istorinę dvasią
materializuoja iš mirusių prikelta mer-
gina apysakoje „Mikelis“. Jos efemeriš-
kumas reikalauja absoliutaus atsargumo
ir atsidavimo – kaip ir pati istorinė tiesa.
„Mikelis“ išsiskiria aistringumu, ap-
nuogintu nervu; pasakojimo įtampa ir
karštligiškas ritmo pulsavimas atitinka
pagrindinio personažo nualintą psichiką,
ribinę jos būklę, išprotėjimo simptomus.
Autobiografiškai skamba prisipažini-
mas: „niekada nebus tokio skaitytojo,
kuris skaitytų su tokiu pat širdies virpė-
jimu, nervų įtempimu, užsimiršimu, kaip
kad jis rašė“ (p. 149). Mikelio atside-
vime kūrybai, Baltos šviesos motyve,
kaip ir šios apysakos sakinio struktūroje
bei intonacijose atpažįstama Broniaus
Radzevičiaus asmens ir stiliaus įtaka.

Vientisa pasaulėjauta jungia šios kny-
gos prozą ir publicistiškesnius rašinius,
visi žanrai gražiai vieni kitus papildo.
Didesnis asociacijų kamuolys vyniojasi
iš esė, dauguma jų panašios į dailios
konstrukcijos noveles („Nakties žo-
džiai“, „Epochos dienoraščiai“, „Ramy-
bės kalva“). Kultūrinis podirvis, dažnos
alijozijos į klasikinius autorius, neafišuo-
jama, bet puikiai jaučiama erudicija,
atsikro žodžio skalsa, frazės svarumas
daro šią knygą nevienkartinio pasiskai-
tymo verta. Donelaičio ar Daukanto dar-
bų ir vargų vizija atrodo reikšminga,
bet be moralistinio patoso, todėl suges-
tyvi. Juntama vertybių skalė, būdinga
brandos sulaukusiam kultūros žmogui.
Etnokultūrinės šaknys ir atvirumas pa-
sauliui – tas taip trokštamas ir retas
derinys – teikia iš pažiūros paprastiems
ir kukliems Antano Ramono tekstams
novatoriškumo dimensiją.

Jūratė Sprindytė

DVIGUBA ŽODŽIŲ PUOTA

Jaunojo žosmėmylos Manto Adomėno pateiktos žodžių vaišės (NŽ–A, 1998, Nr. 1/2) neliko vienintelės šio žurnalo puslapiuose. Neilgai trukus (NŽ–A, 1998, Nr. 5/6), galėjome skonėtis filosofo Tomo Sodeikos dar žaismingesniu, septinto laipsnio ironija persotintu atsaku.

Filosofo kirvis smagiai smūgiuoja į filologo akmenis – trykšta ironijos žiežirbos skaitytojui skonėtis. Laimei, intelektualiniai ašmenys nedūžta, atsitrenkdamį į intelektualinius akmenis, greičiau dar aštrėja, o intelektualiniams akmenims gali būti sveika, kai „džinkt – džinkt“ įspėjama per daug laisvai nesisvaityti *odiozinėmis figūromis* ir panašiais saldžiais ar rūgščiais žodeliais bei kategoriškais sprendimais apie rimtus asmenis.

„Sena meilė nerūdija.“ Nuo pat studijų laikų myliu tėvą Stanislovą. Seminarijoje jis buvo vienu kursu aukštesnis, o gyvenime, manau, per maža pasakyti – visa galva už mane aukštesnis. Greičiau bent trimis galvomis: ir drąsa, ir atvirumu, ir originalumu. Per maža trijų galvų: ir įsijautimu į žmogų, ir poveikio jėga. Daug sykių jis yra man užtvojęs – į akis ir už akių – dėl varstotų-altorių, dėl liturgijos „žalojimo“; aš esu jam užtvojęs dėl *grytelių-pilaitių* aukštinimo. Na, ir kas? „Sena meilė nerūdija“, jis man tebelieka brangus, žinau, jog aš – jam.

Kartu sena meilė nėra akla (kaip kartais būna jauna meilė). Taigi šalia nepriylgstamų puikių tėvo Stanislovo savybių matau ir jo *Achilo kulnį*: jam būtina jaustis ir skelbtis gailėstingiau už 99

iš 100 savo pašaukimo draugų ar brolių. Todėl jis urmu išriša, sakykime, porą šimtų tūkstančių Lietuvos sūnų palaidūnų, kurie visiškai nebuvo (ir nėra) nuskurdę kaip tasai iš Luko evangelijos, nė nemano prisipažinti: „Nusidėjau Dangui ir Tau, Tėvyne“ ir toli gražu nesiprašo į *žemiausius tarnus*, bet, kiek tik įmanoma, stengiasi apžioti kuo daugiau Tėvynės gėrių, prie jų neprileisti ištikimųjų Tėvynės vaikų.

Deja, gauti atleidimą be atsivertimo nėra tikra geradarybė pačiam gavėjui, nes nežadina miegančios jo sąžinės.

Nuolat kartoti varguoliui: „Tu visada viskuo teisus, tave visada neteisingai skriaudžia“, nenurodant, kuo jis drauge su kitais tokiais galėtų sau padėti, nėra veiksminga pagalba; ji skatina verkti, bet ne veikti. Sunku nesutikti su šia jaunojo *žosmėmylos* rašinio pastraipa:

... jokios kaimo [žmonių] patirtos kančios nepateisina moralinio nuosmukio. Žmonės netampa kankiniais vien todėl, kad kentėjo – kankiniais tampa tie, kurie kenčia ir nepalūžta. Palūžusių žmonių negalima dėl to smerkti – kas žino, kaip mes pasielgtume jų vietoje? – juos dera užjausti ir reikia jiems padėti atsikelti. Tačiau tvirtinimas, jog jie ir yra teisieji, kurie teis šį pasaulį, bijau, nepadedą pakilti iš nuosmukio.

Kita vertus, negalėčiau pasakyti sutinkąs su *žosmėmylos* Manto A. numatymu dėl ateities:

Galima tikėtis, kad ilgainiui t. Stanislovo figūra įgis tam tikro patoso, būdingo nepalenkiamai į nebūtį grims-

tančio pasaulio gynėjams, kurie akylai ir beatodairiškai gina pasmerktus idealus, būdami nepaprastai dori ir ištikimi savo paties prisiimtiems standartams...

Manau, t. Stanislovo figūra jau yra ganėtinai įgijusi patoso! T. Stanislovo idealai – gailėstingumas, užuojauta, brolybė – nėra *pasmerkti idealai*, kurie turėtų nugrimzti į nebūtį (neduok, Dieve!). Jo idealai taurūs ir nemirštantys, tik jis, atrodo, apsirinka, matydamas ir rodydamas juos tariamai įsikūnijusius ne visų tikriausiuose reprezentantuose, kuriems jis šaukia: *laikykis!*

Ir toliau M. A.:

Ilgainiui turbūt žvelgsime į šią figūrą panašiai kaip ir į kitas – su užuojauta, tačiau be apgailėstavimo ir ilgesio.

Manęs nepiktina daugiskaitos forma (*mes*) žvelgsime, nes mūsų liaudis daugiskaitos pirmąjį asmenį vartoja ne *pluralis maiestaticus*, o *pluralis modestiae* prasme (kai nenori iškišti savojo *aš*). Bet nesutinku, ir, manau, daugumas t. Stanislovą pažįstančiųjų nesutiks, kad kada nors galėsime į jį žvelgti be apgailėstavimo ir ilgesio. Šimtai ir tūkstančiai jo suramintųjų, atgaivintųjų, jo akių ir žingsnių rodomu keliu Dievą, Kristų bei viltį gyventi suradusiųjų tikrai pasiilgs nuoširdžiojo idealisto.

Žosmėmyla Mantas gauna septyneriopos *žosmėpylos* (tarkim, į sveikatą!), o už ką iš tikrųjų? Pirmu žvilgsniu atrodytų, už „jaunatviškai bekompromisinę jaunojo klasikinio filologo („žosmėmylos“?) politinės pozicijos deklara-

ciją – jo „pro-dešiniųjų nuostatų“ išpažinimą“. Toliau einant, pasirodo, anos „pro-dešinėsios“ ir „anti-dešinėsios“ nuostatos brandžiam filosofui Tomui – buvusios nebuvusios. Filosofą jaunuolis įskaudino tuo, kad savo recenzijoje-ne-recenzijoje „ganėtinai storžieviškai užgaulioja man nepaprastai brangų asmenį“ – garbųjį tėvą Stanislovą. Įskaudintas kritiškos baigiamosios straipsnelio dalies, filosofas nebekreipia dėmesio į pirmąją dalį, kurioje ramiu žvilgsniu kūrybingai pagarbiai įvertinama t. Stanislovo pamokslininko menas, nebepasitebi, kad ir kritiškoje dalyje neužmirštama pabrėžti „nepaprastas dorumas ir ištikimybė savo paties prisiimtiems standartams“ (gal tiksliau būtų – ištikimybė savo pasirinktomis nuostatoms).

Atsako autorius mini skirtingus kelių savo pašnekovų vertinimus: vieni filologu Mantu susižavėję, kiti pasipiktinę, tretį apgailestaują, kad tokia recenzija-ne-recenzija pasirodžiusi.

Paisydami pareikštų ir nesunkiai numanomų motyvų, galėtume išskirti keleriopą vertinimą:

– kam tėvas Stanislovas nepaprastai brangus kaip *asmuo*, tie piktinasi bet koku jam prieštaravimu, nesvarbu, ar politinėms jo nuostatoms pritaria, ar ne; tokią matau Tomo Sodeikos poziciją – meilės poziciją;

– kai kam mielos ir parankios t. Stanislovo „anti-dešinėsios nuostatos“; tie irgi pyksta už kritiškas pastabas jam, tačiau tokiems mažiau rūpi tėvo *asmuo*; jiems pravartu turėti savo pusėje populiarių garbingą žmogų (instrumentalizmo pozicija);

– kitoje stovykloje erzinama dėl tėvo „anti-dešiniųjų nuostatų“, todėl smerkiamas ir jo *asmuo*, ignoruojant jo dorumą ir visas puikias savybes (siaurų politikierių pozicija, besigėrinti, kad „gerai duoda į kaulus“);

– dar kiti brangina tėvo asmens taurumą, bet nesutinka su politinėmis jo

nuostatomis – mėgina suprasti jų motyvus (kritiškos meilės pozicija).

Tik dėl ryškių asmenybių užverda aistros...

Laikau sau garbę, kad ir mano pavardė kartu su Tomo Sodeikos pavardė įrašyta tarp asmenų, kurie remia šio žurnalo kryptį ir veiklą, bet niekuomet nemaniau, kad visa, kas žurnale spausdinama, išreiškia rėmėjų požiūrį arba kad mes, rėmėjai, turime *veto* teisę dėl publikuojamųjų medžiagų. Manau, užtenka, kad sutariame (redakcija, rėmėjai ir talkininkai) dėl pagrindinių vertybių, o toliau galime dalytis ar vaidytis dėl atskirų faktų ir reiškiniių.

Jeigu redakcija neleistų požiūrių bei vertinimų įvairovės, neturėtume ir šios keleriopos *žodžių ir minčių puotos*.

Vaclovas Aliulis MIC

Šioje rubrikoje spausdinamų tekstų neredaguojame ir honorarų už juos nemokame.